Anne Hege Strand og
Marianne Takvam Kindt

Unge i utsatte boområder – en kunnskapsoversikt

Delrapport

Fafo-notat
2019:24

Anne Hege Strand og Marianne Takvam Kindt

Unge i utsatte boområder – en kunnskapsoversikt

Delrapport

Fafo-notat 2019:24

© Fafo 2019
ISSN 0804-5135

Innhold

Forord **5**

1 Innledning **6**
Problemstillinger 8
Metodisk tilnærming 9

2 Sosial bakgrunn, inntekt og levekår **11**
Generell inntektsutvikling blant barnefamilier 11
Generell utvikling i barnefattigdom 12
Hvilken betydning får det at dårlige levekår klumper seg sammen? 13
Forklaringer på hvorfor lavinntekt og dårlige levekår har en negativ effekt på psykisk helse og tilfredshet 14
Oppsummering 16

3 Utdanning og utenforskap **17**
Konsekvenser av frafall 17
Hvor mange og hvem faller fra? 18
Årsaker til frafall – hovedtendenser 20
Utdanning som kriminalitetsforebyggende tiltak 24
Forebyggende tiltak mot frafall 25
Oppsummering 28

4 Ulikhet i utdanning langs etniske skillelinjer **29**
Nyankomne 29
Barn av innvandrere 30
Hvordan forstå utdanningssuksessen? 32
Anerkjennelse og marginalisering 33
Oppsummering 34

5 Fritid og sosial deltagelse **35**
Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter: positive utfall på personnivå 35
Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter: positive utfall på samfunnsnivå 36
Hvor mange og hvem deltar? 36
Er rekrutteringen skjev? 37
Unge med innvandrerbakgrunn og deltagelse i fritidsaktiviteter 37
Er det forskjeller mellom ulike nabolag? 39
Fritidsklubber som kriminalitetsforebyggende? 41
Oppsummering 42

6 Nabolagseffekter – konsekvenser av å vokse opp i utsatte nabolag **43**
Nabolagseffekter 43
Hvem påvirkes mest av nabolagseffekter? 44
Hvordan oppstår nabolagseffekter? 44
Registerstudier av nabolagseffekter – gjennomgang av noen empiriske studier 46
Oppsummering 50

7 Betydningen av å vokse opp i utsatte boområder – funn fra kvalitative studier .. 52
Identitet og nærmiljø blant unge i urbane, utsatte boområder – studier av grensedragning 55
Oppsummering 57
8 Ungdomskriminalitet 58
Digitalisering av ungdomskriminalitet – mindre betydning av utsatt boområde? 58
Møtet mellom politi og unge i utsatte boområder 59
Oppsummering 61
9 Områdesatsinger 62
Områdeinnsatser 62
Oppsummering 69
10 Avslutning 70
Hovedfunn 71
Konklusjon 73
Referanser 75
Vedlegg 1 84

Forord

Det er en økende bekymring knyttet til utenforskap i utsatte boområder i byer. Ikke minst gjennom media dannes det et inntrykk av at enkelte storbyer er preget av en rekke sosiale problemer, som dårlig integrering, lav yrkesdeltagelse, kriminalitet og fattigdom. TV-bilder og avisoppslag blant annet fra Sverige viser unge som selger narkotika, er involvert i vold, gjengopprør, bilbranner og kamp mot politiet. Inntrykket det etterlater seg er nærmest lovløse tilstander og lokalsamfunn som er gitt opp av storsamfunnet. Samtidig er bildet mer nyansert. Mange ser ut til å trives godt med å bo i multikulturelle nabolag og opplever at inntrykk som framkommer i media ikke representerer virkeligheten til de som bor der. I denne rapporten er vi ikke opptatt av mediediskusjonene. Formålet med rapporten har vært å undersøke forskningen på årsaker til utenforskap blant unge i utsatte boområder i Skandinavia. Rapporten er basert på foreliggende kunnskap om hva som skaper ulikhet.

Prosjektet er finansiert av IMDi, og denne kunnskapsoppsummeringen er første rapportering fra forskningsprosjektet om «Unge i utsatte boområder». Sluttrapporten fra prosjektet vil bygge på empiriske datainnsamlinger blant unge i utsatte boområder og tjenesteapparatet, og den vil bli ferdigstilt i 2020.

Vi vil særlig takke Elin Maria Fiane, hovedbibliotekar ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), for veldig god hjelp til å lage litteratursøk, som analysene er bygget på. Videre vil vi takke oppdragsgiver IMDi ved Unni Aarflot, Marie Krum og Mette Ommundsen for gode og konstruktive tilbakemeldinger underveis i skriveprosessen.

Kunnskapsoppsummeringen er satt sammen av Marianne Takvam Kindt og Anne Hege Strand, begge forskere ved Fafo. Anne Hege Strand har skrevet kapittel 2, 6, 7, 8 og 9, mens Marianne Takvam Kindt har skrevet kapittel 3, 4 og 5. Innledning og avslutning er skrevet i fellesskap. Vi vil gjerne takke Jon Rogstad (Fafo) for diskusjoner og innspill underveis, og videre gi en stor takk til Terje Olsen (Fafo) som har kvalitetssikret rapporten. Takk også til Fafos informasjonsavdeling for ferdigstilling av rapporten.

Oslo, 21.11. 2019

Anne Hege Strand og Marianne Takvam Kindt

1 Innledning

Nyhetsbildet og den offentlige debatten i Europa har de siste årene ofte vært preget av unge som bor i utsatte boområder. Dette er urbane byområder eller forsteder hvor nyhetene gjerne dreier seg om sosial uro, protester, bilbranner, kriminalitet, innvandring, fattigdom og religiøs ekstremisme. Ikke minst har det vært formidlet fra slike opprør i Sverige og Frankrike. Nyhetene gir et inntrykk av samfunn i oppløsning, polarisering, frustrasjon og spenninger.

I denne rapporten vil vi gå gjennom forskning på årsaker til og konsekvenser av utenforskap, med et særlig søkelys på utenforskap blant unge i utsatte boområder, med hovedvekt på Norge, men med innslag fra de andre skandinaviske landene, altså Sverige og Danmark.

En løs definisjon på «et utsatt boområde» kan være et avgrenset geografisk område i en by eller en forstad, hvor en høy andel av innbyggerne har en høy grad av levekårsutfordringer, hvor det er mange innvandrere, og hvor det kan være utfordringer knyttet til sosialt utenforskap i form av høy arbeidsledighet, høyt frafall fra skole, lav grad av organiserte fritidsaktiviteter og kriminalitet.

I den internasjonale forskningslitteraturen har blant annet begrepet «getto» blitt brukt som betegnelse på utsatte, urbane boområder. I en forståelse av begrepet getto ligger det at innbyggerne lever mer isolert og har laget egne institusjoner eller parallellsamfunn innad i byområdet, og at innbyggerne i liten grad beveger seg utenfor det utsatte området. Høy grad av arbeidsledighet, levekårsproblemer og fattigdom forsterker effekten av at folk holder seg i sitt nabolag. Etter en slik forståelse av begrepet kan det ikke sies at det finnes gettoer i Norge. Utsatte boområder i Norge vil ikke i samme grad ha en isolert «getto», folk er mobile, tar t-banene, og beveger seg utenfor området de bor i.

Alle de skandinaviske landene har lang tradisjon for å utvikle politikk rettet mot utsatte områder. I en skandinavisk sammenheng er det Norge og Sverige som har mest til felles i måten politikken har utviklet seg på. Begge disse landene har lagt til grunn en problemforståelse som legger vekt på strukturelle barrierer og hvordan mennesker kan støttes i møtet med disse strukturene. I Danmark har det vært større fokusering på sanksjoner rettet mot enkeltpersoner, særlig i områder med høy innvandrerbefolkning (etnisk boligsegregering). I Sverige har det først og fremst vært rettet tiltak mot boområder med høy konsentrasjon av lavinntektsfamilier (sosioøkonomisk segregering), mens man i Norge i større grad har konsentrert seg om boområder med sammensatte levekårsutfordringer (levekårssegregering). Den svenske og norske tilnærmingen i forståelsen av utsatte boområder ligger dermed nokså nær hverandre (Staver mfl. 2019). Men det finnes også forskjeller. For eksempel har man både i Sverige og Danmark gitt «utsatt boområde en mer konkret og operasjonalisert definisjon ved at det i begge land har blitt opprettet offisielle lister, etter bestemte kriterier, over utsatte boområder. Danmark opprettet i 2010 en såkalt «gettoliste», og i Sverige lanserte det svenske politiet en liste over utsatte områder i 2015. En trend de siste årene i den svenske politikken har vært en noe sterkere dreining mot kriminalitetsforebygging, i tillegg til satsing på utdanning og sysselsetting i områdesat-

singene. I offentlige medier har det blant annet vært debatt rundt «svenske tilstander», med referanse til sosial uro blant unge, med klare koblinger til innvandrermiljøer, kriminalitet, gjengoppgjør og bilbranner. I Danmark er det også et sterkt kriminalitetsfokus rundt den offentlige debatten om utsatte områder. Politikkutformingen har de siste årene blitt eksplisitt koblet til gettolisten, med tiltak direkte rettet mot enkeltpersoner i utsatte områder. For eksempel er det laget lover om straffeutmåling hvor personer får strengere straff for lovbrudd begått i områder på gettolisten. Det er også en uttalt politisk målsetning i Danmark at gettoene skal fjernes og erstattes med gode boområder. I ytterste konsekvens åpnes det i Danmark opp for å rive bygningsmasse for å bryte opp gettoer. Slike lister over utsatte boområder har ikke vært utarbeidet i Norge, og utgjør således en sentral forskjell mellom Norge og de to andre skandinaviske landene med tanke på konteksten forskningen på utsatte boområder foregår innenfor. Generelt sett er debattene hardere og mer polariserte i våre naboland enn det som har vært tilfellet i Norge.

I litteraturen er det ikke en entydig begrepsbruk, og utsatt boområde, byområde og nabolag brukes til dels om hverandre. I denne rapporten forsøker vi å holde oss til begrepet «utsatt boområde», men bruker også de andre begrepene som synonymer, slik de omtales i forskningslitteraturen.

Et fellestrekk ved forskning på utsatte boområder er at dette på en eller annen måte handler om ulikhet og utenforskap i den betydningen at utenforskapet er knyttet til det nabolaget eller området du bor i. Det er derfor nødvendig å ha en forståelse av disse begrepene.

Forståelser av ulikhet og utenforskap

Selve begrepet «utenforskap» betegner et tosidig fenomen – med en objektiv og en subjektiv dimensjon. Den førstnevnte dreier seg om *deltagelse eller mangelen på deltagelse*, mens den andre handler om den subjektive opplevelsen (eller fraværet) av *tilhørighet*. Utenforskap i betydningen manglende deltagelse defineres som det å stå utenfor sentrale samfunnsmessige institusjoner som arbeidsliv og utdanning (Raaum, Rogstad, Røed & Westlie 2009). En slik definisjon brukes ofte i kvantitative studier som ser på enten årsaker til eller konsekvenser av et slikt «utenforskap». Denne forskningen viser blant annet at å være «utenfor» eller sosialt ekskludert, forstått som ikke-deltagende, har store omkostninger både for den enkelte og for samfunnet. Derfor er det å forebygge en slik form for utenforskap – samt å gi de som er utenfor, muligheten for å komme «innenfor», altså å bli sosialt inkludert – høyt politisk prioritert (Meld. St. 16 (2015-2016)). Samtidig har begrepet sosial inkludering blitt kritisert av forskere for å inneholde en implisitt moralsk henvisning til at sosial inkludering alltid er ønskelig og bra. Dette innebærer at tiltak for å bekjempe utenforskap i stor grad innehar sterke normative føringer om hvordan et liv bør leves og organiseres, og at det ikke tar hensyn til på hvilken måte inkludering kan være problematisk eller urettferdig (Fangen 2010). Det er med andre ord grunn til å også nyansere sosial inkludering og hvilke premisser som ligger til grunn for en slik inkludering.

Den objektive definisjonen, som handler om manglende deltagelse, vil også ofte mangle noen viktige nyanser. Ved å definere utenforskap som å stå «utenfor arbeid» eller «utenfor utdanning» mistes forståelsen av de mange prosessene de unge befinner seg i – ofte mellom noen av ytterpunktene mellom «innenfor» og «utenfor» (Hyggen 2015). Videre, blant alle de som er definert som «utenfor arbeid eller utdanning», vil det til enhver tid befinne seg mange ulike personer i mange ulike livssituasjoner. Hvordan disse menneskene har det eller opplever sitt eget liv, vet vi ikke så mye om.

Flere påpeker derfor at man ikke kan forstå «utenforskap» isolert. Å være fattig eller arbeidsledig betyr ikke nødvendigvis at man ikke føler tilhørighet, eller at man opplever seg selv som utenfor (Atkinson 1998).

Flere forskere, særlig i kvalitative studier, viser at unge som er definert av storsamfunnet som «utenfor», ofte danner egne fellesskap der de søker anerkjennelse og aksept (Sandberg & Pedersen 2007; Jensen 2011), og derfor ikke ser på seg selv som «utenfor» eller «ekskludert». Unge kan også velge å utvikle strategier og på ulikt vis yte motstand mot en ekskluderingsprosess. Samtidig er det å bli objektivt definert som «innenfor» ikke en garanti for følelse av tilhørighet. Man kan være objektivt definert som «innenfor», men likevel føle seg «ekskludert». For eksempel kan man som ung med innvandrerbakgrunn oppnå høy utdanning samtidig som man opplever at ens utdanningsvalg blir diskreditert som et resultat av tradisjonelle normer og press og ikke som et resultat av et fritt valg (Kindt 2018). Den objektive og den subjektive definisjonen av utenforskap er derfor ofte knyttet sammen, på ulike måter og i dynamiske prosesser.

Videre er det ofte slik at man kan være definert som utenfor på et eller flere felt samtidig. Slik er «utenforskap» et flerdimensjonalt begrep. En person kan være utenfor i utdanning, arbeidsliv, familiedannelse, i boligmarkedet og på andre arenaer. I mange tilfeller er også prosessene som fører til utenforskap, kumulative (Hyggen 2015; Barstad 2016). Det betyr at utenforskap i én institusjon eller på én arena kan føre til utenforskap på andre arenaer. Dette har ført til at forskere har etterlyst et begrep eller et perspektiv på sosial ekskludering som er bedre til å analysere heterogene, multikulturelle og komplekse samfunn (Fangen 2010).

Problemstillinger

I denne rapporten skal vi oppsummere foreliggende kunnskap og forskning om utenforskap og marginalisering blant unge i utsatte boområder i byer. Vår overordnede problemstilling er:

Hvilke årsaker finnes til utenforskap blant unge i utsatte boområder, og hvilke konsekvenser av oppvekst i utsatte boområder finnes det for unge?

I Norge har vi, som nevnt, noen nabolag som kjennetegnes av at mange flere personer er definert som «utenfor» enn i andre nabolag. Unges liv leves gjerne i det lokale nabolaget, og nærmiljøet blir derfor viktig for dem. Ofte er skole, fritidsaktiviteter og vennskap tett knyttet sammen med nabolaget en bor i. Når mange mennesker med levekårsutfordringer bor sammen innenfor samme geografiske område, er det naturlig å tenke seg at oppvekstmiljøet til de unge påvirkes av dette. Flere av foreldrene til ens venner bor kanskje så trangt at en ikke kan være på besøk hos dem, og flere av ens klassekamerater har kanskje ikke råd til å være med på fritidstilbudene som finnes der. Videre kan det tenkes at nabolaget preges av bråk og uro og at en opplever det som utrygt å ferdes der. Kanskje har ens venner store bekymringer for familiemedlemmer som sliter helsemessig eller økonomisk. Slike erfaringer og opplevelser vil prege en barndoms- og ungdomstid. Det betyr imidlertid ikke at å vokse opp i slike nabolag i seg selv produserer bestemte former for utenforskap og eksklusjon. Vi vet at det som forårsaker og produserer utenforskap, i stor grad handler om faktorer som er løsrevet fra selve stedet en bor på. Manglende fullføring av videregående opplæring og lav sosioøkonomisk bakgrunn er eksempler på generelle faktorer som spiller inn på risiko for utenforskap, og som er like for alle, uavhengig av hvor i landet de

bor. Samtidig kan det også tenkes at å vokse opp i et geografisk område der befolkningen kjennetegnes av at de deler flere av disse risikofaktorene, forsterker sannsynligheten for eget framtidig utenforskap.

I denne kunnskapsoversikten vil vi derfor gå igjennom tidligere forskning som ser på både *generelle årsaker* til utenforskap og forhold som er mer spesifikt knyttet til *utsatte boområder*. For det første er det altså nødvendig å vite noe om de generelle levekårene til de som bor i utsatte områder, hvilke muligheter unge har til å lykkes med og delta i sentrale samfunnsarenaer som utdanning, arbeid og fritidsaktiviteter. Her handler forskningen i stor grad om å identifisere generelle årsaker til utenforskap, uavhengig av bosted. Videre vil vi se mer spesifikt på hvordan nabolaget og det å vokse opp i utsatte boområder kan føre til utenforskap, men også til et fellesskap. Et aspekt vi vil behandle inngående, er boområdets eller nabolagets betydning, og om det er mulig å identifisere faktorer som spesifikt er knyttet til utsatte boområder, og som legger begrensninger på unges muligheter i livet. Vi vil også oppsummere forskning rettet mot å få til bedre inkludering i utsatte boområder. Vi vil se på hvordan ulike instanser både kan fremme inkludering og produsere «utenforskap» fordi de i egenskap av å rette seg mot et bestemt nabolag også bidrar til en (ytterligere) stigmatisering av det samme nabolaget de var ment å hjelpe. Resten av kunnskapsoppsummeringen er derfor konsentrert rundt følgende hovedoverskrifter:

1. Sosial bakgrunn, inntekt og levekår
2. Utdanning og utenforskap
3. Ulikhet i utdanning langs etniske skillelinjer
4. Fritid og sosial deltagelse
5. Nabolagseffekter – konsekvenser av å vokse opp i utsatte nabolag
6. Betydningen av å vokse opp i utsatte boområder – funn fra kvalitative studier
7. Kriminalitet og utenforskap
8. Tiltak og forebygging – områdesatsinger versus universelle tiltak

Metodisk tilnærming

Vi har brukt ulike tilnærminger og utsilingsprosesser for å finne fram til forskningsmaterialet som inngår i denne studien. Utvelgelsen av litteratur er derfor gjort som en kombinasjon av systematiske litteratursøk og mer pragmatiske utvelgelseskriterier. Vi gjør rede for disse nedenfor.

Det første metodiske steget var å gjennomføre en serie litteratursøk i databaser med oversikt over norsk og skandinavisk forskningslitteratur. Fafo fikk hjelp til dette av hovedbibliotekar Elin Maria Fiane ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt, NUPI.

Fafo utarbeidet en liste med søkeord som «unge», «marginaliserte», «innvandrer», «område», «nabolag» (se søkestrenger nedenfor for alle søkeordene). I søkeordene er ulike begreper for «ung» blitt brukt som «unge», «ungdom» og «ung voksen». Vi har dermed ikke utarbeidet en mer presis definisjon av hva «unge» betyr i litteratursøkene. Flere av studiene som omtales, inkluderer også barn under 18 år.

Det ble deretter gjennomført søk i flere omganger hvor entalls-/flertallsformer av ord og ulike kombinasjoner av ord ble testet ut for å se hva som ga best treff. Dette arbeidet ble gjennomført i samarbeid mellom Fafo og NUPI. Det ble også utarbeidet søkeord på engelsk. Søkene er begrenset til siste ti år, altså perioden 2010–2019, og begrenset til studier fra Norge, Sverige og Danmark. Antall treff er veiledende, da søkene ikke er gjennomgått for dubletter. Søkene ble gjennomført i tidsrommet 23.08.2019–30.08.2019.

Det ble søkt i databasene NORART, ISI Web of Science, ORIA og Google Scholar. Se vedlegg 1 for flere detaljer.

I slike litteratursøk er det vanskelig å unngå store mengder støy eller uønskede referanser, særlig i en søkeprosess som denne som ble foretatt veldig raskt. Det kan ta svært lang tid å utvikle meget presise søketermer, noe som ikke ble gjennomført i dette prosjektet. I alt resulterte søkene i 483 treff som ble oversendt fra NUPI til Fafo i en EndNote-database, et standardprogram for å håndtere bibliografiske data.

Nærmere om utvelgelsen av studier

Alle referansene ble gjennomgått og grovsortert etter relevante kategorier. Dette var med andre ord en kvalitativ vurdering av relevans. Kriterier for hva vi anså som en relevant studie, var

- at det var en vitenskapelig, publisert publikasjon (det vil si at masteroppgaver og konferansepaper o.l. ble fjernet)
- at publikasjonen dreide seg om utenforskap og marginalisering samt minst ett av de ovenfor nevnte temaene (sosial bakgrunn / levekår, utdanning, fritid / sosial deltagelse, nabolagseffekter / utsatte boområder, tiltak/forebygging innenfor utsatte nabolag)
- at publikasjonen var fra de siste ti årene
- at publikasjonen var en studie som omtalte funn i enten Norge, Sverige eller Danmark

I denne prosessen ble antall studier redusert til 122. Det viste seg at noen av kategoriene ikke var tilfredsstillende dekt av litteratursøkene. Dette gjaldt spesielt kategoriene sosial bakgrunn / levekår og utdanning. Vi har særlig for disse to kategoriene supplert med studier vi kjenner til fra tidligere, samt egne søk etter litteratur om disse temaene og ved å slå opp i referanselister til studier vi gikk igjennom.

I det neste steget ble det innhentet litteratur. Vi leste sammendrag av alle studiene og leste hele studien i noen tilfeller. Deretter ble utvalgte studier beskrevet i kunnskapsoppsummeringen. I dette steget skjedde det en ytterligere sortering. En del studier viste seg å ikke være særlig relevante, noen bøker lot seg ikke skaffe på kort tid, og det dukket opp noen duplikater. Noen av de empiriske studiene var nokså like ved at de omtalte mye av det samme fenomenet, for eksempel hvordan det er å vokse opp i et utsatt boområde. Vi landet da på om lag 80 studier. Av disse har noen blitt lest grundig og gjort rede for i rapporten, mens i andre har vi lest sammendrag og i noen tilfeller avslutning, men vi har valgt å ikke gjøre rede for alle her. I tillegg ble flere studier lagt til der det manglet informasjon.

Søkene som ligger til grunn for denne kunnskapsoppsummeringen, er systematiske, men likevel ikke grundige nok til at vi kan garantere at alle relevante studier har blitt fanget opp. Vi har lagt større vekt på presentere studier som illustrerer ulike poenger og funn, enn at alle studier er inkludert. På den måten fanger vi opp de store linjene i framstillingen av resultatene.

2 Sosial bakgrunn, inntekt og levekår

En av hovedbegrunnelsene Oslo kommune gir for å ha en områdepolitikk rettet mot utsatte boområder, er erkjennelsen av at enkelte områder av byen har en konsentrasjon av ulike former for levekårsproblematikk, at man i disse områdene har en høyere andel av barnefattigdom, arbeidsledighet og dårlige fysiske boforhold.[1] De viktigste indikatorene på utenforskap er inntektsforskjeller eller mål på fattigdom. Mens levekårsmål utgjør en mer sammensatt indikator. I dette delkapittelet ser vi på noen sentrale utviklingstrekk for inntektsulikhet, barnefattigdom og levekårsforskjeller. Disse indikatorene utgjør et viktig bakteppe for å forstå utfordringene knyttet til unge i utsatte boområder.

Generell inntektsutvikling blant barnefamilier

Det er særlig barnefamilier som har sakket akterut i inntektsutviklingen, i forhold til resten av befolkningen, de siste par tiårene. En undersøkelse fra SSB om barnefamiliers inntektsutvikling fra 2000 til 2014 (Epland & Kirkeberg 2016) slår fast at hushold med barn har hatt en dårligere inntektsutvikling på 2000-tallet enn hushold uten barn. På begynnelsen av dette årtusenet var det flest pensjonister i nederste del av inntektsfordelingen, men disse er gradvis blitt erstattet med flere barnefamilier. I tillegg har forskjellene mellom barnefamiliene blitt større – avstanden mellom topp og bunn i inntektsfordelingen blant barnefamilier har også økt på 2000-tallet. Økningen i ulikhet mellom barnefamilier er særlig knyttet til en svak inntektsutvikling blant barnefamiliene nederst i fordelingen. Det er særlig familier med små barn (under seks år), enslige forsørgere, familier uten yrkestilknytning og familier der kun én av foreldrene er i arbeid, som har hatt dårligere inntektsutvikling enn andre barnefamilier på 2000-tallet. I tillegg er store barnefamilier oftere å finne nederst på inntektsfordelingen. Familier med eldre barn og familier med to yrkesaktive foreldre har hatt en mer positiv inntektsutvikling.

Dersom vi kun ser på den nederste delen av inntektsfordelingen, finner vi at ett av ti barn lever i en husholdning med vedvarende lavinntekt (Epland & Kirkeberg 2017). Vedvarende lavinntekt betyr at husholdet tre år på rad har hatt en inntekt lavere enn 60 prosent av gjennomsnittlig medianinntekt i befolkningen i samme treårsperiode. Dette blir vanligvis omtalt som barnefattigdom.

[1] https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/byutvikling/omradesatsingene-i-oslo/omradepolitikken-i-oslo/, lest 10.11.2019

Generell utvikling i barnefattigdom

Antallet barn i familier med lavinntekt har økt de siste årene. I perioden 2012–2014 var det 6000 flere barn i denne gruppen enn i de tre foregående årene, 2009–2011. Dersom man ser utvikling over en litt lengre periode, finner man at det på begynnelsen av årtusenet var litt flere enn 3 prosent som tilhørte kategorien barn i hushold med vedvarende lavinntekt. På 15 år har denne andelen økt, slik at ett av ti barn nå lever i en familie med vedvarende lavinntekt, altså 10 prosent (Epland & Kirkeberg 2017). Barn med innvandrerbakgrunn er sterkt overrepresentert i kategorien med vedvarende lavinntekt: 38 prosent av innvandrerbarn tilhørte i 2015 denne kategorien, sammenlignet med 5,4 prosent av barn uten innvandrerbakgrunn. Med innvandrerbakgrunn menes det i denne undersøkelsen enten at barnet har innvandret til Norge eller er født i landet av foreldre som har innvandret. Det er særlig barn med landbakgrunn fra Somalia, Syria, Irak, Eritrea og Afghanistan som er overrepresentert i gruppen med vedvarende lavinntekt. Ut over landbakgrunn er det viktigste kjennetegnet på disse husholdene at foreldrene har lav tilknytning til arbeidsmarkedet. Videre er det betydelige regionale forskjeller.

Oslo er det fylket hvor relativt flest barn vokser opp i husholdninger med vedvarende lavinntekt. I 2017 var andelen 17,5 prosent. Til sammenligning hadde fylkene med lavest andel barn i familier med vedvarende lavinntekt, Rogaland, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Sogn og Fjordane, en andel på om lag 7 prosent av alle barn i et hushold med vedvarende lavinntekt.

Barnefattigdom i Oslo

Barn som vokser opp i innvandrerfamilier i Oslo, ser ut til å være særlig utsatt for barnefattigdom. Disse barnefamiliene bor også oftest i utsatte boområder. Dermed er det en direkte link mellom oversikten over inntektsfordelinger og utsatte boområder. Barn som vokser opp i Oslo, har svært ulik sannsynlighet for å vokse opp i fattigdom og det er store geografiske forskjeller innad i byen. I statistikken i andelen barn i hushold med vedvarende lavinntekt for årene 2013–2015 er det alt fra 63,7 prosent barnefattige hushold i delbydel Nedre Tøyen til 2,4 prosent barnefattige i delbydel Holmen i Vestre Aker. Familiene med dårligst råd bor som oftest i de samme nabolagene, noe som gjør at det er en sterk sammenheng mellom geografisk avgrensede nabolag og barnefattigdom i Oslo. Oslo har den største spredningen av inntektsforskjeller mellom barnefamilier innad i ett og samme fylke. Det er særlig tre delbydeler i Gamle Oslo (Nedre Tøyen, Grønland og Enerhaugen) og en delbydel på Stovner (Fossum) som skiller seg negativt ut på statikken, ved at de alle har en andel barnehushold med vedvarende lavinntekt på over 50 prosent. Videre finnes det i alt 13 delbydeler med en andel fattige barnehushold på mellom 30 og 38 prosent. Her finner vi fire delbydeler på Grünerløkka, ett på Sagene, to på Bjerke, to på Stovner, to på Alna og to delbydeler i bydelen Søndre Nordstrand. Om lag én av tre delbydeler i Oslo (29 av i alt 92 delbydeler) har en andel barnefattigdom på under 10 prosent, hvorav ti delbydeler har en andel barnefattige på under 4,5 prosent. Delbydelene med lavest andel barnefattigdom ligger i ytre by vest: Vestre Aker, Ullern og Nordre Aker i tillegg til enkelte delbydeler i Nordstrand (Brattbakk mfl. 2017).

Historisk har Norge vært et land preget av høy grad av etnisk og religiøs homogenitet. Mens den norske populasjonen i 1970 bestod av om lag 1,5 prosent migranter, så hadde dette økt til en andel på 16 prosent i 2017, med en enda høyere andel i Oslo hvor om lag en tredjedel av populasjonen er innvandrere (Rogne, Andersson,

Malmberg & Lyngstad 2019). Innvandrerfamilier med barn er overrepresentert i statistikken over barnefattigdom. Blant hushold med barn med vedvarende lav inntekt, er nærmere 80 prosent innvandrerfamilier (Epland & Kirkeberg 2017).

I tillegg slår statikken over store barnefamilier inn. Dette ser man for eksempel for fattige barnefamilier på Grønland. Mens om lag en tredjedel av barnefamilier er fattige på Grønland, vokser to tredjedeler av alle barn på Grønland opp i en fattig familie. Fordi de fattige familiene har flest barn, er det slik at en høy andel av barna i denne bydelen vokser opp i fattige familier. Det er mer vanlig blant enkelte innvandrergrupper å ha store barnefamilier, lav yrkesdeltagelse og enslige forsørgere, som igjen øker sannsynligheten for å leve i vedvarende lavinntekt.

Hvilken betydning får det at dårlige levekår klumper seg sammen?

Et av kjennetegnene ved utsatte boområder er at de preges av en høy andel innbyggere med store levekårsutfordringer. Levekårsutfordringer er en vesentlig årsak til utenforskap, og det er viktig å ha kunnskap om disse for å forstå utfordringene i utsatte boområder.

Norge har lang tradisjon med å gjennomføre levekårsundersøkelser. En viktig tematikk innenfor levekårsforskningen er hvordan ulike levekårsproblemer kan klumpe seg sammen eller oppstå samtidig. I en norsk studie basert på en levekårsundersøkelse fra SSB fra 2013 ble sammenhengene mellom blant annet boligproblemer og dårlig nærmiljø og andre levekårsutfordringer undersøkt. I alt sju ulike velferdsproblemer ble analysert: dårlig økonomi, lav tilknytning til arbeidsmarkedet, dårlig helse, sosial marginalisering, psykiske vansker, boligproblemer[2] og dårlig nærmiljø[3] (Barstad 2016, 2017). Studien fant at det først og fremst var uføre og arbeidsledige som hadde størst sannsynlighet for å oppleve flere levekårsproblemer på én gang. Dette er naturlig, siden lav inntekt, dårlig helse og det å stå utenfor arbeidsmarkedet er indikatorer disse personene vil skåre høyt på. Andre særlig utsatte grupper var enslige forsørgere og utenlandsfødte fra Afrika, Asia og Latin-Amerika osv.

Kombinasjoner av ulike levekårsutfordringer sier noe om hvilke ulemper det er mest vanlig å oppleve samtidig. De mest utbredte levekårsproblemene var innen helse, nærmiljø og bolig. Om lag én av ti av den norske befolkningen opplevde ett av disse problemene. Dersom man ikke ser på opphopning, men kun teller utfordringer én og én, så er levekårsutfordringer knyttet til bolig og nærmiljø blant de vanligste i den norske befolkningen, i tillegg til helse. Videre finner studien at om lag 10 prosent av befolkningen opplever minst tre levekårsproblemer samtidig, mens 5 prosent opplever minst fire. De to vanligste kombinasjonene var å ha nedsatt helse og problemer på arbeidsmarkedet samtidig, å ha både nærmiljø- og boligproblemer samtidig, og det å ha helseproblemer og problemer i nærmiljøet samtidig, noe som gjelder henholdsvis 4,9 prosent 4,5 prosent og 4,2 prosent av den norske, voksne befolkningen. Grunnen til at nærmiljø- og boligproblemer opptrer på denne listen over korrelasjoner av levekårsproblemer, er at disse også er blant de mest utbredte levekårsproble-

[2] Boligproblemer er definert som: «Bor trangt (en person i ettroms bolig, eller flere personer enn rom), eller har minst ett av tre problemer i boligen: Råte, tak som lekker/fukt i vegger eller gulv, lite dagslys» (Barstad 2016:15).

[3] Dårlig nærmiljø er definert som «Andel som enten har problemer med støy inne i boligen eller med støv, lukt eller annen forurensning i området rundt boligen eller med kriminalitet/vold/hærverk i boområdet» (Barstad 2016:15).

mene i den norske befolkningen. I en regresjonsanalyse tar man hensyn til flere egenskaper på én gang, og belyser i hvilken grad en variabel (som problemer med bolig og nærmiljø) samvarierer eller opptrer samtidig med en rekke ulike forhold (som sosioøkonomisk bakgrunn, kjønn, fødeland). I regresjonsmodellene er ikke lenger kombinasjonen av nærmiljø og bolig signifikant. Derimot er kombinasjonen helse og arbeid, relasjoner og psykiske vansker, økonomi og helse, økonomi, helse og relasjoner, signifikante. Det er framfor alt arbeidsuføre, arbeidsledige og enslige forsørgere som er utsatt for disse kombinasjonene av velferdsproblemer. I tillegg slår lav utdanning ut på kombinasjonen dårlig helse og lav deltagelse i arbeid. To andre grupper som er særlig utsatt for å oppleve disse sammensatte levekårsutfordringene, er enslige uten barn og de som er født i Afrika, Asia, Latin-Amerika osv. (Barstad 2016: 26). Oppsummert går det an å si at selv om det er relativt vanlig å oppleve bolig- og nærmiljøutfordringer, er det ikke disse fysiske forholdene som gjør seg gjeldende dersom man snakker om mer sammensatte levekårsmål. Derimot er det levekårsindikatorer som måler ulike forhold ved en person som slår ut, slik som personers økonomi, helse og relasjon til andre.

Forklaringer på hvorfor lavinntekt og dårlige levekår har en negativ effekt på psykisk helse og tilfredshet

Et viktig spørsmål er hvilken betydning opphopning av levekårsproblemer har for den enkelte. Hvilke konsekvenser kan det ha at man opplever flere problemer på en gang? En sammenheng som særlig har vært undersøkt, er den mellom fattigdom og psykiske problemer eller fattigdom og tilfredshet med tilværelsen. Dette vil gå under overskriften sosial ulikhet i helse. Her vil vi nøye oss med å se på noen få enkeltstudier knyttet til økonomiske levekår og psykiske helseproblemer samt noen forklaringer i forskningslitteraturen på hvordan en slik sammenheng oppstår.

I levekårsstudien referert ovenfor (Barstad 2017) ble det dokumentert en klar sammenheng mellom opphopning av levekårsutfordringer og andelen i befolkningen som er relativt misfornøyd med livet – jo flere problemer, jo mindre fornøyd med livet. Det er også dokumentert en klar sammenheng mellom lav sosioøkonomisk status og økte forekomster av psykiske helseplager hos foreldre og barn (Bøe mfl. 2017).

En ting er å slå fast at disse sammenhengene eksisterer, en annen ting er å forsøke å forklare mekanismene som fører til en sammenheng mellom familiebakgrunn, inntekt og helse. I en artikkel om opphopning av dårlige levekår går Barstad (2017) inn på ulike forklaringer på hvorfor dette fenomenet oppstår. Innenfor en norsk levekårstradisjon kan en ressurs-arena-modell forklare mekanismene bak en opphopning av levekårsulemper i enkelte hushold. Levekår kan forstås som et produkt av ressursene et individ har tilgang på, samt strukturelle egenskaper ved arenaene de brukes på. Ressurser gir tilgang på arenaer (som høy utdanning eller god helse) som igjen gjør det enklere å skaffe seg god tilgang på arbeidsmarkedet som levekårsarena. Det foregår også en fordeling av levekår gjennom mekanismer på arenaene slik at det oppstår et samspill mellom ressurser, seleksjon og arenaegenskaper.

Noen forklarer også opphopning med teorier om stigmatisering og negative fordommer – altså stereotyper. Medlemmer av stigmatiserte grupper kan gjøre visse oppgaver dårligere fordi de lever opp til det stigmaet de allerede mener de har fått (selvoppfyllende profeti), eller de opplever det som håpløst å kjempe imot fordi de uansett ikke har de samme mulighetene. Som vi skal se senere i rapporten, er denne teorien mye brukt i kvalitativ forskning på konsekvensene av å vokse opp i utsatte boområder.

Andre forklaringer kan være nettverkseffekter – at rike og høyt utdannede omgås andre som er rike og høyt utdannet, noe som bidrar til at det blir vanskeligere for de som har lite penger og lav utdanning, å trenge inn på de samme arenaene, fordi personer har en tendens til å danne nettverk av personer som ligner dem selv både demografisk, sosialt og økonomisk (DiMaggio & Garip 2012).

Andre forskere har pekt på at opphopning av levekårsulemper skjer gjennom svekkelse ved at den kognitive kapasiteten og evnen til kontroll og planlegging blir mindre dersom man mangler noe vesentlig. Teorien er at dersom man opplever knapphet på tid, penger eller sosiale relasjoner, så fanger dette oppmerksomheten og gjør det vanskelig å fokusere på andre ting i livet, som å skaffe seg en jobb eller utdanning (Aasland 2019; Mullainathan & Shafir 2013). En lignende tankegang ligger bak begrepet «fattigdommens psykologi» brukt i en norsk studie av langtidsmottakere av sosialhjelp, hvor det framgår at fattigdom har store psykologiske omkostninger og er forbundet med følelser av skam, utrygghet og sosial devaluering (Underlid 2005).

I en kunnskapsoppsummering om sosioøkonomisk status og barns og unges psykologiske utvikling lanseres to forklaringsmodeller basert på forskning fra økonomi og psykologi som gir innsikt i hvordan fattigdom fører til dårligere psykisk helse også for barn (Bøe, 2015). *Familiestressmodellen* (også omtalt som familieressursmodellen) peker på at sammenhengen går indirekte fra dårlig råd via foreldrenes adferd til barnas psykiske helse. Materiell knapphet skaper stress hos foreldrene. Dette stresset overføres til familien og samlivet og skaper både dårlig psykisk helse hos foreldrene og høyere konfliktnivå mellom foreldrene. Mangel på overskudd hos foreldrene fører til en mer negativ oppdragerstil hvor de blir strengere, mindre involvert og mer inkonsekvente overfor barna. Dette gir seg igjen utslag i både eksternaliserende og internaliserende adferd hos barna. Modellen har særlig blitt brukt for å undersøke de negative konsekvensene av dårlig økonomi for barns sosioemosjonelle utvikling (Bøe 2015)

Familieinvesteringsmodellen har som utgangspunkt i hvilken grad familiene har råd til å gjøre investeringer, det vil si kjøpe varer og tjenester som kan bidra til å stimulere barns adferd. Dette kan inkludere barnepass, mat, stimulerende leker, fritidsaktiviteter, grad av fritid foreldrene har tilgjengelig for å bruke med barna, samt hva slags bolig familien har råd til å leve i, og hvilket nabolag de har anledning til å bosette seg i. Med høy inntekt har man større muligheter til å gjøre investeringer som vil føre til positive konsekvenser for barns utvikling. I motsatt fall vil lave økonomiske ressurser føre til dårligere tilgang på ressurser som bidrar til positiv utvikling for barn. Familieinvesteringsperspektivet har i størst grad vært brukt til å forklare sosioøkonomiske forskjeller i barns kognitive utvikling og skoleprestasjoner (Bøe 2015).

Familiestressmodellen har vært brukt i norske studier, som dokumenterer en sammenheng mellom lav inntekt, høyt konfliktnivå og stress hos foreldre og barns psykiske helse (Bøe 2014; Elstad & Stefansen 2014). Det har ikke vært gjennomført studier basert på familieinvesteringsmodellen i Norge, men amerikanske og britiske studier bekrefter en slik sammenheng. Bildet er imidlertid sammensatt, da familier kan velge å prioritere visse aktiviteter og dermed skåre høyere enn det man skulle forvente gitt husholdsinntekten, eller det motsatte kan være tilfellet, nemlig at bestemte karakteristikker ved lavinntektsfamilier (som lavt utdanningsnivå) gjør at de velger å investere mindre i stimulerende ressurser (som bøker) enn det forventet familieinntekt kunne tilsi (Bøe 2015).

Oppsummering

Det er et generelt utviklingstrekk at familier med små barn har sakket noe akterut på inntektsfordelingen, sammenlignet med andre grupper, de siste åra. Samtidig har det skjedd en stor endring i utviklingen i bunnen av inntektsfordelingene, målt som barnefattigdom eller vedvarende lavinntekt. Barnefattigdommen har økt i Norge de siste årene, fra 3 prosent på begynnelsen av årtusenet, til 10 prosent i 2017. Økningen i barnefattigdom er ikke likt geografisk fordelt, og mange, men ikke alle, av de fattigste barnefamiliene bor i utsatte boområder i Oslo.

Oslo er fylket med størst geografiske forskjeller i andelen barn som lever i fattigdom. Enkelte områder i Oslo har andeler hvor over halvparten av barna lever i et hushold med vedvarende lavinntekt. På den andre siden er det områder i Oslo hvor andelen fattige barn er på under 3 prosent. Områdene med flest hushold i vedvarende lavinntekt har også en høy andel innvandrere.

Forskningen kan også slå fast at det er en sammenheng mellom flere levekårsulemper. De meste utbredte levekårsutfordringene i den norske befolkningen er boligproblemer, nærmiljøproblemer og helse. Om lag en av ti personer i den norske befolkningen opplever en av disse tre. Dersom man i en regresjonsanalyse ser på ulike kombinasjoner av levekårsutfordringer kontrollert for en rekke personkjennetegn, er det særlig kombinasjoner av levekårsutfordringer knyttet til helse, arbeid, økonomi og sosiale relasjoner som er relevante. Og det er framfor alt arbeidsledige, uføre og enslige forsørgere som opplever disse levekårsutfordringene. Kombinasjonen av sammensatte levekårsutfordringer i form av «bolig» og «nærmiljø» er derimot ikke signifikante i en slik regresjonsmodell.

Samtidig som studier viser at barnefattigdom har økt i omfang i Norge, og særlig i visse deler av Oslo, og at levekårsutfordringer knyttet til helse, arbeid og økonomi ser ut til å opptre samtidig, viser de at det er en negativ sammenheng mellom å oppleve vedvarende lavinntekt og barns og unges psykiske helse. Det å heller fokusere på fattigdom, inntekt, helse og arbeid framfor fysiske levekårsforhold, ser ut til å være viktig. Det er med andre ord målbare effekter av lav sosioøkonomisk status hos foreldre og psykiske helseplager hos foreldre og barn. En konsekvens av fattigdom er dermed at den kan føre til svekket helse. Mens familiestressmodellen forklarer denne sammenhengen med at materiell knapphet skaper stress og konflikt som overføres til barna, så legger familieinvesteringsmodellen vekt på at dårligere råd gir foreldre mindre anledning til å kunne tilby stimulerende aktiviteter til barn, og dermed får barn dårligere utgangspunkt for å prestere bedre på skolen. Dette kan forklare sosioøkonomiske forskjeller i barns kognitive utvikling og skoleprestasjoner.

3 Utdanning og utenforskap

Skolen omtales ofte som den viktigste arenaen å mestre for å hindre framtidig utenforskap. Den er både en av de viktigste institusjonene som bidrar til å skape gode framtidige livssjanser, og en sentral institusjon for inkludering, der man kan skape fellesskap og tilhørighet her og nå. I Norge står nærskoleprinsippet sterkt for barn i grunnskolen, noe som betyr at de fleste barn og unge går på skoler som ligger i deres eget nabolag. Skolen er derfor en arena der barn, unge og deres foreldre møtes, og der det gis muligheter for å danne vennskap og nettverk. På den måten er skolen en viktig arena for integrering i lokalsamfunnet (Brattbakk mfl. 2017). For unge i videregående skole er det noe mer mobilitet, da inntak her bestemmes ut fra karakterer. Flere har imidlertid argumentert for at denne opptaksformen fører til en reproduksjon av sosiale ulikheter, da for eksempel unge fra utsatte nabolag med svake karakterer ikke får et reelt skolevalg, men blir plassert på skoler med jevnaldrende med like svake karakterer. For unge i grunnskolen er det sånn at ettersom befolkningen i utsatte boområder er kjennetegnet av en høy andel beboere med levekårsproblemer, kan slike nabolag tenkes å påvirke skolens funksjon som en sentral institusjon for inkludering.

Uavhengig av hvor en bor, medfører manglende fullføring av videregående opplæring en stor risiko for framtidig utenforskap. Derfor ses fullføring av videregående på som et av de viktigste tiltakene for å hindre framtidig utenforskap (Campbell 2015; Markussen 2016b; NOU 2019: 2), og det er derfor et sentralt politisk mål i alle nordiske land at gjennomføringsgraden i videregående opplæring økes (Hyggen 2015). I dette kapittelet skal vi derfor gå igjennom eksisterende forskning, hovedsakelig fra Norge – men også fra Norden, om årsaker til og konsekvenser av manglende videregående opplæring. Mesteparten av denne forskningen vil identifisere generelle faktorer som spiller inn på risiko for utenforskap, og som er like for alle, uavhengig av hvor i landet de bor. Samtidig vil vi også gå igjennom forskning som ser på hvorvidt nabolaget skolen er plassert i har betydning for ulike utfall for elevene som går der.

Konsekvenser av frafall

Det er solid dokumentert, både nasjonalt og internasjonalt, at fullføring av videregående opplæring har positive effekter på senere livsutfall som inntekt, tilknytning til arbeidsmarkedet, familiedannelse og god psykisk og fysisk helse (Markussen 2016a; NOU 2019: 3). I motsatt ende vet vi at frafall fra videregående skole reduserer sjansene dine på arbeidsmarkedet, sannsynligheten for å havne på uføretrygd øker, og sannsynligheten for at du vil få dårligere helse og levekår øker (Campbell 2015; Falch, Johannesen & Strøm 2009; NOU 2019: 2; OECD 2018).

En registerbasert studie fra Norge viser at for unge som ikke har fullført videregående opplæring, er sannsynligheten for å bli registrert med nedsatt arbeidsevne[4] omtrent fire ganger så høy for 20–24-åringer og dobbelt så høy for 25–29-åringer som for de som har fullført videregående opplæring (Cools mfl. 2018). Studien handler om hvilke egenskaper de med nedsatt arbeidsevne har, og påviser således ikke en kausal sammenheng mellom manglende fullføring av videregående opplæring og nedsatt arbeidsevne. Den viser likevel at et gjennomgående kjennetegn ved gruppen som har nedsatt arbeidsevne, er at de mangler videregående opplæring.

Utdanningsnivå har også stor betydning for familiedannelse, særlig for menn. Menn med lav utdanning har lavere sannsynlighet for å bli fedre og mindre sannsynlighet for å få flere barn med samme partner (NOU 2019: 3). En norsk studie finner i tillegg at gruppen med lavest dødelighet er de som selv har høyere utdanning og er gift med en som også har høyere utdanning. De som har høy dødelighet, er de som ikke har vært gift, og som kun har grunnskoleutdanning (Kravdal 2017). Dessuten vet vi at å gå på skole reduserer sjansene for å havne i fengsel eller bli siktet for kriminelle handlinger, både i Norge og i andre land (Bertrand, Mogstad & Mountjoy 2019; Brugård & Falch 2013; Huttunen, Pekkarinen, Uusitalo & Virtanen 2019). Sammenlignet med de andre nordiske landene virker fullføring av videregående opplæring å ha mest å si for manglende arbeidsmarkedstilknytning i Norge (Bäckman, Jakobsen, Lorentzen, Österbacka & Dahl 2011).

Manglende utdanning øker altså risikoen både for å være uten arbeid og for å ende opp alene og uten familie. I tillegg til disse konsekvensene, som ofte omtales som utenforskap forstått som manglende deltagelse, viser kvalitativ og spørreskjemabasert forskning at flere som sliter med skolen, opplever det å avslutte skolegangen som både stigmatiserende og belastende (Høst 2016). Å slutte på skolen kan derfor også bidra til å produsere en mer subjektiv form for utenforskap, forstått som opplevelsen av manglende tilhørighet. Disse konsekvensene gjelder for personer uavhengig av bosted.

Hvor mange og hvem faller fra?

Før vi går inn i årsakene til frafall fra videregående opplæring, vil vi si noe om hvor stort omfanget av frafall i Norge/Norden er. I dag går 98 prosent av alle elever fra grunnskolen over til videregående opplæring. At så mange elever begynner i videregående opplæring, er et relativt nytt fenomen. I 1975 var en tredjedel av alle unge mellom 16 og 19 år ansatt i en jobb. Da arbeidsmarkedet ble tøffere, og ungdomsledigheten økte, søkte mange seg til videregående skoler. Gjennom Reform 94 ble videregående opplæring noe alle hadde rett på. Siden det har det å begynne i videregående opplæring blitt normen og samtidig helt sentralt for å sikre seg en god overgang til arbeidslivet (Markussen 2016a).

Hvor mange som faller fra, handler om hvilken definisjon man bruker på «frafall». I Norge er den tekniske definisjonen på «frafall» alle de som ikke har oppnådd studie- eller yrkeskompetanse fem år etter at de startet i videregående opplæring. I Danmark definerer de til sammenligning frafall som ikke bestått videregående opplæring 25 år etter påbegynt grunnskole (Reegård & Rogstad 2016). Fordi målene på frafall varierer mellom landene, er det vanskelig å direkte sammenligne tallene (Markussen 2010). Det antas likevel at mellom 60 og 80 prosent fullfører videregående opplæring i de

[4] «Nedsatt arbeidsevne» gjelder personer som enten har rett på arbeidsavklaringspenger eller i fellesskap med NAV har kommet til at de har et betydelig bistandsbehov. Begrepet erstattet det tidligere «yrkeshemmet» i januar 2009 (Cools, Hardoy, & von Simson, 2018).

nordiske landene. Andelen som fullfører på normert tid, er klart høyest i Finland og Sverige (Hyggen 2015).

I Norge har fullføringsraten (på fem år) lenge ligget på ca. 70 prosent (Markussen 2016a). Disse tallene har holdt seg relativt stabile siden innføringen av Reform 94 (Reegård & Rogstad 2016). I det siste har dette tallet har gått noe opp. Av elevene som begynte i videregående opplæring i 2013, var det i 2018 75,3 prosent som hadde fullført (SSB 2019). Norge markerer seg imidlertid som et land i Norden der det er store forskjeller på fullføringsrater mellom studieforberedende og yrkesrettede fag (Markussen 2016a). I 2018 var det 88 prosent som hadde fullført studieforberedende i løpet av fem år, sammenlignet med 62 prosent på yrkesfaglig utdanningsprogram. I begge utdanningsprogrammene er det flere jenter enn gutter som fullfører (SSB 2019).

Måten «frafall» er definert på, er imidlertid omdiskutert. Markussen (2016a) argumenterer for at den tekniske definisjonen av frafall blander sammen det han kaller for «sluttere» og «strykere», to veldig forskjellige grupper. En «slutter» er en som avbryter videregående opplæring før tiden, mens en «stryker» er en som gjennomfører hele løpet, men som stryker i et eller flere fag. Markussen (2016a) finner, basert på registerdata, at «slutterne» kjennetegnes av høyere fravær, svakere karakterer og foreldre med lavere utdanning enn «strykerne». Videre finner han at hvis man kun ser på «sluttere», utgjør de ca. 16 prosent av elevmassen (sammenlignet med 30 prosent dersom man blander begge gruppene sammen)[5] som avbryter videregående oppæring. I tillegg finner han at jo mer av videregående opplæring du har fullført, jo mer sannsynlig er det å være sysselsatt som 25-åring. Jo lenger du blir værende i videregående opplæring, jo mer reduseres sannsynligheten for å stå utenfor arbeidsmarkedet som voksen.

Manglende fullføring av videregående opplæring er imidlertid ikke ensbetydende med utenforskap. Av alle som mangler videregående opplæring, er det omtrent 40 prosent som går over i arbeid, mens omtrent 60 prosent er arbeidsledige og på ulike tiltak (von Simson 2016). Det er også slik at dersom man gir de unge litt mer tid enn de definerte fem årene i «frafallsdefinisjonen», er det flere som består opplæringsløpet. I Norge vet vi ennå ikke så mye om hvilke faktorer som promoterer tilbakekomst i videregående opplæring, men vi vet at dersom vi måler fullført utdanning ved 25 år, reduseres tallet på de som ikke fullfører, ganske betraktelig (Bratsberg, Nyen & Raaum 2017)[6]. Gevinsten av å fullføre senere enn de normerte fem årene er også positiv. En ny norsk studie finner at ungdom som har falt fra i videregående opplæring, men som vender tilbake og fullfører innen de er 28 år, har betydelig lavere sannsynlighet for å være arbeidsledige eller mottakere av velferdsytelser enn de som ikke fullfører. Resultatene er påfallende like i alle de nordiske landene, selv om effekten er størst i Danmark og minst i Sverige (Albæk mfl. 2019).

Markussen (2016b) finner også at det er forskjell på tilbakekomst for det han definerer som «sluttere» og «strykere». Av alle elevene som har gjennomført videregående med et eller flere stryk ved 21 års alder, kommer én av tre tilbake og består videregående opplæring. Til sammenligning gjelder dette kun en tiendedel for elevene som slutter og avbryter skoleløpet. Det betyr at for å unngå varig utenforskap (forstått

[5] Tallene Markussen (2016a) opererer med, er litt eldre enn SSB sine referert til over. Det er derfor «frafallsraten» er litt høyere i hans studie.

[6] Det pågår imidlertid et NFR-prosjekt ledet av Kaja Reegård som undersøker nettopp faktorer som promoterer tilbakevending til videregående opplæring. Prosjektslutt er i 2023.

som manglende deltagelse) bør myndighetene legge til rette for en politikk som stimulerer elever til å bli så lenge som mulig i videregående opplæring, da konsekvensene av at de slutter er mye større enn om de gjennomfører med noen stryk.

Hvem fullfører ikke?

Det er ikke tilfeldig hvem som ikke klarer å fullføre videregående opplæring. Høyt fravær fra tiende klasse og svake karakterer fra ungdomsskolen har stor betydning for kompetanseoppnåelsen i videregående skole (Markussen 2010). Det er oftere gutter som faller fra, og oftere elever med foreldre med lav sosioøkonomisk status (NOU 2019: 3). Elever som selv har innvandret til Norge, har også større sannsynlighet for å falle fra, det samme gjelder elever med skilte foreldre. Dårlig fysisk og psykisk helse påvirker sannsynligheten for å falle fra videregående opplæring (Hyggen 2015), og i hvilken grad du er engasjert i skolen, betyr noe (Frostad, Pijl & Mjaavatn 2015). I tillegg er, som vi så over, frafallet størst på yrkesfag. I de neste delkapitlene skal vi forsøke å sammenfatte litteraturen som ser på hva årsakene bak disse tendensene kan være.

Årsaker til frafall – hovedtendenser

Forenklet formulert er det to perspektiver som dominerer i forskningen på årsaker til frafall fra videregående opplæring. Det ene fokuserer på individuelle kjennetegn, som familiefaktorer, individuelle ressurser og motivasjon – mens det andre vektlegger aspekter ved opplæringsinstitusjonen eller systemet (Hyggen 2015).

Når det gjelder å forstå det relativt sett høye frafallet på *yrkesfag*, viser tidligere forskning at dette nettopp kan handle om individuelle kjennetegn ved de som velger yrkesfag, men også at det kan handle om uheldige aspekter ved selve opplæringsinstitusjonen og systemet. Vi vet at flere som velger yrkesfag, kjennetegnes av de individuelle faktorene som kan forstås som risikofaktorer for å falle fra. En negativ seleksjon inn i yrkesfagopplæringen antas derfor å forklare deler av frafallet (Reegård & Rogstad 2016). Samtidig viser tidligere forskning at organisering av yrkesfagene er avgjørende for å få elever til å fullføre utdanningsløpet. I Norge er det blant annet vist at en del av frafallet skyldes problemer med å skaffe læreplass (Hyggen 2015; Markussen 2016a). Flere har også pekt på at undervisningen på yrkesfag er for teoretisk og abstrakt (Reegård & Rogstad 2016), eller at teoriundervisning går på bekostning av praktisk undervisning, noe som skyver flere elever ut (Hegna, Dæhlen, Smette & Wollscheid 2012).

Selv om det er bred enighet om at gruppen elever som faller fra, deler en del demografiske trekk, betyr ikke det at de unge selv opplever sine livssituasjoner som like. Studier som baserer seg på *kvalitative intervjuer eller spørreskjemaer*, finner at de unge snarere opplever at livene deres er svært ulike fra hverandre (Hyggen 2015). Også i denne forskningen er det vanlig å dele forståelsen av frafall opp i enten *skolerelaterte* eller mer *individuelle* årsaker.

Skolerelaterte årsaker kan handle om at de har valgt feil studieprogram, at skolen oppleves som svært krevende, at de mangler motivasjon, eller at de ikke hadde noen venner eller støtte av voksne på skolen (Markussen & Seland 2012). En studie basert på en spørreundersøkelse til over 2000 elever i Norge fant at ønsket om å slutte på skolen påvirkes av lærerstøtte og ensomhet (Frostad mfl. 2015). Flere studier finner at en del av de som ikke fullfører videregående opplæring, faktisk opplever at skolen er det enkleste å velge vekk av alle tingene de sliter med i livet (Follesø mfl. 2011; Hyggen 2015; Thrana 2016). For de som har mange problemer, på hjemmebane eller

med psykiske problemer eller rus, oppleves det ikke nødvendigvis som så dramatisk å slutte å gå på skolen. Når unge selv forteller om sitt liv og hva de opplever å stå utenfor, refererer de like ofte til å være utenfor fritidsaktiviteter og mangle venner som til å ikke gå på skolen (Follesø mfl. 2011). Trivsel på skolen betyr altså noe for motivasjonen til å fortsette i et opplæringsløp. For å motivere unge til å fortsette på skolen må de trives, og de må også se på skolen som relevant og som et sted de *hører til* (Markussen 2016b).

De unge peker selv på at årsakene til å slutte handler om livssituasjonen utenfor skolen. Det kan være sykdom, at de mangler oppholdstillatelse, at de har begynt å jobbe, at de venter barn, at de har et rusproblem, eller at de lever under vanskelige hjemmeforhold (Markussen & Seland 2012). For mange oppleves altså det å avslutte skolegangen som et svar på en situasjon der man allerede opplever seg som «marginalisert» og «utenfor». På mange måter kan derfor «valget» om å avslutte en skolegang sees både som et resultat av utenforskap og som en konsekvens av utenforskap.

Dette betyr at det ikke finnes *en enkel* forklaring på hvordan vi kan forstå frafall fra videregående opplæring. For eksempel vet vi ikke om tendensen til at fullføringsraten har økt noe de siste årene, vil vedvare, og i så fall hva det skyldes. I de neste delkapitlene vil vi likevel gå litt mer i dybden på noen typer forklaringer som har blitt forsket på.

Årsaker til frafall: geografi

Selv om andelen som fullfører og består videregående opplæring, har vært relativt stabil over mange år, viser studier at det er store geografiske forskjeller (Markussen 2016b; von Simson 2016). Nyere studier viser også at den økonomiske segregeringen i Oslo har økt de siste årene, og at husholdningers inntekt er skjevt fordelt mellom Oslo øst og vest (Wiborg 2017).

Nyere norsk forskning viser i tillegg at boforhold, forstått som boligkvalitet, eierform og nabolag, ser ut til å ha betydning for utdanningssuksess (prestasjoner og utdanningsoppnåelse) og arbeidsmarkedstilknytning (von Simson & Umblijs 2019). Basert på registerdata viser denne studien blant annet at det å vokse opp i nabolag med en høyere andel universitetsutdannede og høyere inntekt henger sammen med de unges skoleresultater. Motsatt er andelen uføretrygdede og andelen sosialhjelpsmottagere i nabolaget negativt korrelert med elevers skoleresultater. Selv om ikke analysene sier noe om kausalitet, indikerer de at nabolag kan ha betydning for skoleresultater. Det betyr at unge som vokser opp i utsatte boområder, som gjerne er preget av en høy andel beboere med uføretrygdede og sosialhjelpsmottagere, vil ha større utfordringer med å lykkes i skolen enn unge som vokser opp i andre nabolag.

Dette er det imidlertid vanskelig å forske på, noe vi vil komme tilbake til i kapittel 7. Det er også svært vanskelig å skille skoleeffekter fra nabolagseffekter. I Norge er det slik at barn stort sett går på sin nabolagsskole, og derfor vil økt segregering bety en del for hvilken type skole elever møter. Et barn som vokser opp i et utsatt boområde, vil mest sannsynlig gå på skolen sammen med barn som vokser opp i det samme utsatte boområdet. Nyere studier fra Norge viser at sammensetningen av foreldre- og elevgruppen på skoler betyr noe for elevenes karakterer og frafallsrater (Falch & Strøm 2013). På skoler der mange av foreldrene har høyere utdanning og/eller høy inntekt, er det større sannsynlighet for å få gode karakterer uavhengig av elevens egen sosioøkonomiske bakgrunn (Bakken & Elstad 2012). En annen studie finner at jo større andelen av voksne med høy utdanning var i nabolaget (i Oslo) til barn som selv hadde lav sosioøkonomisk bakgrunn, jo større var deres tilbøyelighet til å ta lange og mer prestisjefulle utdanninger (Ljunggren & Andersen 2015). Det betyr at

barn som vokser opp i utsatte nabolag der mange av beboerne sliter med ulike levekårsutfordringer, møter en skole der det er vanskeligere å prestere godt, enn dersom de hadde bodd i nabolag med færre levekårsutfordringer.

Innledningsvis i dette kapittelet argumenterte vi for at skolen er en viktig arena for integrering i lokalsamfunnet. Flere har argumentert for at skolen ikke nødvendigvis klarer å spille denne rollen for unge i utsatte nabolag. Grunnen er at det er naturlig å tenke seg at elevene som møtes der vil kunne forsterke hverandres problemer, og at skolene dermed blir negativt preget av å ha mange elever som vokser opp i familier med levekårsutfordringer. En ny svensk studie argumenterer imidlertid for det motsatte. Den er basert på spørreskjemaer sendt ut til 1390 respondenter i en svensk by, og den viser at skoler i utsatte nabolag oppleves som viktige og støttende arenaer i større grad enn skoler i privilegerte nabolag. Særlig for unge med innvandrerbakgrunn i utsatte nabolag oppleves skolen som et positivt sted å være. Grunnen, mener forskerne, er at nabolagene de bor i, er såpass utsatte, preget av fattigdom og utrygghet. Skolen blir for disse unge et sted der de kan føle seg trygge, et sted de kan mestre, og et sted der de kan få tilhørighet og bekreftelse (Stattin, Svensson, & Korol 2019). Det kan derfor tenkes at skolen har en enda viktigere integrerende funksjon i utsatte boområder, enn den har i andre, mer velstående, nabolag.

Årsaker til frafall: familiens betydning

At familien du vokser opp i, har mye å si for hvordan det går med deg senere i livet når det gjelder skoleprestasjoner, utdanningsoppnåelse og arbeidsmarkedstilknytning, er solid dokumentert og er allerede nevnt i dette kapittelet (Hansen 2010; Wiborg & Hansen 2009). Hvilken familie et barn blir født inn i, vil blant annet legge grunnlaget for mye av barnets kognitive, emosjonelle og sosiale utvikling, viktige egenskaper for å klare seg i skolen. Dette vil gjelde uavhengig av det geografiske området en vokser opp i.

Som allerede vist vil det å vokse opp i familier med levekårsproblemer være en form for risikofaktor for utenforskap. En ny studie fra Danmark dokumenterer at kutt i velferdsstønad til flyktninger hadde en negativ effekt på, blant flere andre ting, skoleresultatene til flyktninger og deres barn (Andersen, Dustmann & Landersø 2019). I stedet for å påvirke flyktningene til å jobbe ble sysselsettingsratene redusert etter ti år. Familiene ble fattigere, og færre barn gikk i barnehage, og de fikk dermed dårligere språkforståelse. Denne studien viser hvordan generelle velferdspolitiske tiltak kan ha uintenderte konsekvenser på for eksempel skoleresultater til unge som allerede er i en sårbar posisjon.

To studier fra Norge viser at familien ser ut til å ha fått *mer* å si for unges utdanningsoppnåelse de siste årene. Den ene er en evaluering av innføring av skolereformen Kunnskapsløftet, som søker å svare på hvordan den sosiale ulikheten i skoleresultater har utviklet seg under Kunnskapsløftet, og hvilken rolle Kunnskapsløftet har spilt i denne utviklingen (Bakken & Elstad 2012). Gjennom å studere karakterene til samtlige elever som gikk ut av ungdomsskolen i perioden 2002–2011, og sammenligne med resultatene til elevene som gikk ut av grunnskolen før Kunnskapsløftet, med elevene som gikk på skolen under Kunnskapsløftet, konkluderer forfatterne med at det lite som tyder på at Kunnskapsløftet har bidratt til å redusere sosiale ulikheter i karakterer. Snarere ser familiens sosioøkonomiske status ut til å ha fått noe mer å si for elevenes karakterer, på alle typer skoler. Studien finner også at det har blitt en markant økning i andelen som *mangler* karakterer fra grunnskolen. Økningen i manglende karakterer gjelder først og fremst elever uten innvandrerbakgrunn, men med foreldre med lav utdanning og/eller inntekt.

Den andre studien som viser at familien har fått *mer* å si for personers livsutfall, er en studie av Markussen og Røed (2019). Basert på analyser av registerdata finner de at de som er født inn i familier nederst i inntektsfordelingen, sliter *mer* enn før med å oppnå blant annet suksess i arbeidslivet. Deler av denne tendensen tilskriver forfatterne den økte betydningen utdanning har fått for å få innpass i arbeidsmarkedet. I dette samfunnet, ofte omtalt som kunnskapssamfunnet, mener flere at foreldrenes *oppmuntring* er viktigere for å klare seg på skolen. Studien viser til en rekke empiriske studier som dokumenterer at foreldre med høy sosioøkonomisk status *oppmuntrer* og *støtter* sine barn i større grad enn foreldre med lav sosioøkonomisk status. Dette kan forsterke den ulempen barn som vokser opp i lavinntektsfamilier, har. Fordi utdanningsoppnåelse har mer å si enn før for å klare seg, og fordi velstående og høyt utdannede foreldre oppmuntrer og støtter utdanning mer, blir altså effekten av å fødes inn i en familie nederst på rangstigen større enn den har vært tidligere.

Samlet sett viser forskning at økonomisk ulikhet i Norge øker, skolen ser ut til å utjevne forskjellene i mindre grad enn før, og familiens rolle har blitt enda viktigere enn tidligere. Til sammen tegner dette et noe dystert bilde for framtidig utenforskap blant unge som tilfeldigvis blir født inn i lavinntektsfamilier.

Årsaker til frafall: psykisk helse

Som nevnt innledningsvis er tidligere forskning relativt konsistent i konklusjonen om at psykiske helseplager i ung alder har langtidskonsekvenser. Basert på gruppeintervjuer og Ung i Oslo 2015 viser Eriksen, Sletten og von Soest (2017) at det har vært en økning i selvrapporterte psykiske helseplager de siste tiårene. 53 prosent av jentene og 26 prosent av guttene på tiende trinn i Oslo rapporterer at de er ganske mye eller veldig mye plaget av psykiske helseplager. Ungdommen knytter symptomene på psykiske helseplager til stress. Det er altså *skolesituasjonen* til de unge som oppleves belastende på den måten at de rapporterer om psykiske helseplager. Dette er i seg selv urovekkende og betyr at mange elever ikke opplever skolen som et inkluderende sted der de føler mestring. Samtidig er det usikkert hvor mye dette stresset har å si for framtidig sannsynlighet for utenforskap.

Evensen, Lyngstad, Melkevik og Mykletun (2016) viser, basert på en sammenkobling av registerdata og en populasjons-spørreundersøkelse, at det er forskjell på hvilken effekt «eksternaliserende» og «internaliserende» psykiske problemer har for de unges livssjanser. Der tenåringer med eksternaliserende problemer (ofte omtalt som adferdsforstyrrelser) sjeldnere gjennomfører videregående opplæring og har færre år i utdanningsløpet enn annen ungdom, finnes det ingen sammenheng mellom utdanningsoppnåelse og internaliserende problemer (ofte omtalt som stress, angst, depresjon). Tallet på eksternaliserende diagnoser er i Norge mer enn dobbelt så høyt for gutter som for jenter (NOU 2019: 3). Mens jenter, som vist over, sliter mer med internaliserende problemer. Dette kan indikere at økt rapportering av stress ikke betyr så mye for den objektive definisjonen av utenforskap – fordi det ikke nødvendigvis fører til dårligere utdanningsutfall. Samtidig er de psykiske problemene gutter sliter med, mer fatale for framtidig utenforskap. Dette er også en av de mange forklaringene NOU 2019: 3 peker på når de prøver å forstå hvorfor gutter generelt klarer seg dårligere i skolen enn jenter.

Samtidig vet vi at sosiale og emosjonelle ferdigheter henger tett sammen med ulike utdanningsutfall. Utholdenhet, evne til å arbeide målrettet og takle motgang, nysgjerrighet, kreativitet og samarbeidsevne er ferdigheter som ofte omtales som «sosiale og emosjonelle» (NOU 2015: 8). Det er bred enighet om at disse er viktige for se-

nere utdannings-, arbeids- og helseutfall (Heckman 2000; Jury mfl. 2017). I en testsituasjon vil de med minst utviklede emosjonelle ferdigheter skåre lavere på prøven, selv om de kan ha like gode kognitive ferdigheter (Rozek, Ramirez, Fine & Beilock 2019). At elever som har en høy grad av disse ferdighetene, klarer seg bedre i skolen, er kanskje ikke så overraskende, da de lettere vil kunne konsentrere seg, utsette fristelser og fokusere på skolearbeidet selv om det oppleves som kjedelig eller tungt.

Det er imidlertid ikke sånn at alle barn møter skolen med like utviklede sosiale og emosjonelle ferdigheter. Flere studier, både nasjonalt og internasjonalt, finner at emosjonelle og sosiale ferdigheter er mindre utviklet hos barn som vokser opp i familier med lav sosioøkonomisk status (DiPrete & Jennings 2012; Jury mfl. 2017; Rozek mfl. 2019; Størksen, Ellingsen, Wanless & McClelland 2015). En grunn til dette er at elever fra lavinntektsfamilier kan være mer sensitive for avvisning i situasjoner som vektlegger status, som evalueringssituasjoner. Dette ekstra stressmomentet kan påvirke de kognitive egenskapene som elever belager seg på i for eksempel testsituasjoner (Jury mfl. 2017).

Oppsummert viser forskningen på psykiske helseplager at det er et behov for å forebygge og behandle psykiske plager hos unge, og videre at slik innsats kan ha positive virkninger for ungdommene senere i livet. Internasjonalt viser studier at skoler kan mobilisere en rekke aktiviteter som vil kunne påvirke barns sosiale og emosjonelle ferdigheter positivt (OECD 2015) og således styrke deres mulighet til å gjøre det bra i skolen. I Norge har en studie funnet ut at det å manipulere elevers vurdering av sin evne til å lære («mindset») har positive effekter på deres utholdenhet og ytelse i matematikk. Basert på et eksperimentelt design fant forskerne ut at de elevene som fikk en oppgave konstruert av psykologer, som var ment å endre deres holdninger til egne evner, også hadde flere rette svar på en algebraprøve. Effekten viste seg å være drevet helt og holdent av de elevene som fra før av hadde mindre tro på egne evner (Bettinger, Ludvigsen, Rege, Solli & Yeager 2018). Studien argumenterer derfor for at slike lavkostnadstiltak der målet er å få elever til å tro på egne evner, kan være viktige for å forbedre deres faktiske prestasjoner.

Det er imidlertid relativt lite forskning i Norge på hvordan skolen kan bidra i denne sammenhengen. Fagfornyelsen er ment å være et læreplanverk som på best mulig måte skal forberede elevene på en mer og mer usikker framtid, blant annet gjennom et økt søkelys på sosiale og emosjonelle ferdigheter – ferdigheter som ikke er fagspesifikke. Hvorvidt og hvordan dette vil påvirke elevers mestring og helse, vet vi ikke noe om ennå.

Utdanning som kriminalitetsforebyggende tiltak

Kriminalitet er en viktig indikator for utenforskap i samfunnet. Vi vet at jo høyere utdanningsnivå en person oppnår, jo lavere er sannsynligheten for at denne personen vil bli tiltalt for kriminelle handlinger. I Norge viser studier at å fullføre videregående opplæring reduserer sannsynligheten for å være i fengsel fem år etter oppnådd utdanning, også for de som fullfører videregående med relativt svake karakterer (Falch, Borge, Lujala, Nyhus & Strøm 2010). En svensk studie fant at da yrkesfagopplæringen ble forlenget fra to til tre år, reduserte det sannsynligheten for å bli dømt for en kriminell handling. Det betyr altså at selv om du ikke gjør det så bra på skolen, vil det å være der i seg selv være kriminalitetsforebyggende (Åslund, Grönqvist, Hall & Vlachos 2018). En annen studie viser at jo mer tid du bruker i videregående opplæring, jo mindre sannsynlig er det å havne i fengsel (Brugård & Falch 2013).

Deltagelse i og fullføring av videregående opplæring er altså et av de viktigste kriminalitetsforebyggende tiltakene som finnes (Bertrand mfl. 2019). Vi vet også at skoler ofte har et tett samarbeid med politi, barnevern, helsesykepleiere og andre nettopp for å forebygge kriminalitet (Andersen mfl. 2018). Hvorvidt dette samarbeidet fungerer på en god måte, er det ikke så mye kunnskap om. Forskningsfunnene på skole og kriminalitetsforebygging er imidlertid i tråd med Markussen (2016b) sine anbefalinger som vi skrev om over. Jo lenger unge går i videregående opplæring, jo bedre vil det være – både med tanke på tilbakekomst i opplæring og med tanke på kriminalitetsforebygging.

Forebyggende tiltak mot frafall

Som nevnt innledningsvis er det et sentralt politisk mål i alle nordiske land at gjennomføringsgraden i videregående opplæring økes (Hyggen 2015). Hvilke tiltak som settes inn for å motvirke utenforskap, avhenger av hvor myndigheter mener problemet er mest prekært. Er det personene som dropper ut, som tar gale valg, eller er det skolen de går på, som er innrettet på en måte som skaper ulikheter? Skolepolitiske tiltak kan kanskje gjøre noe med opplæringsinstitusjonen, men slike tiltak kan ikke endre individuelle kjennetegn ved elevene som går på skolen. Som vi så over, kan mer generelle velferdspolitiske tiltak – som å kutte sosialstønad – ha uintenderte konsekvenser for skoleresulateter til barn og unge.

I ulike evalueringer av tiltak og deres effekt for å motvirke utenforskap og marginalisering kommer det fram at det er få tiltak som virker en gang for alle. Det betyr at hvorvidt et tiltak virker, vil avhenge av mange ulike faktorer: hvem som mottar tilbudet, når man mottar det, hvem som tilbyr og gir støtte gjennom tiltaksperioden, og livssituasjonen til mottaker, blant annet (Hyggen 2015; Sletten & Hyggen 2013). Fordi årsaker til frafall er komplekse og handler om både individuelle kjennetegn elevene bringer med seg inn i skolen, og om måten opplæringsinstitusjonen er bygget opp på, bør det utvikles spesifikke, skolepolitiske tiltak samtidig som man bør få bedre kunnskap om hvordan mer universelle tiltak påvirker inkludering i skolen. I det følgende går vi gjennom forskning på tiltak som er blitt gjort for å forebygge eller redusere utenforskap blant unge i utdanning.

Forebyggende tiltak mot utenforskap i utdanning: betydning av barnehage

Hendelser som skjer tidlig i ditt liv, kan ha alvorlige langtidskonsekvenser, og vi vet for eksempel at ferdighetene du kommer med til skolestart, i stor grad påvirker hvordan det vil gå med deg senere i livet (NOU 2019: 3). Fordi det er lettere å påvirke ferdigheter i de første leveårene heller enn i de senere, er det mange som taler for at man skal sette inn flest politiske tiltak tidlig. Forskning på barnehagers betydning viser at den *kan* være et viktig sted for å ruste barn til å klare seg gjennom skolen.

Barnehagen er for eksempel et sted der barn kan utvikle både sosiale ferdigheter og språkferdigheter, som er sentrale for å klare seg i skolen. I Norge går de fleste barn i barnehage, hele 91 prosent av alle barn i alderen ett–fem år. I Norge har man sett at en utvidelse av tilgang på barnehager på 70-tallet hadde positive effekter på barnas år i utdanning, arbeidsmarkedsdeltagelse, inntekt – samt en negativ effekt på trygdeavhengighet, særlig for barn med lavt utdannede mødre (Havnes & Mogstad 2011). En studie fra 2014 basert på registerdata finner også at jo flere år et barn har gått i barnehage før skolestart, desto lavere er tilbøyeligheten for at barnet presterer bekymringsfullt dårlig på kartleggingsprøver i Osloskolen på første trinn. Dette gjelder også for barn med innvandrerforeldre eller med lav sosioøkonomisk status (Bråten,

Drange, Haakestad & Telle 2014). Disse positive effektene av å gå i barnehagen kan tale for at en høy barnehagedekning er viktig for å forebygge framtidig utenforskap.

Samtidig som vi vet at andelen barn som går i barnehage, har økt og er høy i Norge, vet vi at andelen minoritetsspråklige barn som går i barnehage[7] er lavere enn for befolkningen generelt. I denne gruppen var det i 2017 81 prosent av barn i alderen ett–fem år som gikk i barnehagen (Bjørkli 2018). Det var en økning på 2 prosentpoeng fra 2016. I et pilotprosjekt i Oslo der gratis kjernetid ble tilbudt til alle barn i fire–femårsalderen i visse områder, så man at barn med innvandrerbakgrunn økte sin deltagelse i barnehagen med opptil 15 prosent (Bråten mfl. 2014). I tillegg så man at de presterte bedre på standardiserte prøver ved skolestart (Drange & Telle 2015). Oppsummert kan man altså si at det å gå i barnehagen ser ut til å ha positive langtidskonsekvenser, og særlig for barn som vokser opp i familier med lav inntekt, der foreldrene har lav utdanning, eller der foreldrene er innvandrere.

Barnehager er imidlertid ikke like. Stor frihet og vage læreplaner preger ofte barnehagetilbudet og kan være en del av grunnen til at det også er stor variasjon i kvaliteten i barnehager i Norge (Rege, Solli, Størksen & Votruba 2018). I en ny studie viser forskere at effekten av å implementere et strukturert opplegg med såkalt «lekbasert læring» for femåringer gav positive resultater i matematikk, språk og kognitiv kontroll for de femåringene som fikk tilbudet. De som hadde best utbytte av opplegget, var imidlertid barn som gikk i barnehager som hadde mye frilek og lite strukturert opplegg fra før av. Effekten var imidlertid like god for barn med høyt og lavt utdannede foreldre (Rege mfl. 2019). Studien kan forstås som et argument for å innføre mer strukturert pedagogisk opplegg i barnehager, da dette vil kunne bidra til å gjøre skolegangen for en del barn lettere.

Oppsummert viser forskningen at å gå i barnehage i stor grad ser ut til å ha positive konsekvenser for både langtids- og skoleutfall. Denne forskningen underbygger dermed en idé om at tiltak må settes inn tidlig. En ny, norsk studie antyder også at gode ferdigheter fra grunnskolen gir sterkere beskyttelse mot manglende deltagelse i arbeid og utdanning som voksen enn ferdigheter målt som ung voksen (Barth, Keute, Schøne, von Simson & Steffensen 2019). Denne studien slutter derfor også opp under vektleggingen av tidlig innsats.

Dette er kanskje særlig viktig for barn som fra før av har større risiko for havne i utenforskap senere i livet. Å forstå *hvordan* og *hvorfor* barnehagene har en slik positiv effekt på mange barn, er imidlertid sentralt. Det er forskjell mellom strukturkvalitet (for eksempel gruppestørrelse, andel med høyere utdanning osv.) og prosesskvalitet (pedagogisk innhold, samhandling mellom voksne og barn i barnehagen). Der forskning på effekter av å øke strukturkvalitet er noe sprikende, viser Rege mfl. (2019) at et pedagogisk innhold kan påvirke barnas utfall positivt. Det trengs imidlertid mer forskning på dette området. Samtidig er resultatene av barnehage såpass positive at det har blitt tatt til orde for å innføre tiltak der man tilbyr gratis fulltidsbarnehage for hele årskull, eventuelt tilbyr fire timer gratis barnehage om dagen (Bråten mfl. 2014).

Andre skolepolitiske tiltak

Fordi skolene ikke kan endre hva elever har med seg til skolen, som for eksempel deres sosioøkonomiske bakgrunn, tar Markussen (2016b) til orde for at man må fokusere på å endre skolen på en måte som er gunstig for elever uavhengig av hvem de er. Blant

[7] Der barnet selv samt foresatte har et annet morsmål enn norsk, svensk, dansk og engelsk (Bråten, Drange, Haakestad, & Telle, 2014).

annet argumenterer han for å tenke nytt rundt organiseringen av utdanningssystemet. I et system som er fundert på at elever enten består eller ikke består videregående opplæring, vil elevene som «ikke består», være svært ulike og dermed også ulikt rustet for arbeidslivet.

Høst (2016) diskuterer i tråd med dette muligheten for å innføre et slags praksisbrev, et fagbrev på lavere nivå. Det ville kanskje bidratt til at flere av de som ikke klarte å fullføre hele det videregående opplæringsløpet, likevel fikk en formell kompetanse. Dersom man hadde bygget opp et system der du fikk godkjent ulike gjennomføringsmål som gav deg delkompetanser underveis i utdanningsløpet, ville det kanskje vært lettere å få seg jobb – selv uten fullstendig fullført videregående skole. En slik institusjon ville vært mer fleksibel og nyansert, samtidig som at eventuelle positive effekter av et slikt system avhenger av et arbeidsmarked som er villig til å ansette personer kun med fullførte «delkompetanser» (Hyggen 2015).

Vi vet, som vist over, at forsinket fullføring ikke har så alvorlige konsekvenser for framtidsutsiktene til de unge. Det kan indikere at myndigheter ikke må gi opp ungdom som ikke har klart å fullføre videregående opplæring innen fem år, og at noen tiltak også må settes inn senere enn det som ofte defineres innenfor «tidlig innsats»-rammene. I det foregående viste vi at *å føle tilhørighet* til skolen er avgjørende for hvor vanskelig det oppleves å slutte på skolen. Dersom skolen ikke oppleves som et sted der man møter venner, føler mestring og har det trygt, vil det for mange som allerede befinner seg i en vanskelig situasjon, ikke oppleves som så vanskelig å gi skolen opp. Å finne måter å gjøre at sårbare unge opplever skolen som et sted de ønsker å være, og som et sted de trives, vil derfor være avgjørende. Vi har imidlertid for lite kunnskap om hva slags tiltak dette burde være, og hvordan det ville fungert. I Norge vet vi også lite om trivsel i og opplevd tilhørighet til skolen varierer mellom ulike bydeler og mellom ulike nabolag. Det kan tenkes at skolen oppleves som viktigere for unge som vokser opp i utsatte nabolag, fordi den representerer en trygg institusjon i et utfordrende område. Dette vet vi for lite om.

Til sammen viser evalueringer av tiltak og deres effekt for å motvirke utenforskap og marginalisering at det er få tiltak som virker en gang for alle. I en oppsummering viser Hyggen (2015) at kvantitative effektstudier i de aller fleste tilfeller viser *små* effekter om noen, og noen finner også negative effekter. Kvalitative evalueringer er imidlertid oftere mye mer positive. Grunnen til denne skjevheten kan være at kvalitative evalueringer har mindre strenge og objektive mål på effekt. Dersom man ser at et tiltak treffer en målgruppe på en god måte, og at de som jobber i tiltakene, føler de gjør en forskjell – vil dette kunne evalueres som en suksess, selv om vedkommende ikke klarte å for eksempel fullføre skole / komme i jobb / få bedre karakterer. Flere evaluereringer virker imidlertid å være enige om at tiltak som virker, ofte kjennetegnes av tidlig intervensjon, individuell tilpasning, tett oppfølging av den unge og tverrgående samarbeid mellom ulike institusjoner (Hyggen 2015).

Når det gjelder studier som tar utgangspunkt i de unges erfaringer og hva som skulle til for at de klarte å komme over alle de forskjellige strukturelle barrierene de stod overfor, går betydningen av en enkeltperson igjen – en lærer, en helsearbeider, en trener eller en ansatt på NAV. At de unge møtte en *ansvarlig voksen*, virker altså å være viktig for at de opplever mulighet til å mestre (Follesø mfl. 2011; Hyggen 2015).

Oppsummering

Det er solid dokumentert, både nasjonalt og internasjonalt, at fullføring av videregående opplæring har positive effekter på senere livsutfall som inntekt, tilknytning til arbeidsmarkedet, familiedannelse og god psykisk og fysisk helse (Markussen 2016a, b; NOU 2019: 3). Å gå på skolen reduserer også sjansene for å havne i fengsel eller å bli siktet for kriminelle handlinger.

I dag går 98 prosent av alle elever fra grunnskolen over til videregående opplæring. Av elevene som begynte i videregående opplæring i 2013, var det 75,3 prosent som hadde fullført i 2018. Tidligere forskning fra Norge viser også at å avbryte skolegangen har mer alvorlige langtidskonsekvenser enn det å gjennomføre med stryk. Jo lenger en elev går på skolen, jo mer reduseres sannsynligheten for å stå utenfor arbeid som voksen.

Årsakene til frafall deles ofte opp i årsaker som omhandler individuelle kjennetegn ved eleven og aspekter knyttet til selve opplæringsinstitusjonen. I dette kapittelet har vi sett at familiens situasjon er betydningsfull for elevens muligheter til å klare seg i skolen. Elevens psykiske helse betyr også mye for hvordan eleven gjør det i skolen. Mange av risikofaktorene for frafall handler altså om faktorer som gjelder uavhengig av bosted. Samtidig har vi sett at noen studier viser at nabolaget eleven bor i, kan ha betydning for dennes resultater, samtidig som det er knyttet usikkerhet til kausale sammenhenger her. Videre er det noe forskning som viser at det oppleves viktig for eleven at skolen er et sted der en kan føle tilhørighet. Det kan tenkes at dette er ekstra viktig for de elevene som bor i utsatte boområder, samtidig som det kan tenkes at skolene i disse områdene ikke klarer å ivareta en slik funksjon. Dette vet vi lite om i Norge. Vi vet imidlertid at for elever som befinner seg i ellers veldig krevende situasjoner, kan det oppleves relativt enkelt å velge vekk skolen dersom den ikke er et sted der eleven har venner, føler mestring eller blir anerkjent.

Det er foreslått en rekke tiltak som er ment å virke forebyggende på frafall, men vi mangler solid kunnskap om hvilke typer tiltak som fungerer best, og om dette er skolepolitiske eller mer universelle tiltak.

4 Ulikhet i utdanning langs etniske skillelinjer

Selv om innvandring til Norge startet relativt sent sammenlignet med andre europeiske land, er samfunnet i dag preget av høyt etnisk mangfold og også en synlig etnisk dimensjon av sosial ulikhet (Brochmann & Kjeldstadli 2008). I diskusjoner om utenforskap, segregering og utsatte boområder blir innvandring ofte et tema, og manglende eller feilet integrering blir ofte nevnt. Integrering betyr at innbyggere med innvandrerbakgrunn får tilgang på deltagelse i sentrale samfunnsinstitusjoner, som utdanning og arbeidsliv. Manglende integrering kan bidra til at ulikhetene i samfunnet øker, samt at generøse velferdsordninger, slik vi har i Norge, settes under press (Brochmann & Hagelund 2011; NOU 2011:7). Hvorvidt innvandrere og barn av innvandrere integreres i arbeidsmarkedet og i utdanningssystemet, er derfor svært viktig (Hermansen 2017b). Vi mener derfor det er relevant i en kunnskapsoppsummering om unge og utenforskap å vise til forskning som omhandler ulikhet i utdanning langs etniske skillelinjer. Denne forskningen omhandler i all hovedsak faktorer som gjelder for innvandrere og barn av innvandrere uavhengig av hvor i Norge de bor.

Nyankomne

Det er store forskjeller på hvordan nyankomne innvandrere og barn av innvandrere (eller barn som kom til Norge før skolealder) klarer seg i norsk opplæringssystem. Alle nyankomne barn i grunnskolealder har rett og plikt til grunnskoleopplæring (Kulbrandstad & Dewilde 2016). Uavhengig av hvordan de klarer seg i grunnskolen, vil de ha rett til å søke seg inn på videregående skole. Flere nyankomne innvandrere vil derfor oppleve å starte videregående opplæring selv om de ikke har fullført flere fag i grunnskolen. I tillegg er det flere som har lite eller ingen skolebakgrunn fra hjemlandet, kombinert med at de har svake norskferdigheter i det de begynner på videregående skole i Norge. Dette gjør det lite overraskende at mange nyankomne innvandrere sliter med å fullføre videregående opplæring (Thorshaug & Svendsen 2014).

For å gjøre det enklere for disse å fullføre grunnskolen og videregående opplæring er det blitt innført en rekke ulike ordninger, for eksempel særskilt språkopplæring, innføringsklasser, ekstra år i grunnskolen og ekstra år med videregående opplæring m.m. I 2016 ble det også åpnet opp for at fylkeskommuner og kommuner kan tilby mer grunnskoleopplæring til ungdom som har rett til videregående opplæring. Målgruppen er nettopp minoritetsspråklige som antas å ha utfordringer med å bestå og fullføre videregående opplæring (Rambøll 2018). Elever med annet morsmål enn norsk og samisk har også rett til særskilt norskopplæring inntil de har tilstrekkelige kunnskaper i norsk til å kunne følge den ordinære undervisningen. Det er imidlertid stor variasjon i hvordan de ulike opplæringstilbudene organiseres, da skoleeier har stor frihet til å velge selv. Det finnes også lite forskning som kan slå fast hvilke opplæringstilbud som gir best læringsutbytte for denne gruppen. Det synes å mangle en

helhetlig oppfølging av disse ungdommene, noe som igjen er til hinder for mulighetene deres til å lykkes i den norske skolen og det norske samfunnet generelt (Kulbrandstad & Dewilde 2016). Her trengs det imidlertid mer forskning på hvilke typer av tiltak som kan fungere for å gi disse elevene et bedre grunnlag for å klare å gjennomføre videregående opplæring.

Barn av innvandrere

Barn av innvandrere har de samme rettighetene som barn av norskfødte, og de har for det meste blitt eksponert for de samme institusjonene og språket som resten av befolkningen. At de også har de samme mulighetene i det norske utdanningssystemet som barn av norskfødte, er derfor et eksplisitt politisk mål. Tidligere forskning viser at barn av innvandrere gjør det noe dårligere på prøver i grunnskolen. Skoleåret 2017–2018 hadde norskfødte med innvandrerforeldre i gjennomsnitt omtrent to grunnskolepoeng mindre enn den øvrige befolkningen (Kirkeberg 2019). Til tross for lavere prestasjoner har barn av innvandrere likevel høyere ambisjoner og aspirasjoner enn resten av befolkningen når det gjelder ønske om å ta høyere utdanning, og de gjør mer lekser enn jevnaldrende uten innvandrerbakgrunn (Bakken 2016; Friberg 2016; Reisel, Hermansen & Kindt 2018). De fullfører også videregående opplæring på lik linje med resten av befolkningen. Da de før fullførte i noe mindre grad, ser dette gapet ut til å være lukket nå (Steinkellner 2017). Videre har barn av innvandrere en høyere overgang til høyere utdanning etter fullført videregående skole. Mange velger også prestisjefylte utdanningsløp som mest sannsynlig vil gi høy avkastning i form av inntekt senere i livet (Bratsberg, Raaum & Røed 2014). Disse tendensene har ofte blitt omtalt som suksesshistorier (Kindt 2017b, 2018).

Figur 4.1 oppsummerer dette. Figuren illustrerer at til tross for svakere skoleprestasjoner tar barn av innvandrere igjen resten av befolkningen med høyere andeler som begynner i høyere utdanning (Steinkellner 2017). Flere forskere har kalt denne tendensen for «innvandrerdrivet» (Friberg 2016; Lauglo 1999).

Det som ikke vises i denne figuren er at det er forskjell på gutter og jenter. Kvinnelige etterkommere har en større tendens til å fullføre videregående opplæring enn gutter. Samtidig ser vi at mannlige etterkommere som går på yrkesfaglige linjer i videregående opplæring, ofte velger mindre kjønnstypisk enn norskfødte av norskfødte foreldre (Reisel mfl. 2018).

Å selv være født i Norge, men å ha to innvandrerforeldre virker ikke i seg selv å være risikabelt med tanke på framtidig utenforskap, snarere tvert imot. Figur 4.1 viser samtidig at det er stor forskjell på barn av innvandrere og innvandrere selv. Barn av innvandrere gjør det mye bedre både når det gjelder prestasjoner, gjennomføring av videregående opplæring og overgang til høyere utdanning, enn innvandrere. En studie fra Norge viser imidlertid at innvandrerens alder ved ankomst har mye å si for framtidige livssjanser, for eksempel fullført utdanning (Hermansen 2017a). Jo yngre man er når man kommer til Norge, jo mer sannsynlig er det å fullføre videregående opplæring og gå videre og ta høyere utdanning.

Figur 4.1 Innvandreres vei gjennom utdanningssystemet

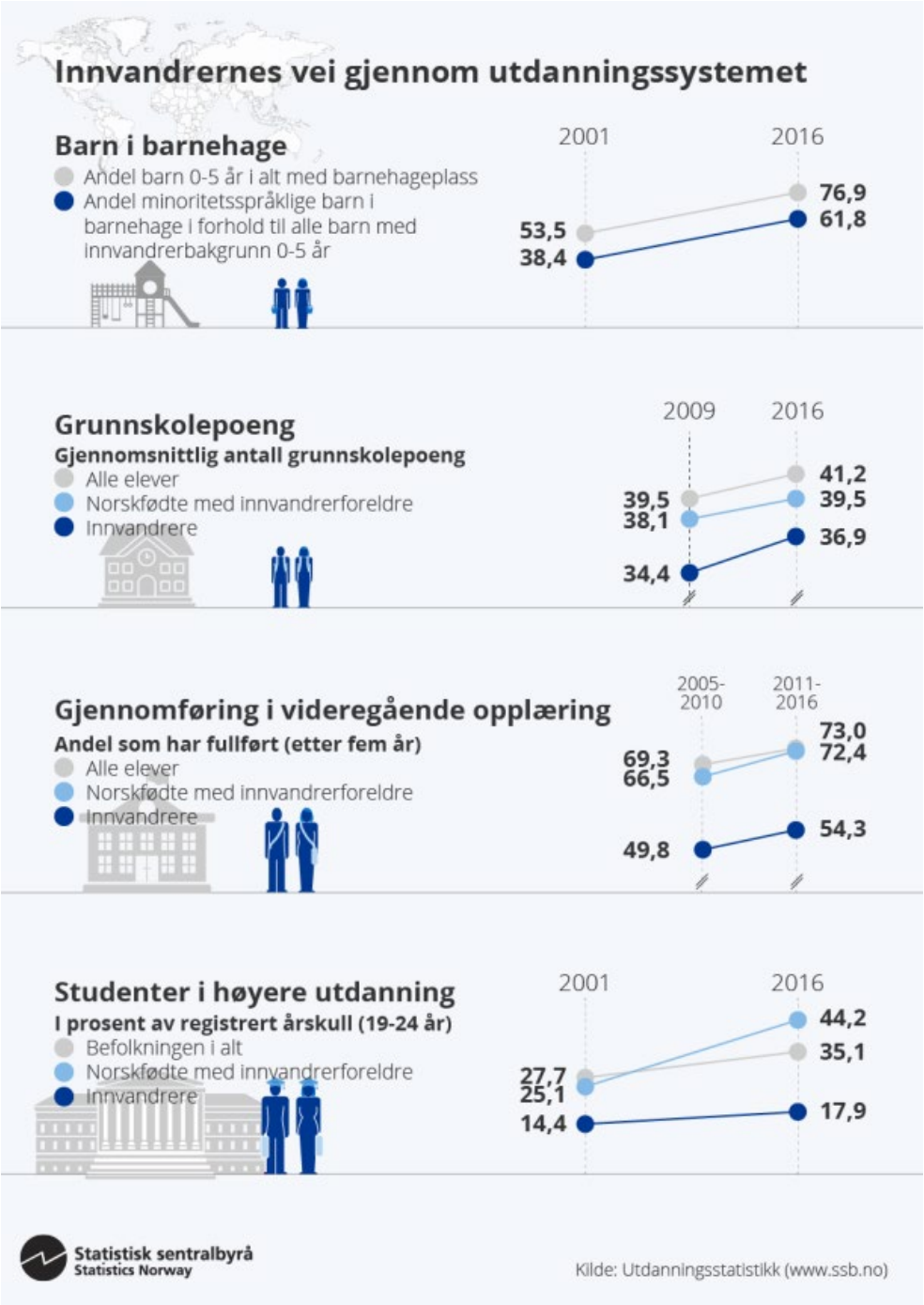

Det er imidlertid store forskjeller mellom barn av innvandrere fra ulike land. I et kapittel om etniske ulikheter i utdanning i Norge viser Reisel mfl. (2018) at det er betydelige forskjeller i fullføring av videregående skole blant barn av innvandrere med foreldre fra ulike landbakgrunner. Se figur 4.2. Tallene baserer seg på registerdata for kohortene som gikk ut av grunnskolen 1990–2009.

Figur 4.2 Barn av innvandreres fullføring av videregående opplæring

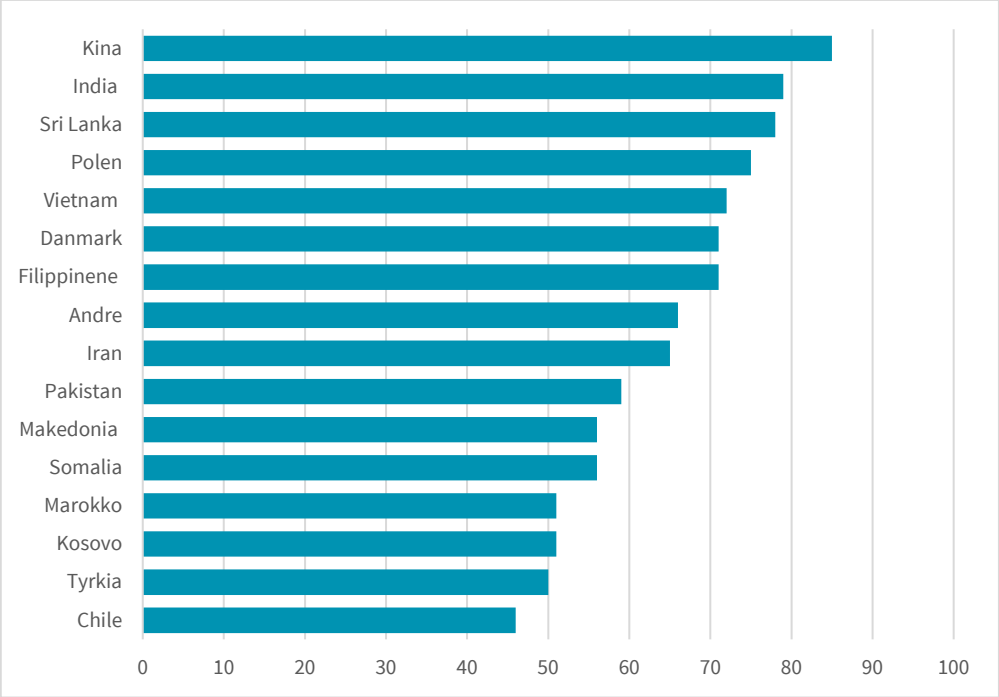

2017 var barn av somaliske foreldre. Blant dem manglet hele 14 prosent grunnskolepoeng, sammenlignet med 3–4 prosent av hele befolkningen (Kirkeberg 2019). En årsak til det kan være at det er vanligere å sende barn på skole i hjemlandet dersom du har somaliskfødte foreldre. I en undersøkelse fra Fafo kom det fram at nesten fire av ti ungdommer (som selv er født i Norge eller kom hit før fylte fem år) som hadde foreldre som var født i Somalia, oppgav at de hadde gått på skole i et annet land enn i Norge (Friberg & Bjørnset 2019).

Hvordan forstå utdanningssuksessen?

Et mye debattert tema i forskningen på etniske ulikheter i utdanning er forholdet mellom innvandringsstatus og klassestatus. Et gjennomgående funn er at innvandrerforeldres sosioøkonomiske status redegjør for mye av forskjellene i prestasjoner på grunnskolenivå (Reisel mfl. 2018). Når det gjelder generell utdanningsoppnåelse, virker imidlertid sosioøkonomisk status å ha mindre å si. Flere studier antyder at etterkommere fra enkelte landbakgrunner gjør det bedre i skolen enn unge med majoritetsbakgrunn fra samme sosioøkonomiske gruppe (Bratsberg, Raaum & Røed 2012; Fekjaer 2007; Støren & Helland 2009). Flere forskere, både i Norge og internasjonalt, har derfor prøvd å finne ut hvilke *andre faktorer* enn klassiske sosiologiske forklaringsfaktorer om sosioøkonomisk reproduksjon og klasse det er som driver etterkommeres utdanningsadferd (Leirvik 2014; Portes & Rumbaut 2001).

«Innvandrerdrivet» referert til over blir derfor ofte forklart gjennom etterkommernes kulturelle preferanser og sosiale orientering. Et annet mye brukt begrep i denne litteraturen er «etnisk kapital». Enkelt forklart er teorien at det å beholde deler av foreldrenes kulturelle orientering kan være positivt for oppadgående mobilitet. Tanken er at dersom man er medlem av tette nettverk, der man deler noen sentrale normer – som for eksempel en streng familiekultur med respekt for autoriteter – så vil

man bruke tid på skole og ellers gjøre som foreldre og familie sier, fordi avvik lett vil bli oppdaget og sanksjonert (Friberg 2016; Portes & Zhou 1993). I Norge har Leirvik (2016) argumentert for at etnisk kapital kan forstås som et tveegget sverd; der det for noen fungerer utdanningsfremmende, vil det for andre bli et for hardt press, som i siste instans bidrar til å gjøre det vanskeligere å gjennomføre skole. Med andre ord kan en streng og autoritær familiekultur utgjøre både en buffer mot og en risiko for utenforskap.

Disse forklaringene har imidlertid blitt kritisert for å ikke ta hensyn til hvilken utdanning innvandrere har med seg fra hjemlandet sitt – verken i absolutt eller relativ forstand. I det siste er det kommet flere bidrag som ser på betydningen av særlig innvandreres relative sosiale posisjon. Dette er viktig å studere, da vi for eksempel vet at mens fullføring av videregående skole kan gi høy sosial status i én kontekst, trenger den ikke å gjøre det i en annen. Det betyr at etterkommeres utdanningsoppnåelse kanskje kan forstås som en fortelling om sosial reproduksjon på tvers av landegrenser – der de høye utdanningsambisjonene kan forklares med at de ønsker å oppnå den relative sosiale posisjonen foreldrene hadde før utvandring (Engzell 2019; Feliciano & Lanuza 2017). I Norge argumenterer Kindt (2017a) for at dersom man tar hensyn til den sosiale statusen innvandrerforeldre hadde før de migrerte til Norge, kan deler av det såkalte «innvandrerdrivet» kanskje heller forstås som et «middelklassedriv».

Det er også viktig å påpeke at måten utdanningssystemet er utformet på, har betydning for hvordan elever klarer seg. Det norske utdanningssystemet, ofte kalt «enhetsskolen», er kjennetegnet blant annet av at de fleste går på offentlig skole, sen «tracking» (elever tar sitt første utdanningsvalg når de er 15–16 år i overgangen mellom grunnskole og videregående opplæring) og et standardisert nasjonalt fellespensum (Imsen & Volckmar 2014). Flere studier antyder at denne utformingen kan gjøre det lettere for elever med foreldre som enten har lav sosioøkonomisk status, eller som har innvandret, å klare seg gjennom skolesystemet (Hermansen 2017b; Reisel mfl. 2018).

Anerkjennelse og marginalisering

Selv om mange barn av innvandrere klarer seg godt i det norske utdanningssystemet, betyr ikke det at de nødvendigvis føler seg akseptert i systemet. I en norsk studie viser Kindt (2018) hvordan barn av innvandrere som er tatt opp på såkalte elitestudier, opplever at utdanningsvalget deres ofte blir forstått som et resultat av en «avvikende kultur», og derfor ikke legitimert. Selv om de ikke er utenfor i betydningen av at de ikke deltar, opplever de seg ikke særlig inkludert.

Som vist er det ikke sånn at alle barn av innvandrere gjør det godt. Det er store forskjeller mellom grupper. Flere forskere mener at for å forstå utenforskap i utdanning blant unge med innvandrerbakgrunn, bør man også anlegge et perspektiv som forstår de unges liv i relasjon til de større makrostrukturene de er en del av. Dersom for eksempel majoritetens posisjon, normer og verdier blir ansett som en «nøytral posisjon», vil den også bli den «normale» posisjonen. Problemet med det er at *minoritetens* posisjon blir usynliggjort.

Flere studier finner at dette kan være en utfordring i den norske «enhetsskolen». Fordi man i norsk skole er opptatt av å fremme likhet og fellesskap, vil det i noen tilfeller være utfordrende å legge til rette for mangfold og kulturell diversitet (Reisel mfl. 2018). Flere kvalitative studier, basert på observasjon på skoler og intervjuer med elever med innvandrerbakgrunn, finner nettopp at det ofte oppleves som belastende å føle seg annerledes i den norske skolen (Chinga-Ramirez 2015; Hagelund 2007;

Seeberg 2003; Solbue 2014). Det har også blitt argumentert for at det lave antallet lærere med innvandrerbakgrunn er en grunn til at mange elever med innvandrerforeldre opplever en manglende anerkjennelse i norsk skole (Spernes 2014). Elever med innvandrerbakgrunn opplever også et dropp i trivsel i overgangen fra grunnskole til videregående opplæring, noe som delvis kan forstås som manglende lærerstøtte og sosialt nettverk (Frøyland & Gjerustad 2012; Hegna 2013). Vi vet mindre om hvordan dette er på skoler som ligger i utsatte boområder, som ofte vil være preget av en høy andel elever med innvandrerbakgrunn.

Denne litteraturen er i all hovedsak kvalitativ. Selv om den peker på noen viktige mekanismer for å forstå utenforskap og marginaliseringsprosesser, finnes det så vidt vi vet, svært få kvantitative studier i Norge og Norden som prøver å identifisere årsaker til utenforskap blant noen grupper etterkommere. Fordi barn av innvandreres utdanningsoppnåelse i all hovedsak har blitt fortalt som en suksesshistorie, har mesteparten av den generaliserbare forskningen prøvd å forstå og forklare dette. Denne forskningen fokuserer også på aspekter som er uavhengige av innvandrerens bosted.

Oppsummering

Forskningen om innvandrere og barn av innvandrere i utdanningssystemet viser flere ting. For det første ser det ut til at det mangler en helhetlig oppfølging for å ta imot nyankomne elever på en god måte, og at vi har et for grunt kunnskapsgrunnlag om hva som ville gitt disse elevene best mulig støtte.

Når det gjelder *barn av innvandrere*, er hovedfortellingen positiv. De fullfører videregående opplæring på samme nivå som barn uten innvandrerbakgrunn, og de velger i større grad høyere utdanning. Samtidig er det store forskjeller mellom barn med foreldre fra ulike landbakgrunner. Vi vet for eksempel at barn av somaliske foreldre i mye større grad enn andre mangler grunnskolepoeng. Årsakene til disse forskjellene og mønstrene vet vi for lite om i Norge.

En del kvalitative studier viser at den norske skolen ikke alltid oppleves som like inkluderende for elever som føler seg annerledes. Hvorvidt skoler plassert i ulike nabolag varierer i sin måte å møte unge med innvandrerbakgrunn på, vet vi lite om.

5 Fritid og sosial deltagelse

I dette kapittelet skal vi gå gjennom forskning som ser på betydningen av deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter for unges utenforskap. Som vi skal se, er slik deltagelse viktig både for unges opplevelse av å ha et sted å høre til og være sosial og for å forhindre framtidig utenforskap i betydningen manglende deltagelse. Forskning på fritidsklubben viser imidlertid at selv om gode fritidsklubber kan fungere forebyggende, kan fritidsklubben også være et sted der sårbare unge lærer kriminell adferd. Hovedvekten av denne forskningen peker på generelle fordeler med å være organisert i fritidstilbud, samtidig som vi også viser til at fritidstilbudet kan variere mellom ulike nabolag.

Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter: positive utfall på personnivå

Hva barn og ungdom gjør når de har fri og ikke er på skolen, er viktig både for dem som mennesker og for samfunnet som helhet. Barn og unge som deltar i organiserte fritidsaktiviteter, trives ofte bedre både på skolen og i nabolaget, og de utvikler gjerne sosiale, psykologiske og fysiske evner (Jacobs, Wahl-Alexander & Mack 2019). I en oppsummering av empirisk, longitudinell forskning på sammenhengen mellom ulik helserelatert adferd (blant annet deltagelse i organisert lagidrett) og akademisk prestasjon er det flere studier som finner en direkte effekt av barn og unges fysiske aktivitet på deres kognitive evner og skoleprestasjoner, selv om effektene ofte er svake (Busch mfl. 2014). Denne oppsummeringen har ikke med studier fra Norge, men fra Danmark. Andre metaanalyser finner også at deltagelse i fysisk aktivitet forbedrer barn og unges selvtillit og mentale helse (Ahn & Fedewa 2011; Ekeland, Heian & Hagen 2005), noe vi i kapittel 3 så at henger sammen med barn og unges muligheter til å gjøre det bra på skolen.

Det virker som at det er særlig lagidretten, heller enn individuelle fysiske aktiviteter, som er korrelert med positive effekter (Busch mfl. 2014). Det betyr at det er vanskelig å si om de positive sammenhengene mellom idrett og elevers prestasjoner og mentale helse handler om å være fysisk aktiv, eller om det er et resultat av å være sosial og med i et fellesskap. Det er, så vidt vi vet, få studier fra Norge og Skandinavia som studerer effekter av deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter. En konklusjon fra den internasjonale forskningslitteraturen virker likevel å være at det å være med i organiserte fritidsaktiviteter ser ut til å være positivt for elevers trivsel, selvfølelse og også kognitive evner. Det betyr at deltagelse i fritidsaktiviteter ser ut til å ha positive utfall på personnivå, og dermed kan være viktig for å forhindre utenforskap.

Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter: positive utfall på samfunnsnivå

Flere har argumentert for at deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter ikke bare har positive utfall for de personene som deltar, men at det er positivt for samfunnet som helhet. Blant annet har det blitt argumentert for at deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter har et potensial til å bidra til å utjevne ulikheter mellom folk. Dersom barn og unge fra familier med lav sosioøkonomisk status deltar, kan de få muligheten til å tilegne seg egenskaper som samarbeid og utholdenhet, som både skole og arbeidsliv krever (Putnam 2016). Fritidsaktiviteter karakteriseres av at folk møtes ansikt til ansikt, noe som bidrar til å skape tillit og gjensidighet – ikke bare mellom personene som møtes, men også på et mer generalisert nivå mellom grupper i samfunnet (Putnam 2000). Videre har det blitt argumentert for at organiserte aktiviteter kan sees på som «skoler i demokrati», både fordi de representerer steder der unge som deltar, læres opp i demokratisk tankegang (Ødegård & Fladmoe 2017). Skandinavia kjennetegnes av en befolkning som både har svært høy tillit til hverandre, og som er aktive i frivilligheten. Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter virker derfor ikke bare viktig for å motvirke enkeltpersoners utenforskap, men også for å skape samfunn preget av tillit og sosial kapital (Strømsnes & Wollebcek 2010).

Samtidig kan det tenkes at samfunnet ikke klarer å aktivere dette potensialet. Som allerede nevnt har den økonomiske ulikheten økt de siste årene, og det samme har segregeringen (særlig i Oslo), der noen områder preges av en opphopning av personer med store levekårsutfordringer. Det er her, i de utsatte boområdene, kanskje særlig viktig at tillit og gjensidighet blir bygget, men som vi skal se er det også her vanskeligere å rekruttere folk.

En studie gjennomført av Samfunnsøkonomisk analyse og Fafo viser, basert på registerbasert inntektsstatistikk, at graden av religiøsitet (målt som andelen i kommunene som rapporterte at de tilhører Den norske kirke eller et annet trossamfunn) er positivt og signifikant korrelert med den absolutte sosiale mobiliteten på stedet (Norberg-Schulz 2018). Disse funnene indikerer at det er lettere å klatre på den sosiale rangstigen for barn med foreldre med lav sosioøkonomisk status dersom de vokser opp i et nabolag preget av høy grad av organisasjonsdeltagelse. Dette er ofte i nabolag som er mer velstående enn de boområdene som omtales som utsatte.

Til sammen viser forskningen at deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter vil være viktig for de som deltar i dem, men at også samfunnet som helhet kan tjene på en høy grad av organisert aktivitet. Slik kan man forstå fritidsaktiviteter, fritidsklubber og andre organisasjoner som sentrale institusjoner som *kan* fungere forebyggende for unges risiko for å oppleve utenforskap og marginalisering, i tillegg til at en høy grad av organisasjonsdeltagelse er viktig for den generelle tilliten og samholdet i et samfunn.

Hvor mange og hvem deltar?

For at fritidstilbud skal fungere forebyggende mot utenforskap, må unge faktisk delta i dem. I Norge er det mange unge som deltar i en eller annen form for organisert aktivitet på fritiden sin. I en kunnskapsoversikt laget av Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor (2018) kommer det fram at av unge i alderen mellom 13 og 19 år oppgir ca. 60 prosent at de er med i en organisasjon, en klubb eller et lag. Nesten 90 prosent har vært med en eller annen gang før de fylte ti år. Den aktiviteten flest er med i, er organisert idrett. Sammenlignet med 20 år tidligere viser tall fra

spørreundersøkelsen Ung i Oslo 2015 at i Oslo er det litt flere i 2015 som deltar i organisert idrett. Idretten ser altså ikke ut til å miste sin sterke posisjon i ungdomsmiljøene (Ødegård, Bakken & Strandbu 2016). Samtidig synker deltagelsen med alder. Mens ca. 60 prosent er med i organisert idrett på ungdomstrinnet, er bare ca. 40 prosent med på videregående skole. Det viser seg at særlig etter niende trinn på ungdomskolen er det mange som slutter å være aktive i organiserte tilbud, og det er flere jenter enn gutter som slutter. Det betyr at av alle elever på videregående skole er det flere som ikke er med i et idrettslag, enn som er det.

Samtidig er det ikke sånn at det kun er idrett som tiltrekker ungdom. Ved siden av idrett er fritidsklubber og religiøse foreninger populære arenaer for ungdommer. Det er også en del som oppgir at biblioteket er en viktig arena som brukes av unge på fritiden. For innvandrere og barn av innvandrere er det en del som oppgir at de er medlem av eller organisert i tilbud som er direkte rettet mot dem. Det kan være tradisjonell dans, språkopplæring eller musikk for eksempel (Eriksen & Frøyland 2017).

Er rekrutteringen skjev?

Selv om det er idretten som rekrutterer *flest*, viser det seg at det også er den som rekrutterer mest *skjevt*. I Oslo ser vi for eksempel at idretten rekrutterer flest unge fra Oslo vest, i bydeler som Nordstrand, Ullern, Nordre og Vestre Aker. Det betyr at i Oslo er det færre barn og unge i utsatte boområder som er organisert i idretten. Videre er det tydelige forskjeller på deltagelse i idrett avhengig av de unges sosioøkonomiske bakgrunn. De som har foreldre med høy sosioøkonomisk status, har en høyere deltagelse i idretten enn de med foreldre med lavere sosioøkonomisk status (Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor 2018). I en analyse av publikasjoner om klasseforskjeller i ungdoms idrettsdeltagelse over en 60-årsperiode viser det seg at klasseforskjeller i rekruttering til idrett har økt de siste årene (Strandbu mfl. 2017). Fordi det ser ut til at barn som vokser opp med foreldre med lav sosioøkonomisk status, vil ha mer å vinne på å vokse opp i samfunn og nabolag som er kjennetegnet av sterk grad av organisasjonsliv og frivillighet (Norberg-Schulz 2018), vitner den skjeve rekrutteringen om at organiserte fritidsaktiviteter (særlig idrett) ikke fungerer sosialt utjevnende. Da vi også vet at unge som bor i utsatte boområder oftere har foreldre med lavere sosioøkonomisk status, kan dette bety at de som vokser opp i utsatte boområder også har en lavere deltagelse enn resten av befolkningen. Dette er uheldig, som vi skrev over, for personene som ikke deltar – men også for lokalsamfunnet som er preget av lav organisasjonsdeltagelse.

Unge med innvandrerbakgrunn og deltagelse i fritidsaktiviteter

Flere studier peker også på at fritidsaktiviteter kan spille en stor rolle i integreringsarbeid. Deltagelse gir positive effekter på personnivå, som skissert over – og fritidsaktiviteter er et sted der man kan føle tilhørighet og anerkjennelse, samt få tilgang på nettverk og uformelle normer (Agergaard 2011; Carlsson & Haaland 2006; Comte 2012). Det er imidlertid, så vidt vi vet, lite forskning fra Skandinavia som ser på sammenhengen mellom deltagelse i fritidsaktiviteter og ulike integreringsutfall.

Det vi imidlertid vet noe om, er at unge med innvandrerbakgrunn rekrutteres sjeldnere enn ungdom uten innvandrerbakgrunn til organiserte idrettsaktiviteter. Dette er særlig gjeldende for jenter med innvandrerbakgrunn, som har mye lavere delta-

gelse enn sine jevnaldrende (Eriksen & Frøyland 2017; Ødegård mfl. 2016). Dette gapet mellom minoritets- og majoritetsungdoms deltagelse i organisert idrett ser også ut til å ha økt de siste 20 årene. I 2015 svarte ca. 20 prosent av jenter med innvandrerbakgrunn (13–19 år) at de trener i et idrettslag et par ganger i måneden, mens ca. 40 prosent av jenter uten innvandrerbakgrunn svarer det samme (Ødegård mfl. 2016). Se figur 5.1.

Figur 5.1 Andel unge i alderen 13–19 år som trener aktivt i og utenfor idrettslagene – etter kjønn og innvandringsbakgrunn. Prosent.

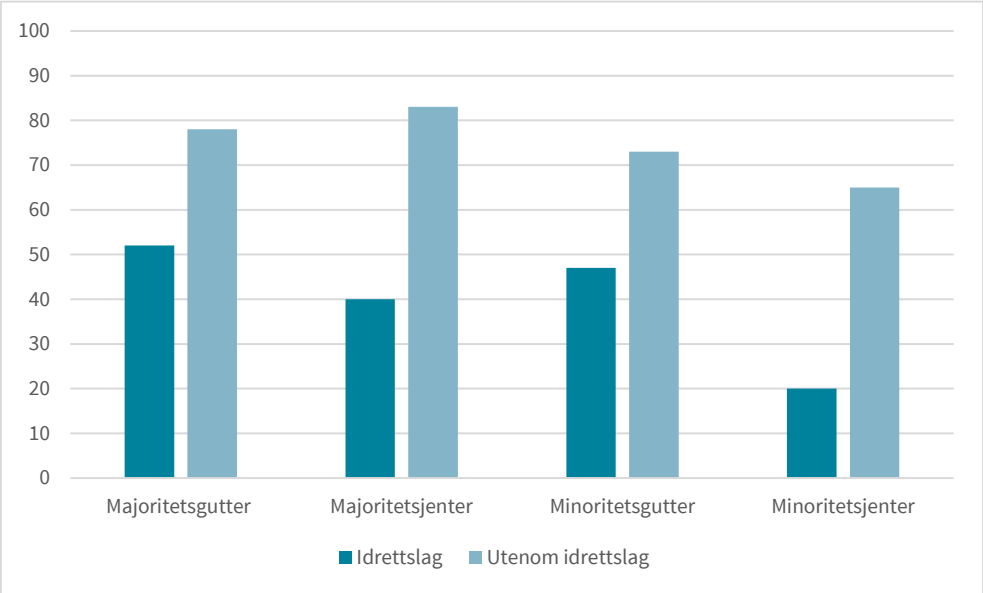

Basert på en spørreundersøkelse til ungdom i Oslo og Akershus finner Friberg (2019) at når man tar vekk deltagelse i religiøse organisasjoner, svarer omtrent halvparten av jentene med somalisk eller pakistansk bakgrunn at de ikke deltar i noen organiserte fritidsaktiviteter, sammenlignet med 21 prosent av jentene uten innvandrerbakgrunn. Det er altså betydelig forskjell på ungdom med og uten innvandrerbakgrunn når det gjelder deres deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter.

Den viktigste grunnen til skjev rekruttering virker å være mangel på familieressurser. Foreldre som har lavere utdanning og dårligere økonomi, har sjeldnere barn som er aktive i idretten (Ødegård mfl. 2016). Innvandrerungdom har i større grad foreldre med lav sosioøkonomisk status, og dette forklarer derfor mye av deltagelsesgapet mellom majoritets- og minoritetsungdom i idrett.

Men også når dette tas hensyn til, virker det som at jenter med innvandrerbakgrunn deltar i mindre grad enn andre i organisert idrett. Det er imidlertid ikke bare i idretten innvandrere og barn av innvandrere er underrepresentert. De er også underrepresentert i for eksempel politiske organisasjoner (Ødegård & Fladmoe 2017). En studie basert på spørreundersøkelser viser for eksempel at det er en sammenheng mellom grad av organisering og vektlegging av skolearbeid. Jenter med innvandrerbakgrunn som er spesielt opptatt av skolearbeid, er også mindre organisert i idrett (Ødegård mfl. 2016).

Tidligere forskning har vist at barn av innvandreres relativt sett gode utdanningsoppnåelser kan ha sammenheng med kulturell orientering og streng familiekultur (Reisel mfl. 2018). Barn som har innvandrerforeldre, der en streng familiekultur og

respekt for autoriteter er sentrale normer, vil – ifølge teorien – også bruke mer tid på skole og ellers gjøre som foreldre og familie sier (Kindt 2018; Leirvik 2016; Portes & Rumbaut 2001). Det kan derfor tenkes at manglende deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter blant unge med innvandrerbakgrunn er knyttet til foreldrerestriksjoner og sosial kontroll (Friberg & Bjørnset 2019; Kavli 2007). Blant jenter med bakgrunn fra Asia og Afrika som rapporterer om at de opplever strenge foreldrerestriksjoner hjemmefra, er det om lag dobbelt så mange som ikke deltar i organiserte fritidsaktiviteter (hvis man tar vekk religiøse aktiviteter), sammenlignet med de som ikke rapporterer om slike restriksjoner (Friberg 2019). Det kan virke som at streng kontroll hjemmefra kan bidra noe til å holde jenter med innvandrerbakgrunn utenfor organiserte fritidsaktiviteter, og da særlig idretten.

Innvandrere og barn av innvandrere er imidlertid ikke underrepresentert i alle former for organisasjonsliv. I religions- og livssynsorganisasjoner er innvandrerbefolkningens deltagelse høyere enn i majoritetsbefolkningen (Friberg & Bjørnset 2019; Ødegård & Fladmoe 2017). I en spørreundersøkelse fra 2008 oppgav 30 prosent av respondentene med innvandrerbakgrunn at de var medlem i en religiøs organisasjon, sammenlignet med 7 prosent av den øvrige befolkningen (Ødegård & Fladmoe 2017). Disse tendensene betyr at det har blitt utviklet et nærmest parallelt foreningsliv, der rekrutteringen baseres på landbakgrunn, religiøsitet og etnisitet og ikke nødvendigvis på aktivitet. En slik tendens vil gjøre det utfordrende å skape tillit og gjensidighet mellom grupper på et generalisert nivå (ofte omtalt som sosial kapital), da en viktig forutsetning for dette er at mennesker som er *ulike* kommer sammen og møtes ansikt til ansikt. I utsatte boområder, som ofte er preget av en høy innvandrerandel, vil en slik tendens representere en utfordring for samholdet og tilliten i nabolaget. Dersom det finnes ett foreningsliv for majoritetsbefolkningen og ett for den etniske minoritetsbefolkningen, og disse har liten kontakt, vil dette bidra til å svekke tillitsstrukturen i et lokalsamfunn, og potensielt også svekke innbyggernes identitet og tilhørighet til stedet de bor på (Ødegård & Sætrang 2015). Dette viser viktigheten av å ha et tilgjengelig fritidstilbud i alle lokalsamfunn, men ekstra viktig vil det være i nabolag preget av en befolkning med store levekårsutfordringer og en høy innvandrerandel.

Er det forskjeller mellom ulike nabolag?

Dersom noen nabolag preges av et større organisert fritidstilbud enn andre, betyr det at mulighetene for inkludering gjennom fritidstilbud er ujevnt fordelt. Kartlegginger viser at unge som er bosatt på større tettsteder, oftere enn ungdom i storby er medlem av idrettslag, og at de også oftere er på tur i skogen. Samtidig er forskjellene ganske små (Krange & Strandbu 2004). Likevel vet vi at graden av frivillig deltagelse, som mye av det organiserte fritidstilbudet er avhengig av, henger sammen med den demografiske sammensetningen i et boligområde (Comte 2012). Ettersom vi vet at foreldre med innvandrerbakgrunn deltar mindre som frivillige (Eimhjellen 2016), har det blitt reist en bekymring knyttet til barn og unges fritidstilbud i nabolag med høy andel beboere med innvandrerbakgrunn.

En undersøkelse fra Comte analysebyrå viser at 85 prosent av fotballklubbene i Groruddalen opplever manglende foreldredeltagelse som en stor utfordring. Videre viser de at utviklingen av tilbudet når det gjelder organisert fotball, har vært lavere i Groruddalen enn ellers i Oslo de siste årene (Comte 2012). I en kartlegging av foreldreinnsatsen i seks tilfeldige idrettsklubber i Groruddalen finner Carlsson og Haaland (2006) at idrettsforeninger opplever at de klarer å håndtere en deltagermasse der ca. 50 prosent har innvandrerbakgrunn, uten altfor store problemer. De argumenterer

for at dersom deltagerne med innvandrerbakgrunn utgjør et betydelig flertall, vil det oppstå problemer som kunne gjøre situasjonen for enkeltlag kritisk. Grunnen til det, argumenterer de for, er at foreldre med innvandrerbakgrunn deltar mindre som frivillige – noe idretten er avhengig av.

I en studie av unges deltagelse i frivillige organisasjoner i tre drabantbyer, Veitvet i Oslo, Fjell i Drammen og Saupstad i Trondheim, viser det seg at organisasjonsdeltagelsen i disse lokalmiljøene er lavere enn landsgjennomsnittet (Eriksen & Frøyland 2017). Dette kan ha med å gjøre at idretten egentlig står sterkt i alle disse områdene, men de er preget av høy innvandrerandel, og det er færre jenter med innvandrerbakgrunn som deltar i idrettsorganisasjoner. Det betyr at utsatte boområder, som har en høy andel befolkning med innvandrerbakgrunn, mest sannsynlig vil oppleve utfordringer med rekruttering. Når det er sagt, er det også slik at i flere boområder med store minoritetsmiljøer er det mange fritidstilbud som organiseres i regi av for eksempel moskeer eller minoritetsbaserte foreninger. I noen tilfeller virker disse tilbudene å bli oversett. For eksempel peker Brattbakk mfl. (2017) på en rekke tilbud på Grønland, både om leksehjelp og fotball, som både drives av og rekrutterer minoritetsnorske.

Et annet viktig poeng er at mange unge lever liv på kryss og tvers av bydelsgrenser. I en studie av en fritidsarena for ungdom plassert på Grønland, fant Andersen (2014) at kun 12 av 100 ungdommer som brukte denne fritidsarenaen faktisk var bosatt i Bydel Gamle Oslo. Flertallet var bosatt i andre bydeler i Oslo. Det betyr at selv om et utsatt boområde ikke har et etablert fritidstilbud, betyr det ikke at de unge ikke er organisert i fritidstilbud som tilbys andre steder i byen, og vice versa – det er ikke nødvendigvis slik at fritidstilbudene som finnes i utsatte boområder klarer å rekruttere de unge som bor der. Det finnes en del virkemidler for å fremme deltagelse i organiserte fritidstilbud blant barn og ungdom som lever i lavinntektsfamilier eller innvandrerfamilier. I en evaluering av Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom, som er et tiltak som skal bidra til at barn og unge som er berørt av fattigdomsproblemer, kan delta i kultur-, fritids- og ferieaktiviteter, er en konklusjon at tiltaket ser ut til å bidra til et mer inkluderende fritidsmiljø. Videre er det mer samarbeid mellom kommune og frivillige organisasjoner i tilskuddskommunene enn i kommunene som ikke mottar tilskudd. Samtidig rapporterer flere kommuner om utfordringer knyttet til å rekruttere deltagere fra de aller fattigste familiene. Det oppgis mange ulike årsaker til dette, men særlig tre rekrutteringsstrategier blir trukket fram som viktige: at tilbudene er gratis eller svært billige, at den som tilbyr aktiviteten er kjent for deltager, og at tiltaket samarbeider med tjenester og aktiviteter som har kontakt med barn og unge og deres familier (Fløtten 2018). Det er også viktig å huske at slike tilskuddsordninger for å få barn fra lavinntektsfamilier til å delta i organiserte fritidsaktiviteter ikke har som mål å hindre fattigdom, men de kan lindre noen av konsekvensene som følger av å vokse opp i en lavinntektsfamilie.

Denne tilskuddsordningen har fått økte midler de siste årene, og regjeringen setter også i gang et pilotprosjekt for et fritidskort som skal dekke deltageravgifter til barns fritidsaktiviteter (regjeringen.no 2019). Hvordan disse tiltakene vil virke, er for tidlig å si noe om.

Fritidsklubber som kriminalitetsforebyggende?

For unge som lever i familier med lite penger, er trangboddhet gjerne en utfordring. Dette vil ofte gjelde flere unge i utsatte boområder. Etter skolen har de ikke nødvendigvis et sted å være, ei heller å gjøre lekser (Umblijs, von Simson & Mohn 2019). Fordi fritidsaktiviteter kan tilby unge uten så mye annet å gjøre et tilbud, har det blitt hevdet at de også kan fungere som en løsning på ulike sosiale utfordringer i et lokalmiljø (som i et utsatt boområde) – og på den måten være kriminalitetsforebyggende (se for eksempel Ekholm 2013, 2018). Spørsmålet er om forskning kan vise en slik positiv effekt av deltagelse i fritidsklubber. Flere har nemlig hevdet det motsatte, nemlig at deltagelse i fritidsklubber kan stimulere til rus og kriminalitetsadferd. Hvorvidt fritidsklubber faktisk fungerer kriminalitetsforebyggende, er derfor omdiskutert (Vestel & Hydle 2009).

Noen studier finner at gutter som er med i fritidsklubber, var mer involvert i kriminalitet enn andre gutter. Jenter som var med i slike klubber, hadde større sjanse for å drikke seg fulle, naske og drive med hærverk (Mahoney & Stattin 2000; Øia 2007). For å forstå dette pekes det gjerne på to mekanismer. Det ene er at fritidsklubber tiltrekker seg ungdom som fra før av kjennetegnes ved at de har mange problemer og lite oppfølging hjemmefra. At disse ungdommene er mer involvert i kriminalitet enn andre, må forstås som seleksjon inn i klubbene og ikke som et resultat av fritidsklubbene i seg selv. Samtidig mener flere at disse ungdommene kan risikere å bli mer problembelastede ved å være på klubben. Gjennom å møte og henge med andre ungdommer med utfordringer øker sannsynligheten for at man selv havner i problemer (Mahoney & Stattin 2000). Tidligere studier har vist at vennskap og å være sosial ofte er positivt korrelert med både å røyke og å bruke alkohol blant ungdom (Pedersen 2015).

Samtidig har fritidsklubbene gjerne et potensial til å fungere positivt og forebyggende i utsatte unges liv. Hvorvidt de klarer det, ser ut til å henge sammen med hvor godt strukturerte de er (Mahoney & Stattin 2000). Hvis tilbudene er preget av lite strukturerte aktiviteter, få voksne og i tillegg er et sted der mange unge med mange problemer henger, kan tilbudene risikere å lære ungdom å være kriminelle snarere enn å hindre dem i deltagelse i kriminell aktivitet. I Sverige har man sett tendenser til et slikt mønster (Muller 2010). Likevel er det viktig at fritidsklubbene skal være åpne og frie og ikke bli for «skolelignende». Læringen som skjer, bør være uformell, slik at klubbene blir demokratiske og åpne steder for ungdom som kanskje opplever at skolen er vanskelig (Vestel & Hydle 2009). Basert på spørreundersøkelsen Ung i Oslo 2006 konkluderer Pedersen (2008) med at klubber i Norge ikke har de samme destruktive kjennetegnene som i Sverige. En grunn til det kan være at fritidsklubbene i Norge nettopp er mer strukturerte. Det viser seg i tillegg at flere som går i fritidsklubber, også er aktive i idrettsklubber og er mer sammen med venner enn andre. Det er viktig å legge merke til at disse studiene er relativt gamle og få. Det betyr at vi i dag ikke vet så mye om hvorvidt fritidsklubber fungerer kriminalitetsforebyggende.

Fritidsklubber i Norge er ikke like. De har ulik økonomi, ulike måter å jobbe på, ulike tilnærminger til ungdom og ulike utfordringer. Den manglende helhetlige tankegangen og metodikken rundt fritidsklubber gjør at det er vanskelig å konkludere med hvorvidt sånne klubber fungerer kriminalitetsforebyggende eller motsatt. I Norge er det generelt gjort lite forskning på fritidsklubber og hva de betyr for ungdom (Vestel & Hydle 2009). Det er, så vidt vi vet, ikke gjort noen effektstudier av fritidstilbud. Vi vet derfor ikke så mye om hvordan fritidsklubber virker, eller hvordan de oppleves. Kunnskapen som er kartlagt, viser imidlertid at det ser ut som *struktur* og

engasjerte og tilstedeværende *voksne* er sentralt for at slike klubber skal kunne fungere på en positiv og forebyggende måte i unge utsattes liv. For unge i utsatte nabolag vil dette være ekstra viktig.

Oppsummering

Medlemskap i organiserte fritidsaktiviteter kan ha positive utfall både for de som deltar og for samfunnet som helhet. For personene kan det bidra til bedre skoleresultater og helse, og på samfunnsnivå vil ansikt til ansikt-møter med folk fra ulike grupper og samfunnslag kunne bidra til å skape tillit mellom folk på et generalisert nivå. Deltagelse i organisert aktivitet er derfor viktig.

At særlig barne- og ungdomsidretten ser ut til å rekruttere skjevt, synes derfor å være et problem. I dette kapittelet har vi vist at barn og unge fra familier med mindre sosioøkonomiske ressurser samt unge med innvandrerbakgrunn deltar mindre i organiserte fritidsaktiviteter – særlig i idretten. Dette gjelder spesielt for jenter med innvandrerbakgrunn. Samtidig er det slik at flere med innvandrerbakgrunn er organisert i andre typer aktiviteter, ofte i regi av religiøse eller etniske foreninger. I dette kapittelet har vi vist at det kan likevel være bekymringsverdig hvis det vi er vitne til er et parallelt foreningsliv, der majoritets- og minoritetsbefolkningen organiseres parallelt og ikke sammen. Hvis dette er tilfellet, vil det ikke bidra til å skape tillit og samhold på et overordnet nivå, da dette fordrer at ulike mennesker møtes ansikt til ansikt.

I dette kapittelet har vi også sett at i Oslo deltar barn og unge fra velstående nabolag oftere i organiserte idrettsaktiviteter enn barn og unge fra ikke like velstående nabolag. Dette er uheldig for de unge som bor i utsatte boområder, men kan også være uheldig for den generelle følelsen av tillit og samhold blant befolkningen i det utsatte boområdet.

Når det gjelder fritidsklubber, vet vi litt mindre om deres potensial for å fungere som inkluderende og kriminalitetsforebyggende arenaer. Litteraturen vi har referert til her, virker imidlertid å enes om noe – nemlig at fritidsklubber må ha en god voksenratio og strukturerte aktiviteter for å fungere. Hvis ikke risikerer fritidsklubber å bli et fristed for sårbar ungdom – der de møter andre sårbare ungdommer. Dette vil være særlig et problem i utsatte boområder, der flere unge bor trangbodd og med lite mulighet til å være hjemme hos hverandre. Dersom fritidsklubben blir et fristed for sårbar og risikoutsatt ungdom, kan det representere et problem. Dersom fritidsklubben derimot klarer å gi utsatt og sårbar ungdom et godt og trygt alternativ til å henge ute på gata, vil det kunne spille en viktig og forebyggende rolle i de unges liv.

6 Nabolagseffekter – konsekvenser av å vokse opp i utsatte nabolag

Nabolaget er der unge vokser opp og i stor grad lever sine liv. På den måten utgjør nabolaget en vesentlig del av oppvekstmiljøet til barn og unge. Hvilke muligheter unge har for samvær, fritidsaktivitet, tilgang på uteområder og kulturtilbud, bidrar til barns og unges muligheter for utfoldelse. Betydningen av bosted og hvordan sted, omgivelser og lokalmiljø påvirker unges oppvekst, deltagelse og muligheter i livet, har utviklet seg til å bli et eget forskningsfelt de siste 10–15 årene (Seim & Sæter 2018).

Prinsippet om at barn skal benytte nærskolen, gjør at barn og unge i stor grad oppholder seg fysisk i sitt nabolag. Nabolaget blir dermed rammen for unges utfoldelsesmuligheter og kan bidra til å forme unges identitet og tilhørighet. Et sentralt spørsmål blir dermed: Hvor viktig er nabolaget eller boområdet for unges muligheter for deltagelse? Og hvor stor betydning kan nabolaget tilskrives for å forstå utenforskap blant unge?

I denne kunnskapsoppsummeringen er vi opptatt av nærområdets betydning for unge som vokser opp i det som kan karakteriseres som utsatte boområder i byer. Å definere et område som «utsatt» er gjerne knyttet til en bekymring for at geografisk konsentrasjon av innvandrere og personer med lav sosioøkonomisk status i byene er problematisk og får negative følger for integreringen (Søholt 2010). Samtidig ligger det i en slik forståelse av utsatt boområde at sosiale problemer er forbundet med dette konkrete geografiske området, og at det også kreves et initiativ – en handling eller et tiltak – for å forbedre forholdene i dette avgrensede geografiske boområdet.

I det følgende skal vi se på forskning på nabolag og på utsatte boområder. Det er ofte vanlig å dele forskningen inn i kvantitative studier av såkalte nabolagseffekter og mer kvalitative studier som tar for seg hvordan det er å vokse opp i utsatte boområder.

Nabolagseffekter

Studier om nabolagseffekter utgjør en bestemt forskningstradisjon innenfor feltet om utsatte boområder. Denne tradisjonen er knyttet til statistiske analyser, gjerne av registerdata, og bygger på forskningstradisjonen som ofte omtales som den «kausale vending» innen økonomi og samfunnsforskning, det vil si forskning som i større grad retter seg mot å forstå konsekvensene av en årsak, heller enn årsakene til en konsekvens (Gelman og Imbens 2013; Umblijs mfl. 2019: 77). I dette tilfellet handler det om forskning som ser på konsekvensene det har for unges framtidsmuligheter å vokse opp i et nabolag med henholdsvis få eller mange ressurser. Denne typen forskning er gjerne utformet som studier som måler betydningene (effekten) av at en person vokste opp i et bestemt nabolag, og som måler denne effekten på utfall en gang i framtiden. Vanlige utfallsmål er framtidig inntekt, yrkesdeltagelse, sosialhjelpsbruk, oppnådd utdanning og helseutfordringer. I neste delkapittel skal vi se mer på forskningen som søker å utvikle forklaringer på de sosiale prosessene som ligger til grunn

for hvordan marginaliseringsprosesser oppstår og vedlikeholdes i utsatte boområder i byer.

Et segregert boområde eller nabolag er et geografisk avgrenset område der en gruppe med visse kjennetegn, som en bestemt etnisk gruppe, språkgruppe eller personer fra samme sosioøkonomiske status, er overrepresentert. Innenfor forskningen på nabolagseffekter er det sentrale spørsmålet i hvilken grad forhold ved stedet barn og unge vokser opp på, har innflytelse på barns og unges hverdagsliv her og nå, men også i hvilken grad nabolaget påvirker barns og unges sjanser senere i livet. Forhold her og nå kan henge sammen med unges fysiske og psykiske helse, skoleprestasjoner, deltagelse i fritidsaktiviteter eller sannsynlighet for å begå lovbrudd. Når det gjelder nabolagets betydning for framtidige livssjanser, er disse typisk knyttet til sannsynlighet for å fullføre utdanningsløp, framtidig inntekt og yrkesdeltagelse og framtidig helse.

Hvem påvirkes mest av nabolagseffekter?

Nabolagseffektene er sterkest for de gruppene som oppholder seg mest i nabolaget (se for eksempel Brattbakk & Wessel 2017). Barn og unge er nettopp en gruppe som ofte tilbringer mye tid i nabolaget, og forskning på betydningen av boområder og nabolag er dermed særlig relevant i studier om unge og utenforskap i byområder.

Unges tilknytning til nabolaget forsterkes av det norske nærskolesystemet som gjør at nesten alle barn går på den lokale skolen fram til de er 16 år. I tillegg deltar mange barn og unge på fritidsaktiviteter i nærmiljøet. Til sammen gjør dette at barn og unge tilbringer mye tid i nærheten av hjemmet. Elever på videregående skole vil ofte benytte en skole utenfor det noe avgrensede boområdet (Brattbakk & Wessel 2017).

Det kan være grunn til å tro at nabolagseffekter ikke rammer alle i det samme nabolaget på samme måte. Hvor mye tid som tilbringes i nabolaget, er en viktig faktor, og det kan tenkes at grupper med få økonomiske ressurser, personer utenfor arbeid og unge påvirker mer av sitt nabolag enn andre grupper.

Et annet forhold som kan spille inn, er i hvilken grad beboere har nettverk andre steder, som «kompenserer» for det å bo i et utsatt boområde eller nabolag. Andre forhold som kan tenkes å spille inn, er sosial klasse eller inntektsforskjeller, kjønn, etnisk bakgrunn og religion. Det vil si at det kan være samspillseffekter mellom familiebakgrunn og yrkestilknytning og nabolag, noe flere studier søker å skille mellom. En del internasjonale studier viser blant annet at for barn og unge ser det ut til at gutter i større grad enn jenter påvirkes negativt av nærmiljøet. En mulig forklaring kan være at foreldre er strengere med sosial kontroll overfor jenter enn gutter, og at jenter i større grad påvirkes av familien, og at gutter i større grad påvirkes av nabolaget. Det er imidlertid ikke like godt dokumentert hvor viktig denne mekanismen er i Norge (se for eksempel Brattbakk & Wessel 2017).

Hvordan oppstår nabolagseffekter?

Forskningen på nabolagseffekter handler om å påvise i hvilken grad nabolaget har en selvstendig effekt på beboeres livssjanser (kontrollert for andre forhold som familiebakgrunn og yrkesdeltagelse). Samtidig finnes det ulike forklaringer eller teorier på hvordan nabolaget kan få en avgjørende betydning. I en rapport som tar for seg oppvekststedets betydning for barn og unge, oppsummerer Brattbakk og Andersen (2017)

ulike teorier i forskningslitteraturen for hvordan nabolagseffekter kan tenkes å oppstå. De skiller mellom teorier om trekk ved selve nabolaget (interne forhold), og teorier om trekk ved samfunnet rundt (eksterne forhold).

Interne forhold

Nabolagseffekter knyttet til *interne* forhold handler om at egenskaper, adferd eller holdninger hos ett eller flere individer i nabolaget direkte påvirker naboene. En mekanisme for å forklare hvordan dette skjer, er en teori om sosialisering omtalt som smitteeffekt. Teorien her er at gjennom kontakt med andre i nabolaget som opptrer som rollemodeller, vil adferd og holdninger kunne endres. Det er særlig tenkt at ungdom vil være utsatt for denne typen påvirkning gjennom sosialisering i nærmiljøet gjennom barnehagen, skolen, fritidsaktiviteter og å være med venner i nabolaget. Et eksempel på en sosialiseringseffekt kan være studier som viser at unge i Oslo øst har lavere alkoholbruk enn unge i Oslo vest. I Oslo øst bor det mange innvandrere med muslimsk bakgrunn som ikke drikker alkohol. Gjennom sosialisering, at det ikke er sosialt akseptert å drikke alkohol, «smitter» denne holdningen over til unge i hele denne bydelen (både med og uten muslimsk bakgrunn) og demper alkoholbruken blant alle unge i østre byområder i Oslo (Pedersen 2017).

En supplerende teori til sosialisering er teorien om sosiale nettverk (Brattbakk & Andersen 2017). Tanken her er at svake eller marginaliserte nettverk kan ha negativ effekt på individers muligheter på ulike arenaer. Gjennom nettverk utveksles informasjon og ressurser mellom individer som kan påvirke i hvilken grad man vil være i stand til å konkurrere på boligmarkedet, arbeidsmarkedet eller i utdanning. Dersom personer i et nettverk har en marginal og utsatt posisjon i samfunnet, vil dette kunne ha en negativ effekt på livssjansene til individene i nettverket.

En annen teori om hvordan nabolagseffekter fungerer, er konkurranse. I nabolag er lokale ressurser begrensede. Denne teorien vektlegger at grupper i nabolaget vil konkurrere om ressursene seg imellom. For eksempel kan konkurranse om parker og hva slags aktiviteter som tolereres der, kunne påvirke mulighetene for utfoldelse for individer i nabolaget.

Det finnes også teorier som vektlegger betydningen av relativ deprivasjon. Ideen her er at mindre velstående grupper kan sammenligne seg selv med andre grupper i samme nabolag som har mer ressurser, og som framstår som mer vellykkede. Dette kan føre til at dersom man selv har få materielle ressurser, men bor i et nabolag hvor mange har mye, kan man føle at egen livssituasjon relativt sett er dårligere (enn den kanskje objektivt sett er), fordi man hele tiden gjennom å oppholde seg i nabolaget blir minnet på hvor mye andre der har, og hvor lite man selv har. Dette kan handle om press om dyre merkeklær, bursdagsgaver, ferieturer eller dyre fritidsaktiviteter. Et eksempel kan være barn og unge som satt på utsiden av gjerdet og tittet inn på Miniøyafestivalen da denne ble arrangert på Tøyen, fordi de ikke selv hadde råd til inngangsbillett (Kriznik 2013).

En annen teori om hvordan nabolagseffekter fungerer, er knyttet til eksponering for kriminalitet og vold. Barn og unge som opplever dette, kan få økt forekomst av fysiske og mentale helseproblemer og dårligere skoleprestasjoner. I tillegg kan et nabolag oppleves som utrygt, noe som kan føre til at foreldre begrenser barnas aktiviteter utenfor hjemmet og dermed påvirker unges livsutfoldelse (Brattbakk & Andersen 2017). Vold og kriminalitet kan dermed bli noe som hemmer unges utvikling i visse nabolag.

Eksterne forhold

Når det gjelder teorier knyttet til *eksterne* forhold, peker Brattbakk og Andersen (2017) på tre ulike forklaringer. «Spatial mismatch» kan forstås som et misforhold mellom lokaliseringen av mulige arbeidsplasser og bostedet til aktuelle arbeidstakere, noe som vil kunne gi dårlig utgangspunkt for yrkesdeltagelse i bestemte nabolag. En slik effekt har vært vist i studier fra amerikanske storbyer, men det er usikkert om denne mekanismen gjør seg gjeldende i norsk kontekst.

En annen strukturell faktor, kanskje mer relevant i Norge, er tilgangen på lokale institusjonelle ressurser. Goder og byrder kan være ulikt fordelt i byen og nabolag, eller boområder med svak økonomi kan ha dårligere tilbud av tjenester og fritidsaktiviteter (Brattbakk & Andersen 2017).

Et tredje strukturelt forhold kan være stigmatiseringsteori. Ideen om at personer som kommer fra eller bor på et bestemt sted, også har visse egenskaper, kan bidra til å stigmatisere visse grupper. Beboere kan forholde seg til stigmatisering på ulike måter. Å flytte fra et nabolag dersom man får sjansen («exit»), vil være en mulighet, mens andre kan uttrykke motstand («fight») og forsøke å bygge samhold og fellesskapsfølelse («nabolagspatriotisme») på stedet de bor, for å forsøke å bekjempe negative holdninger og stigma knyttet til eget boområde. Andre igjen kan forholde seg passive til en stigmatisering av boområdet (Brattbakk & Andersen 2017).

Registerstudier av nabolagseffekter – gjennomgang av noen empiriske studier

I det følgende vil vi gjennomgå resultatene fra noen nyere studier av nabolagseffekter fra Norge. Vi tar også med enkelte studier fra Sverige. Dette er studier som baserer analysene sine på registerdata og benytter ulike kvantitative analyseteknikker. Som det framgår nedenfor, har studiene noe ulike metodiske tilnærminger, og det er et visst sprik i funnene.

Nabolagseffekter i Norge

En av de første registerbaserte studiene fra Norge som så på nabolagseffekter, kom i 2006 (Raaum mfl. 2006). Det vil si at tradisjonen med å gjennomføre slike analyser er relativt ny, og det er en begrenset mengde med studier innen denne forskningstradisjonen. Raaum mfl. (2006) undersøkte ved hjelp av registerdata egenskaper ved familier og nabolagene de bodde i, for årene 1960 og 1970. Videre undersøkte de hvilken andel av variasjonen i oppnådd utdanning og inntekt målt på 1990-tallet som kunne forklares ut fra henholdsvis nabolagsegenskaper og familieegenskaper. Hovedfunnet var at betydningen av nabolag ble redusert når man tok høyde for familiebakgrunn. Videre fant de at effekten av nabolag har blitt redusert betydelig over tid. Studien konkluderte med at effekten av nabolag er betydelig svakere i en norsk kontekst enn det som tidligere har blitt identifisert i studier fra USA.

En nyere studie av Markussen og Røed (2018) følger opp studien til Raaum mfl. (2006), med nyere data. Mens Raaum mfl. (2006) så på betydning av nabolag mer generelt, ser Markussen og Røed (2018) på en spesifikk egenskap ved nabolaget, nemlig inntektsnivå, og rangerer nabolag etter gjennomsnittsinntekten i nabolaget relativt til andre nabolag i samme arbeidsmarkedsregion. Deretter estimerer de såkalte søskeneffekter ved å sammenligne søsken som gjennom oppveksten har blitt eksponert for ulike nabolag, enten ved flytting eller ved nabolagsendringer. De måler så årsakssammenhengen mellom nabolag og antall grunnskolepoeng ved utgang av ungdomsskolen. Deres hovedfunn er at nabolaget har en negativ kausal effekt på oppnådde

grunnskolepoeng for de som vokser opp i nabolag med veldig høye eller veldig lave inntekter. Søsken som i størst grad er eksponert for nabolag med middels inntekter, gjør det best på skolen. Effekten varer fram til oppnådd utdanning og inntekt i voksen alder (Markussen & Røed 2018). Forklaringen på dette mønsteret ser ut til å være at det å vokse opp i nabolag hvor mange har høy inntekt, gjør at man raskt får en relativt sett lavere status i slike miljøer, noe som påvirker skoleprestasjoner og framtidig inntekt og utdanningsmuligheter negativt. I nabolagene med lavest inntekt er det også en kausal negativ effekt på skoleresultater, og det er antatt at denne effekten skyldes at man i større grad omgås personer med lav human kapital, familier med mindre støttende nettverk, at man i mindre grad er omgitt av rollemodeller med god utdanning, og at man i lavinntektsnabolag er mer eksponert for barn og unge med sosiale og adferdsmessige problemer. Samtidig finner studien at segregeringen i nabolag etter økonomisk rangering har økt siden år 2000, noe som vil si at færre barn vokser opp i middelklassenabolag, mens flere vokser opp i nabolag preget av enten lav eller høy inntekt. At nabolag i Norge ser ut til å bli mer segregert, slik at færre unge vokser opp i middelklassenabolag, kan derfor betraktes som bekymringsverdig med tanke på framtidig ulikhet og utenforskap.

For å finne effekter utnytter studien variasjonen kun fra husholdninger med to eller flere barn og som opplever en endring i nabolagsstrukturen. Det er noen metodiske svakheter ved et slikt design. Blant annet kan ytre forhold påvirke endringene i nabolagsstrukturen, som skilsmisser, jobbtap, eller andre endringer i nabolaget, for eksempel ved at mange samtidig mister jobben (som ved nedleggelse av en bedrift), og at gjennomsnittsinntekten derfor går ned. Til tross for disse svakhetene, viser statistiske tester metodisk robusthet, og analysen kan tillegges høy grad av validitet.

Registerbaserte studier av nabolagseffekter i Oslo

Studiene ovenfor ser på betydningen av nabolagseffekter og segregering i Norge, mens andre studier har tatt for seg et mer finmasket mål for nabolag og ser også på effektene av nabolag der det forventes å være størst negative effekter, nemlig enkelte byområder særlig i Oslo.

I en studie fra 2016 ser Toft og Ljunggren på betydningen av klasseinndeling[8] av nabolag i Oslo for fødselskohortene 1965–1967 da de var 13–15 år (i 1980) på oppnådd utdanning og yrkesklasse som godt voksne (ved 43–45-årsalder). De finner at andelen voksne i nabolaget som tilhører overklassen, har en positiv effekt på oppnådd utdanning og yrkesklasse, og særlig for de ungdommene som vokste opp med foreldre som selv ikke hadde høy utdanning eller yrkesklasse. Med andre ord vil innslag av overklasse i nabolaget ha en positiv effekt på mindre privilegerte tenåringer i det samme nabolaget i Oslo (Toft & Ljunggren 2016). Studien er basert på vanlige regresjonsmodeller som kun kontrollerer for observerte kjennetegn, og har således svakere empirisk fundament for å avgjøre kausale sammenhenger. Funnene står i et visst motsetningsforhold til studien fra Markussen og Røed (2018) som altså fant at det var best å vokse opp i middelklassenabolag (målt etter inntektsfordeling).

Brattbakk og Wessel (2013) undersøker hvorvidt deprivasjon i nabolaget i ungdomstiden påvirker sosioøkonomisk status senere i livet for ulike nabolag (Brattbakk & Wessel 2013). Studien tar for seg nabolagseffekter i 92 ulike byområder i Oslo og

[8] Toft og Ljunggren (2016) måler sosial klasse etter en variabel med ti ulike kategorier basert på inntekt og ulike typer yrkesstatus. I tillegg måler studien andelen av individer med en overklassebakgrunn innenfor et bestemt nabolag. Høy sosial klasse måles både etter inntekt og visse typer av høystatusyrker og hvorvidt man har denne statusen over tid.

inkluderer alle født i Oslo i perioden 1976–1977 og som fortsatt bodde i bydelen i 1990–1994, da de var 14–18 år gamle. Studien viste at mye av variasjonen i utdanningsnivå kunne knyttes til forhold ved nabolaget de unge vokste opp i, mens effektene var lavere for inntekt og for arbeidsledighet (Brattbakk & Wessel 2013). Den samme studien fant også at det er stor variasjon i betydningen av nabolag for ulike deler av Oslo. De sterkeste negative effektene på utdanning finnes i nabolag i indre Oslo øst, i Groruddalen og på Søndre Nordstrand, mens de sterkeste positive effektene av utdanning finnes i nabolag vest i Oslo som Nordre og Vestre Aker. Studien benytter regresjonsanalyse uten å kunne avgjøre kausalitetseffekter.

Nabolagseffekter i svenske studier – to eksempler

Det finnes ulike måter å definere et nabolag på. Den kanskje enkleste varianten er å dele et geografisk område inn i ulike deler og måle effekten av å vokse opp dette området. En utfordring, særlig ved norsk forskning på dette området, er at mindre geografiske områder i stor grad vil overlappe med de geografiske områdene for nærskoler, slik at det blir vanskelig å skille mellom effekten av nærskolen og effekten av nabolaget (Brattbakk & Wessel 2013).

Andre måter å dele inn nabolag på er å benytte flernivåskaleringsmodeller. Dette er utgangspunktet for en svensk artikkel om betydningen av nabolag for unges framtidige inntekt og fattigdomsrisiko (Andersson & Malmberg 2018). I denne artikkelen defineres sammensetningen av populasjonen i nabolaget basert på aggregater av «individ-sentrerte» nabolag for hele Sverige. Her er nabolag definert med utgangspunkt i enkeltindivider (man «slår en ring rundt individet»), og nabolagsvariabelen blir deretter konstruert ut fra de nærmeste naboene og skalert opp til større og større nabolag rundt individet. Deretter aggregeres de ulike individestimatene til nabolag.[9] Videre fanger nabolagsvariabelen opp ulike sider (flere nivåer) av forhold ved nabolaget, som utdanningsnivå, sosialhjelp, familietype (aleneforeldre), disponibel inntekt, antall født utenfor Sverige, andel ikke i arbeid og andel eneboere. Nabolagsvariabelen blir dermed en sammensetning av ulike sosiale karakteristika målt etter ulike størrelser på nabolaget (i form av antall nærmeste naboer, se fotnote 5).

Studien tar utgangpunkt i individer født i 1980 og følger disse fram til 2012. Nabolagskontekst er målt på tidspunktet da individene var 15 år, altså i 1995. To hovedfunn er at individers fattigdomsrisiko øker for individer som vokser opp i områder med høye forekomster av sosialhjelpsmottakere i samme område, og at det å vokse opp i et elitepreget nabolag er forbundet med fordeler for både menns og kvinners framtidige inntekter. Det siste funnet er altså på linje med den norske studien til Toft og Ljunggren (2016), men avviker delvis fra studien til Markussen og Røed (2018) som finner størst fordel på inntekt av å vokse opp i middelklassenabolag.

Brännström (2012) bruker longitudinelle registerdata fra tre svenske byer, Stockholm, Gøteborg og Malmø, for å undersøke nabolagseffekter basert på en indeks som rangerer nabolag etter konsentrasjon av ressurssvake versus ressurssterke grupper og synlige minoriteter versus etnisk svenske i nabolagene. Studien så på effekter på tre ulike utfall: framtidig arbeidsledighet, mottak av sosialhjelp og kriminelle lovbrudd. Utvalget bestod av tre fødselskohorter (1977–1979) som bodde i minst tre år i det samme nabolaget i perioden 1990–1994. Utfall ble målt i en tolvårsperiode mellom

[9] Andersson og Malmberg 2018 konstruerer nabolag ut fra de nærmeste 12, 25, 50, 100, 200, 400, 800, 1600, 3200, 6400, 12 800 og 25 600 personene til individet (altså totalt tolv ulike nabolagsnivåer).

1993 og 2006. Studien kontrollerer for en rekke sosioøkonomiske variabler og familiebakgrunnsvariabler inkludert fast-effekter for region, kommune og skolekarakterer. Dette reduserer potensielle problemer knyttet til seleksjon og til uobservert heterogenitet og styrker muligheten for å trekke kausale slutninger basert på studien (Brännström 2012). Hovedfunnet er at betydningen av hvilket nabolag du vokser opp i, er svært liten målt etter de tre utfallsmålene. Dette indikerer svake nabolagseffekter etter at det har blitt kontrollert for relevante bakgrunnsvariabler og seleksjonseffekter. Studien finner dermed ikke støtte for hypotesen om at ungdom fra nabolag med høyere konsentrasjon av ressurssvake grupper og synlige minoriteter påvirker de målte utfallene (antall dager registrert som arbeidsledig, mottak av sosialhjelp eller antall kriminelle lovbrudd). Tvert imot ser studien ut til å finne at disse utfallmålene ikke varierer signifikant mellom ulike nabolag når man tar relevante kontrollvariabler og seleksjonseffekter i betraktning. Forfatterne tolker funnene som at den romlige konsentrasjonen av ressurssvake grupper i et nabolag forklarer at fenomenet kan observeres, men at segregerte nabolag ikke forklarer hvorfor de samme gruppene forblir ressurssvake (Brännström 2012).

Brännström (2012) konkluderer dermed annerledes enn Andersson og Malmberg (2018) om betydningen av nabolaget for unges framtidige inntektsutvikling og sosialhjelpsmottak. Årsaken til dette kan være at studiene bruker ulikt utvalg. Mens Brännström (2012) baserer undersøkelsen på noen byer, bruker Andersson og Malmberg (2018) hele den svenske populasjonen som datagrunnlag. Et utvalg fra hele Sverige gir større variasjonsbredde i nabolagskontekst blant individer med lignende foreldrebakgrunn og dermed større sjanse for signifikante funn enn en studie avgrenset til enkelte geografiske byområder. Både utvalg og metodevalg kan dermed påvirke funnene i studiene og gjøre dem vanskelige å sammenligne.

Noen bemerkninger til den kvantitative forskningen på nabolagseffekter

En utfordring innenfor den kvantitative litteraturen om nabolagseffekter er å kunne avgjøre spørsmål om kausalitet og å håndtere seleksjonseffekter i analysene. I en gjennomgang av forskningslitteratur om boligens betydning for annen velferd diskuterer forskerne bak rapporten betydningen av «sirkeleffekter» på det boligsosiale feltet (se Umblijs mfl. 2019:76). Denne diskusjonen er også relevant for forskningen om nabolagseffekter. En sirkeleffekt oppstår dersom det man måler (inntekt eller sosial klasse) på et tidspunkt er korrelert med det man er interessert å måle betydningen av (nabolag), og også kan være medvirkende årsak til utfallsvariabelen (inntekt eller sosial klasse) målt på et framtidig tidspunkt. Et eksempel: Dersom en person født av foreldre med lav inntekt vokser opp i og preges gjennom ungdomsårene av et nabolag hvor mange har lav inntekt, og deretter selv opplever å få lav inntekt i framtiden, er det vanskelig å avgjøre hva som faktisk fører til hva, eller hva som er kausaliteten i den observerte sammenhengen mellom oppvekst i nabolag med lav inntekt og lav inntekt i framtiden. Det kan være slik at visse nabolag påvirker unge negativt og får konsekvenser for deres liv i framtiden, for eksempel i form av lav inntekt. Men det kan også være slik at lav inntekt fører til at man må bosette seg i visse boområder, slik at det blir en seleksjon av personer med visse kjennetegn til bestemte boområder.

I enkelte av studiene referert ovenfor benyttes statistiske metoder som til en viss grad kan korrigere for seleksjonseffekter, og som kan kontrollere for effekten av bakgrunnskjennetegn og på den måten isolere bidraget fra nabolaget fra andre negative forhold som fattigdom, levekår, helse og sosial bakgrunn. Andre av registerstudiene påviser korrelasjoner, men er mindre egnet til å underbygge årsakssammenhenger.

En annen bemerkning til disse kvantitative studiene av nabolagseffekter gjelder datagrunnlaget som analyseres, og hvorvidt analysen tar utgangspunkt i hele populasjonen i et land eller avgrenser seg til enkeltbyer eller noen nabolag. Valg av datagrunnlag ser ut til å påvirke hvor store effekter som kan tilskrives nabolag. Det vil si at hvordan nabolag defineres og avgrenses, hvilket utvalg som studeres, og tidsperioden utfall studeres innenfor, vil kunne ha betydning for hvor stor effekt nabolagsstudien finner. Hvordan ulike utvalg gir seg utslag på analysene, er ikke godt empirisk dokumentert og kunne med fordel vært gjenstand for framtidige studier.

En annen begrensning knyttet til bruken av studier av nabolagseffekter er tidsrommene som studeres. Ofte er kohortene man studerer utfallet for, født for mange år siden og er godt voksne i dag. Det vil si at man hele tiden studerer betydningen av det å vokse opp i nabolag på for eksempel 1980- og 1990-tallet. Registerbaserte studier er derfor på sett og vis historisk tilbakeskuende, ofte over et ganske langt tidsrom. Når man vet at det har skjedd en rekke samfunnsendringer siden da, kan man spørre seg i hvilken grad registerbaserte, kvantitative studier klarer å fange opp betydningen av nabolag på en måte som er relevant for dagens situasjon.

Oppsummering

Studier av nabolagseffekter har konkludert noe ulikt med tanke på hvor stor betydning nabolaget har for framtidige muligheter som utdanning og inntekt. Mens noen finner at det er best å vokse opp i middelklassenabolag, finner andre at det er en særlig positiv effekt av å vokse opp i mer elitepregede nabolag, og tilsvarende negativ effekt av å vokse opp i dårligere nabolag. Disse studiene indikerer at det er utslag av nabolag langs hele den sosiale skalaen og ikke bare i nedre del, i de utsatte nabolagene eller boområdene, altså at det kan være positive gevinster av å vokse opp i riktig nabolag, samtidig som det kan ha negative følger å vokse opp i feil nabolag. Andre studier finner få slike effekter og tilskriver nabolag liten betydning for framtidige utsikter innen utdanning og arbeid.

En diskusjon i kjølvannet av dette har vært hvilke implikasjoner dette forskningsfunnet skal få for hva slags innsatser man bør sette inn for å bekjempe sosial ekskludering. Dersom nabolag i bunn og grunn betyr lite for framtidige skoleprestasjoner, yrkesdeltagelse og helse, vil det kunne være grunnlag for å si at den beste velferdspolitikken er universell og rettet mot befolkningen som sådan. Dersom nabolagseffekter er betydelige og det å vokse opp i enkelte utsatte boområder gir forringede muligheter i framtiden, vil det være et sterkt argument for å utforme poltikk i form av områderettede innsatser.

I diskusjoner om balansen mellom områdeinnsatser og bredere former for velferdspolitikk blir ofte rapporterte negative effekter av nabolagets betydning på personers sosiale og økonomiske utfall tatt til inntekt for at utsatte boområder krever kompensatoriske politiske inngrep i form av områdeinnsatser (se for eksempel Andersson & Musterd 2010; Sundlöf 2008; OECD 1998).

Brännström (2012) finner at nabolag har liten betydning for sosial ulikhet og argumenterer sterkt for at hans forskning viser at dersom man ønsker å benytte områdeinnsatser rettet mot depriverte nabolag, må disse rettferdiggjøres på annet vis enn ved bruk av statistiske estimater av nabolagseffekter. Dette betyr at i fordelingen mellom områdeinnsatser og mer universelle velferdspolitiske tiltak bør sistnevnte foretrekkes. Dette bør imidlertid ikke bety at strategien med områdeinnsats bør forlates helt, men at begrunnelsen for slike satsinger heller bør være for eksempel at det å styrke samhold og identitet for innbyggere i bestemte boområder er viktig, eller at

det er viktig å pusse opp og tilby mer innbydende omgivelser for folk som bor i nedslitte nabolag, enn at de skal bedre konkrete velferdsutfall for enkeltindivider, som yrkesdeltagelse, framtidig sosialhjelpsavhengighet eller kriminalitet. For å oppnå dette er det nødvendig å heller benytte mer universelle velferdspolitiske tiltak, hevder Brännström (2012).

Andersson og Malmberg (2018) hevder på sin side å finne signifikante effekter av det nabolaget unge vokser opp i, på framtidige utfallsmål, og de mener derfor at både områdesatsing og politikk som søker å få til mer etnisk-miksede nabolag, er gode tiltak for å sikre like muligheter.

Også de norske studiene ovenfor kommer til delvis ulike konklusjoner om hvor stor betydning det nabolaget unge vokser opp i, har for framtidige livssjanser. Det er med andre ord ikke mulig med bakgrunn i den foreliggende, nyere forskningen om nabolagseffekter i Norge å trekke sikre konklusjoner om hvilken betydning nabolaget har på unges framtidige livssjanser – og det er tilsvarende vanskelig basert på foreliggende kjennskap til kvantitative studier om nabolagseffekter å si noe sikkert om hvilke tiltak som bør prioriteres i utsatte nabolag: de universelle velferdstilbudene eller områderettede innsatser.

7 Betydningen av å vokse opp i utsatte boområder – funn fra kvalitative studier

En sentral tematikk i den kvalitative nabolagsforskningen er hvordan det ytes motstand mot det stigmaet som blir forbundet med å vokse opp i et utsatt boområde. Enkelte boområder i byer har et rykte eller er forbundet med negative normative antagelser om levekårsforholdene, holdninger til synlige minoriteter og diskriminering. Denne sammenkoblingen mellom sted og negative assosiasjoner kan ha en påvirkning på de unge som vokser opp og lever i det bestemte nabolaget. Et viktig forskningsspørsmål er dermed hvordan unge forstår, reagerer på og eventuelt yter motstand mot ekskluderende praksiser forbundet med hvem de er, hvor de kommer fra, og hvor de bor. Dette gjør studiet av motstandsstrategier for å unngå eller imøtekomme ekskluderingsprosesser et sentralt tema i den kvalitative forskningen på det å vokse opp i utsatte boområder i urbane strøk. Disse strategiene kan ikke forstås isolert, men veves inn sammen med unges identitetsbygging, ofte som ung med innvandrerbakgrunn.

Møtet mellom ung identitetsbygging, religion og forventninger til unge om å gjøre suksess i arbeidslivet, blandet sammen med innvirkningen av nabolaget man vokser opp i, gir opphav til ulike strategier for å enten passe inn i eller gå imot «det etablerte Norge». Strategiene unge velger, kan både bygge opp under forestillingen om at visse boområder er farlige, som å involvere seg i gjenger, kriminalitet og slåssing, og det kan gi seg uttrykk i involvering i religiøse grupper eller i en «lydig» innordning i etablerte strategier for å komme seg opp og fram i verden, som typisk går gjennom utdanningssystemet. Studier gjennomgått nedenfor viser hvordan disse strategiene kommer til uttrykk både ved å underkaste seg diskursiv makt (den sosiale strukturen «structure») og ved å yte motstand (sosial handling, «agency») mot ekskluderingen (Højgaard & Søndergaard 2011).

En måte å definere motstand på er som enten en individuell eller en kollektiv handling som yter motstand mot, utfordrer eller undergraver asymmetriske maktrelasjoner. Den kan foregå både i form av organiserte og uorganiserte aktiviteter og forekommer både individuelt og i grupper og på et diskursivt plan, hvor målet vil være at det underordnede individet eller gruppen utfordrer etablerte maktstrukturer (Hammarén 2014; Vinthagen & Lilja 2007).

Territoriell stigmatisering

I den kvalitative forskningen om betydningen av å vokse opp i urbane, utsatte boområder kommer man ikke utenom den forskningen som tar for seg begrepet «territoriell stigmatisering». Territoriell stigmatisering betegner et avgrenset geografisk urbant område som opplever negativt omdømme samtidig som årsakene til at boområdet er utsatt, ofte kan finnes i strukturelle forhold knyttet for eksempel til dårlig bolig-

kvalitet, dårlig infrastruktur og opphopning av innbyggere med lav tilknytning til arbeidsmarkedet og høy grad av sosiale problemer som fattigdom og kriminalitet. Boområdet kan være gettopreget, ha høy innvandrerandel eller oppfattes å være et farlig nabolag. Begrepet har vært utgangspunkt for en rekke empiriske studier de siste årene og har bidratt til å løfte utfordringer i utsatte boområder som et forskningsfelt ved å vise til hvilke prosesser som spiller seg ut i urbane boområder, og som ligger bak en stempling av et område som utsatt. Selv om ikke all forskning på innbyggere i urbane boområder kan knyttes til dette teoretiske utgangspunktet, er forskningen rundt dette begrepet så pass omfattende at det fortjener en egen overskrift i denne litteraturgjennomgangen.

Selve begrepet «territoriell stigmatisering» stammer fra den franske forskeren Loïc Wacquants ulike studier som ble publisert gjennom 1990-tallet. I en engelskspråklig bok fra 2008 oppsummeres mye av forskningen og teoretiseringen i Wacquants empiriske studier av to depriverte byområder i Paris og Chicago. Wacquant peker på at stigmaet påføres enkelte utsatte byområder og fører til at personer blir diskreditert eller diskvalifisert på bakgrunn av at de kommer fra et bestemt nabolag. Det teoretiske rammeverket rundt territoriell stigmatisering peker på at beboere i levekårsutsatte og depriverte områder internaliserer stigmaet som er påført dem, med en rekke negative følger. Denne struktureringsprosessen av et påført stigma får igjen negative konsekvenser for de som bor i disse områdene, for eksempel problemer med å finne en jobb på grunn av diskriminering på bakgrunn av bostedsadresse, radikalisering eller dårligere tilgang på tjenester (Kirkness & Tijé-Dra 2017; Wacquant 2008).

En diskusjon knyttet til teorien er hvorvidt eller i hvilken grad innbyggere underlegger seg et påført stigma, eller om de heller yter en form for aktiv motstand (Jensen & Christensen 2012; Kirkness & Tijé-Dra 2017; Rosten 2017; Sandberg & Pedersen 2006; Sernhede 2002; Vestel 2004). En del av forskningen fra Norden har hentet sin inspirasjon fra britisk kultursosiologi. De nordiske forskerne er opptatt av å avdekke hvilke «usynlige» eller «hegemoniske» forståelser majoritetssamfunnet har gitt til for eksempel kultur, samtidig som de er opptatt av å forstå aktøren som handlende, kreativ og i stand til å «svare» på disse makrostrukturene (Andersson 2003).

Et gjennomgående funn i flere av disse studiene er nettopp at ungdom med innvandrerbakgrunn sin etnisitet eller kultur blir gjort relevant i situasjoner de selv mener den ikke burde blitt gjort relevant i (Andersson 2003; Johansson & Hammarén 2011; Music & Godø 2011). Studiene er opptatt av å vise hvordan dette er et uttrykk for at majoritetssamfunnets nøytrale og normale posisjon bidrar til en «andregjøring» av minoriteter. Samtidig prøver forskningen å forstå hvordan ungdommene «svarer» eller «reagerer» på denne opplevelsen av «andregjøring». I litteraturen vises det til at det finnes mange måter å møte en slik opplevelse av «andregjøring» på.

En strategi for å «svare» på en form for territoriell stigmatisering eller «andregjøring» kan være å unngå stedet som er stigmatisert, og unngå mennesker som er assosiert med det stedet, og som forsterker stereotypiske framstillinger av dem. En annen måte vil være å forsøke å konfrontere eller endre stereotypiene (Jensen 2011). En tredje strategi kan være å utvikle opposisjonelle identiteter og å søke anerkjennelse andre steder enn i det som oppfattes som majoritetskulturen, for eksempel gjennom å utvikle en ny ungdomskultur eller å søke anerkjennelse i hiphop. Noen forskere, for eksempel Sernhede (2002) og Vestel (2004), viser hvordan en rik ungdomskultur, hiphop, ofte utvikles blant ungdom som bor i områder preget av et sterkt stigma. Gjennom denne ungdomskulturen danner det seg et fellesskap og en kritikk av storsamfunnet.

Spørsmålet er likevel hvilken funksjon denne kritikken har for ungdommene som utøver den. Selv om flere unge kan oppleve et fellesskap og en form for tilhørighet gjennom dette, vil disse strategiene ofte bekrefte og reprodusere en forståelse av majoritetskulturen som hegemonisk og «minoritetskulturen» som annerledes og avvikende – og dermed bidra til en reprodusering av en ofte allerede marginal posisjon i samfunnet (Johansson & Hammarén 2011; Music & Godø 2011).

Et annet aspekt knyttet til territoriell stigmatisering er hvilken respons samfunnet tilbyr i form av innsatser mot urban deprivasjon. Statens rolle i å utforme nabolagsprogrammer rettet mot konkrete bydeler kan på sin måte bidra til å forsterke og befeste inntrykket av stigma og således påføre enkelte bydeler skade. Samtidig kan slike programmer bidra til å løse konkrete problemer i bydeler, ved for eksempel å innføre gatelys, fjerne tagging, lage lekeplasser, pusse opp leiligheter, utbedre parker og lignende. Områdesatsinger kan dermed innta en ambivalent posisjon, hvor de kan bidra til å løse problemer i bydelen, men opprettholder et nasjonalt image av at dette er en stigmatisert bydel (Jensen & Christensen 2012).

Eksempelvis en dansk studie fra østre Ålborg, et deprivert byområde i Danmark, viser at innbyggerne gjennomgående hadde et positivt eller ambivalent syn på sitt eget boområde, men at de ble både triste og sinte når de ble konfrontert med de negative holdningene til byområdet de bodde i. Studien konkluderer med at det ikke finnes en entydig internalisering av territorielt stigma for innbyggere i den østre delen av Ålborg. En mulig forklaring kan være en spesifikk politisk kultur i Skandinavia tuftet på kollektiv mobilisering, boligaktivisme, bånd til sosialdemokratiske partier og en form for arbeiderklassestolthet. Denne bakgrunnen kan ha ført til at for eksempel etniske minoriteter fra denne bydelen ofte følte en form for tilhørighet til sitt byområde, fordi dette er et geografisk territorium hvor de ikke er konstruert som fremmede. I det danske storsamfunnet følte etniske minoriteter seg derimot ekskluderte, blant annet på bakgrunn av nasjonale, negative diskurser knyttet til en motstand mot innvandrere i Danmark. I denne konteksten blir det lokale nabolaget heller det stedet man føler tilhørighet til og samhold ved (Jensen & Christensen 2012). Noe av den samme prosessen – hvor man føler sterkere tilhørighet til et stigmatisert nabolag samtidig som man føler seg ekskludert fra det nasjonale storsamfunnet – gjenfinnes i norske studier av blant annet unge med innvandrerbakgrunn på Furuset (Rosten 2017), men også i skjønnlitterære skildringer som den som gjøres av Zeshan Shakar (2017) i romanen *Tante Ulrikkes vei* som gjennom romanfiguren Jamal beskriver samholdet mellom marginaliserte ungdommer med minoritetsbakgrunn på Stovner og den opplevde diskrimineringen fra det norske storsamfunnet (Shakar 2017).

Et annet aspekt, som ikke er like mye studert, er kjønnsdimensjonen ved territoriell stigmatisering. Dette belyses i en artikkel om minoritetsnorske unge på Furuset (Rosten 2017). Artikkelen peker på hvordan gutter i større grad enn jenter ser ut til å internalisere det negative stigmaet knyttet til det å komme fra Groruddalen, og de spiller ut sin identitet ved å «leke getto». Nettopp det at dette er en lek, er et viktig poeng, og guttene selv er innforstått med at de bidrar til å lage en framstilling av Furuset som mer farlig enn det stedet egentlig er, det vil si at de både tar aktivt avstand fra at Furset er et dårlig boområde, og de bygger opp under dette stigmaet og en myte om stedet gjennom egen adferd med «gettolek». Samtidig blir denne «leken» en faktisk realitet ved at guttene blant annet arrangerer slåsskamper. Rosten (2017) beskriver i sine analyser hvordan guttene opplever en indre dikotomi hvor de tar aktivt avstand fra det dårlige omdømmet knyttet til hjemstedet, på samme tid som de aktivt viderebærer andres nedvurderinger av Furuset ved at de spiller på at de er «bad

boys» og kommer fra «gettoen». Rosten (2017) peker videre på at mye av den internasjonale forskningen om territoriell stigmatisering domineres av studier om unge gutter og menn, nettopp fordi de selv aktivt bidrar til sin egen stigmatisering på måter unge kvinner ikke gjør. De unge kvinnene er ikke i samme grad gjenstand for nedverdigende kommentarer for eksempel fra lærere som peker på at de unge mennene er useriøse og dermed får dårlig behandling på skolen. Jentene oppmuntres heller av omgivelsene til å fullføre utdanning og delta i nyttige fritidsaktiviteter, slik at satt på spissen er «jentene først og fremst jenter, mens guttene er 'utlendinger' fra Furuset» (Rosten 2017:66). Videre forskning bør ta inn over seg hvordan områderettede innsatser kan bidra til ytterlige stigmatisering for enkelte grupper, som gutter, samtidig som den løfter andre grupper fram, som jenter.

Identitet og nærmiljø blant unge i urbane, utsatte boområder – studier av grensedragning

Det å bygge en identitet og forhandle mellom det etablerte og hva det betyr å være meg, er ofte kjennetegnet på prosessen å gå fra å være ung til å bli voksen. Enkelte studier har analysert ulike identitetsskapende elementer for unge i urbane byområder. Disse er også relevante for å illustrere hva som preger oppveksten til unge, ofte med minoritetsbakgrunn, i utsatte boområder i byer. En viktig identitetsmarkør er religion og etnisitet.

Etnisitet kan både være en kategori som noen fra utsiden gir en gruppe, og en identitet som omfavnes av medlemmene. Etniske grensedragninger inkluderer både synlige og usynlige kategoriseringer som grupper bruker til å fortolke hvorvidt de selv eller andre tilhører en gruppe. Religion kan forsterke etniske skillelinjer, men religiøse narrativer kan også brukes til å skape en ny gruppeidentitet som samler grupper på tvers av etniske grensedragninger (Mitchell 2010; Synnes 2018). Spørsmålet er hvordan unge i urbane byområder relaterer til og fortolker seg selv og andre når det gjelder etnisitet, religion og identitet.

Flere studier peker på at det skjer en «dekulturalisering» av islam i migrantmiljøer. I dette ligger at muslimske unge i vestlige land kobler religion fra kultur og etnisitet. Dette skjer ved at de unge relaterer seg til det landet de er bosatt i, eller til et globalt samfunn. Dermed blir unge immigranter i mindre grad viderebærere av sine foreldres etnisitet og skaper i stedet sin egen hybrid-identitet ved å integrere sin nedarvede religiøse identitet med den etniske bakgrunnen til landet de nå bor i. Et eksempel er å omtale seg selv som «britisk-muslim» eller «norsk-muslim» (Jacobsen 2011).

Synnes (2018) sammenligner hvordan unge med innvandrerbakgrunn fra henholdsvis to muslimske og to kristne forsamlinger i Oslo relaterer seg til eksisterende former for kategoriseringer basert på etnisitet, altså hvordan unge forhandler om grensedragningene mellom religion, statsborgerskap, språk og tradisjoner knyttet til foreldrenes hjemland, og hvilke strategier de bruker for å enten forsterke eller overkomme disse etniske grensedragningene. Et viktig funn er at de fleste unge framhever religion og andre identitetsmarkører som mer betydningsfulle for dem selv enn deres foreldres nasjonalitet, språk og tradisjon. Studien finner også at muslimske ungdommer i større grad enn kristne med minoritetsbakgrunn toner ned betydningen av etnisk bakgrunn. Unge muslimer uttrykker for eksempel sin tilhørighet ved å understreke at de har forstått norske verdier og norsk kultur og praktiserer islam i tråd med disse verdiene. En lignende strategi ble ikke funnet blant de kristne minoritetsungdommene i studien. Flere av muslimene i studien snakket om en prosess hvor etnisitet ble mindre viktig enn religiøsitet etter hvert som de ble eldre. De understreket for

eksempel at religion var universelt og ikke hørte til en bestemt kultur eller etnisk gruppe, noe som ofte betydde at de ikke lenger la like stor vekt på tradisjoner eller ritualer assosiert med foreldrenes hjemland, og at de heller understreket det sosiale aspektet ved religionen og la mindre vekt på religion som kultur og tradisjonsbærer (Synnes 2019).

Furseth (2014) tar for seg spørsmål om etnisitet, religiøs symbolbruk og kjønnsproblematikk ved å studere hijab som et moteplagg blant unge muslimske jenter i Oslo. Studien viser at unge kvinner bruker hijaben som både et moteplagg og en bevisst og strategisk selvpresentasjon i det offentlig rom. I tillegg brukes hijaben til å vurdere andre muslimske medsøstre ut fra kriterier for religion, moral, kultur og generasjon. Hijab blir dermed et «hypersynlig» symbol knyttet til deg som individ og kan bidra til å styrke din status internt i den muslimske jentegjengen, men samtidig kan hijaben bidra til å forverre muslimske jenters status utenfor det sosiale miljøet, altså det norske storsamfunnet, ved at det i den norske offentligheten uttrykkes negative holdninger til bruk av hijab. Studien finner blant annet at enkelte foreldre ikke ønsker at jentene skal bruke hijab, fordi de frykter at døtrene skal bli ekskludert fra det norske samfunnet, mens enkelte av jentene selv ønsker å bruke hodeplagget fordi deres identitet bygges i relasjon til andre jevnaldrende muslimske jenter som foretrekker hijab (Furseth 2014).

Kvalitative studier av nabolag fra Sverige

Et av de viktigste kjennetegnene på at man har blitt inkludert i et nordisk land, er at man klarer å forsørge seg selv gjennom egen yrkesaktivitet. En svensk studie undersøkte strategier unge, voksne migranter brukte for å forsøke å unngå å bli arbeidsledige i framtiden (Hammarén 2014). Studien er basert på intervjuer med unge i Gøteborg i alderen 18–25 år hvor alle er født utenfor Sverige, og hvor de fleste er flyktninger. Intervjuene fokuserte på de unges erfaringer med skole, arbeid, framtidige planer, integrering, identitet, nabolagstilknytning og andre aspekter ved hverdagslivet. Analysene søkte å forstå de unges fortellinger ut fra diskurser i samfunnet. De identifiserer ulike motstandsstrategier unge bruker for å unngå et problem de forventer kan oppstå i framtiden, nemlig å bli arbeidsledig. Gjennom at unge etablerer ulike strategier, konstruerer de også sin identitet i relasjon til sosiale ekskluderingsprosesser i samfunnet. Ifølge informantene i studien gjør deres innvandrerstatus at mange utdannings- og jobbmuligheter er, eller oppleves å være, lukket for dem. Inkluderingsstrategier, identitetsarbeid og motstand fra ungdommene kan tolkes som uttrykk for å omgå begrensningene som blir tildelt dem i form av å være immigranter og bo i utsatte byområder. Et eksempel på en strategi er at unge blir opptatt av å velge «den riktige» utdanningen på «den riktige» skolen i et forsøk på å veie opp for de negative effektene ved å være migrant. Noe av dette handler om å velge en videregående skole som ikke ligger i det lokale nabolaget, som er preget av høy grad av innvandring og dertil hørende negativt rykte, men heller å søke seg til sentrumsnære skoler med høyere status. En annen strategi er å «disidentifisere» seg med den stereotypiske oppfattelsen av hva det er å være en migrant. Dette kan betegnes som en underordningsstrategi, hvor individet anerkjenner at det eksisterer en diskurs rettet mot migranter i det svenske samfunnet som gir dem lav status, men de søker strategier som kan hjelpe dem å unngå at de selv oppfattes å være en av «dem», gjennom å søke seg mot å gjøre det de svenske gjør. Dette er et eksempel på at innvandrerungdom gjerne kan være bevisst sin sosiale posisjon, men at de ikke nødvendigvis identifiserer seg med denne posisjonen. En innvandrerposisjon som signaliserer lav sta-

tus, kan i stedet tas som utgangspunkt for å forsøke å forflytte seg selv i samfunnsposisjonen gjennom å oppnå normative symboler som utdanning fra en bestemt skole eller et uttalt ønske om å flytte til en bydel med færre innvandrere enn den man selv bor i. En tredje strategi kan omtales som «mot-narrativ». Et eksempel her er hvordan en irakisk kvinne omtaler seg selv som «svensk innvandrer», fordi hun ønsker å unngå de negative assosiasjonene som knyttes til å være fra Irak (kriger, terrorist) og å være muslimsk kvinne (undertrykket). I mot-narrativet søker hun å opprette mer nøytrale kategorier som hun kan identifisere seg med, som en motstand mot en kategorisering av henne som vil svekke hennes sosiale posisjon og sjanser på arbeidsmarkedet.

Et funn fra Hammarén (2014) er at det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom en persons oppfatning av hvem hun er og ønsker å bli, og anerkjennelsen hun får eller ikke får for dette. Dette igjen påvirker de mulige sosiale posisjonene hun kan inneha. Når jobbmulighetene for eksempel avhenger av personers etnisitet, klasseposisjon eller kjønn, vil graden av ekskludering eller inkludering på arbeidsmarkedet også være en indikator på det sosiale mulighetsrommet for identifisering eller tilgjengelig identitet. I denne studien er det tydelig at tilgjengelig identitet er begrenset av og må utformes i relasjon til dikotomien «svensk» og «immigrant» (Hammarén 2014).

Oppsummering

I den kvalitative forskningen om utsatte boområder har begrepet «territoriell stigmatisering» vært et viktig utgangspunkt. Visse utsatte boområder får et negativt omdømme knyttet til kjennetegn ved innbyggerne og til boligmassen og infrastrukturen i området. En diskreditering eller et negativt omdømme kan føre til at personer som kommer fra disse områdene, opplever en rekke negative konsekvenser som diskriminering på arbeidsmarkedet og negative holdninger fra storsamfunnet på bakgrunn av sin bostedsadresse. I den norske forskningen på territoriell stigmatisering og om unge, identitetsbygging og nabolag er det minoritetsungdom sin stemme vi får høre. Forskningen har som siktemål å forstå hvordan minoritetsungdommer møter, og konfronterer, stigmaet de opplever knyttet til sitt nabolag og til det å være ung med minoritetsbakgrunn i en by.

Studiene identifiserer både mer underkastende strategier og mer aktive strategier. Mens den kvantitative forskningen på nabolagseffekter konkluderer ulikt med tanke på betydningen av nabolag, viser den kvalitative forskningen på utsatte boområder at stigmaet knyttet til bestemte nabolag oppleves høyst reelt. Den kvalitative forskningen illustrerer også at det er vanskelig å omgå et slikt stigma. Ved at majoritetssamfunnet innehar et hegemoni på hva som skal være dominerende og «riktig» kultur, fører det til en «andregjøring» og marginalisering av minoriteter. Det kan være vanskelig, om ikke umulig, å unnslippe en slik situasjon, og ungdom med en annen etnisitet opplever at deres kultur blir gjort relevant i situasjoner der de mener den ikke burde ha vært det.

Det er også et viktig poeng fra den kvalitative forskningen på utsatte boområder i byer at staten er en stor bidragsyter til stemplingen av visse nabolag som mer utsatt. Gjennom områdesatsinger med definerte midler og tiltak til bestemte områder opprettholdes stigmaet ved visse nabolag gjennom statlige tiltak og intervensjoner. Dette fører til at nabolagssatsinger er tiltak med en særlig ambivalens, på den ene siden kan de bidra til å hjelpe nabolag som trenger et løft, på den andre siden kan det å tilby slik hjelp kun til avgrensede nabolag tydeliggjøre og opprettholde et stigma ved disse nabolagene.

8 Ungdomskriminalitet

Vi skal i dette delkapittelet av rapporten kort se på noen forhold knyttet til ungdomskriminalitet. Vi vil si noe om hvordan politiet ser på utfordringer i ungdomskriminaliteten, særlig når det gjelder digitalisering, og hvordan digitalisering muligens kan endre ungdomskriminaliteten og betydningen av geografiske, avgrensede boområder. Dette er et tema som mangler forskning, så vi baserer oss her på politiets egne trendanalyser over hvilke kriminalitetsformer de ser for seg vil kunne oppstå i nær framtid. Videre vil vi se på hva slags kunnskap som finnes om unge i utsatte boområders oppfatninger av politiet, og hvilken relasjon politiet har til unge i disse områdene. Som vi har sett i foregående kapitler, kan negativ omtale fra storsamfunnet av et utsatt boområde virke inn på de unge som bor der og hvordan de oppfatter seg selv, og som igjen kan virke inn på møtet mellom unge og politiet i disse områdene.

I dette kapittelet avgrenser vi oss først og fremst til beskrivelser av situasjonen i Oslo, men refererer også noen kvalitative nordiske studier om møter mellom politi og etnisk minoritetsungdom.

Digitalisering av ungdomskriminalitet – mindre betydning av utsatt boområde?

Den generelle kriminalitetsstatistikken for Oslo, for Norge og for så vidt også for mange andre vestlige land, viser at det begås færre lovbrudd nå enn før. For eksempel var det i Oslo i perioden 2012–2017 en nedgang i registrert kriminalitet på 30 prosent. I 2017 var det totalt 69 644 anmeldelser registrert i Oslo politidistrikt.[10] I en trendanalyse utført av Oslo politidistrikt (Sætre mfl. 2018) stilles det blant annet spørsmål ved om nedgangen i kriminalitet er reell, eller om kriminaliteten har flyttet seg til nye områder. Politiet antar at det er særlig store mørketall knyttet til digital kriminalitet, og at digitale lovbrudd anmeldes i mindre grad enn «analoge» forbrytelser. Digitale lovbrudd kan inkludere ulike former for økonomisk kriminalitet, som profesjonalisering av digitale innbrudd, hacking og ulovlig bruk av kryptovaluta. Men digitaliseringen er også antatt å kunne påvirke utviklingen i ungdomskriminalitet. En bekymring hos politiet er utviklingen i såkalt «pop-up-kriminalitet». Begrepet beskriver en trend der hvem som begår kriminalitet, hvordan og hvor kriminaliteten begås, blir mer uforutsigbart som følge av bruken av digital kommunikasjon. Unge lever i økende grad digitale liv. Unge er raske til å ta i bruk ny teknologi og lever og kommunisere i økende grad gjennom digitale medier. Uten at dette kan tallfestes, så er det en bekymring for politiet at unge, som gruppe, i økende grad vil begå digitale lovbrudd. Videre er det en bekymring for at ungdomskriminaliteten endres som følge av denne digitaliseringen. Digital ungdomskriminalitet kan blant annet omfatte ulike former for sosial kontroll og trakassering, seksuelle overgrep og deling av bilder, og radikalisering over internett. Men også voldsutøvelse kan endres blant unge som følge av digital kommunikasjon. Digitalt går spredning av provokasjoner svært raskt,

[10] Oslo politidistrikt består av Oslo, Asker og Bærum kommuner og er delt inn i tre hovedpolitisoner /geografiske driftsenheter: Sentrum, Øst og Vest.

når mange, og hvem som er lojale overfor hvem, kan være raskt omskiftelig og dermed uoversiktlig for politiet å få innblikk i (Sætre mfl. 2018).

Et poeng her er at tiltak som områdesatsinger legger stor vekt på avgrensede geografiske områder, mens digital kommunikasjon har ingen slik avgrensning. Økende digitalisering av ungdomskriminalitet *kan* bety at det geografiske perspektivet på kriminalitet blir mindre viktig, og at bosted, vennskap og slektskap som gjerne har vært grunnlag for gjenger og kriminelle nettverk, blir erstattet med mer spredte, flyktige og mobile nettverk av unge som skapes gjennom digital kommunikasjon. Digitaliseringen av kriminaliteten kan således til en viss grad stå i motsats til diskusjoner om «utsatte boområder» og fokuseringen på geografisk avgrensning av gjenger til bestemte byområder.[11] Dette er perspektiver politiet i Oslo selv trekker opp. Det finnes lite eller ingen forskning på betydningen av digitalisering for endring av kriminalitetsbildet blant unge, og kunnskapsoppsummeringen kan således ikke svare på hvordan forskningen ser på denne utviklingen.

Samtidig peker Oslo-politiet også på at det er en særlig bekymring for unge «gjengangere» som utøver vold (Oslo politidistrikt 2018). Mens antallet registrerte lovbrytere i alderen 10–17 år gikk ned fra 2017 til 2018,[12] økte antallet lovbrudd. Det er med andre ord en økning i unge, under 18 år, registrert med flere lovbrudd. Politiet understreker at dette er en svært liten gruppe, om lag 180 personer, og opplyser at dette ofte er unge personer politiet, og andre i tjenesteapparatet, allerede har kjennskap til fra før (Oslo politidistrikt 2018). Statikken fra Oslo viser også at et høyere antall lovbrudd begått av unge er registrert på østkanten av Oslo enn på vestkanten, og flere av gjengangerne kommer fra familier med lav inntekt, som bor i små leiligheter, og som i større grad oppholder seg ute i det offentlige rom. Det betyr ikke at det kan sluttes at det gjøres færre lovbrudd i vestlige deler av Oslo. Større boliger kan gjøre det mindre nødvendig for unge å oppholde seg mye i det offentlige rom, slik at lovbrudd oppdages sjeldnere. Foreldre med bedre råd kan også gjøre det mindre fristende å begå for eksempel vinningskriminalitet (Oslo politidistrikt 2018).

Møtet mellom politi og unge i utsatte boområder

Møtet mellom politi og unge med minoritetsbakgrunn fra utsatte boområder har vært studert i kvalitative studier, og disse studiene kan illustrere noen aspekter og problematikk som oppstår i disse møtene. Studiene referert nedenfor utgjør ikke en uttømmende gjennomgang av forskning på dette feltet.

En nordisk studie undersøkte hvordan ungdom med minoritetsbakgrunn oppfattet møter mellom de unge og politiet. Studien er basert på semistrukturerte intervjuer med minoritetsungdom i Norge, Sverige, Danmark og Finland. Et hovedfunn var at mange av de unge mente å ha opplevd en form for «mild trakassering» («minor harrassment») i møte med politiet. Dette kunne dreie seg om fornærmelser, subtile former for provokasjoner i form av bestemte former for kroppsspråk, eller degraderende holdninger. Forfatterne mener at slike former for «mild trakassering» kan innta nærmest en form for rituell handling i den daglige omgangen mellom politi og etniske minoritetsungdommer, og føre til en konfliktskapende kommunikasjon. På grunn av

[11] https://www.politiforum.no/artikler/ny-rapport-politiet-ma-laere-seg-a-mote-pop-up-kriminaliteten/436726

[12] I 2017 var det registrert 1483 lovbrytere i alderen 10-17 år i Oslo. Det tilsvarende tallet for 2018 var 1337 personer. Antallet straffbare handlinger for samme tidsrom og aldersgruppe økte fra 2795 til 2951 (Oslo politidistrikt 2018:5).

denne omgangsformen basert på mild form for trakassering, mente forskerne at etniske minoritetsungdommer innehar noen felles erfaringer med politiet, og som understøtter følelsen av utenforskap i møtet med politiet (Haller mfl. 2018). En annen artikkel, fra noen av de samme forskerne, pekte på at unge med etnisk minoritetsbakgrunn trakk fram fem ulike forhold som de mente gjorde at de ble stoppet av politiet: klesstil, at man hang ute i en gruppe, etnisitet, nabolag og kjønn (å være ung mann). Forskerne argumenterte for at når unge ble stoppet av politiet fordi de hadde disse kjennetegnene, forsterket det opplevelsen av utenforskap – de unge ble tvunget til å tenke på seg selv som en «trussel» mot majoritetsbefolkningen, ved at nettopp de tingene som kjennetegner dem selv, ble likestilt med det å oppfattes som kriminell (Solhjell mfl. 2019)

I en svensk studie av minoritetsungdommer i utsatte byområder, mente de unge at politiet både kunne oppfattes som å være rasistiske og i andre tilfeller som å være rettferdige. Synet som de unge hadde på politiet, var i stor grad avhengig av hvem de unge sammenlignet politiet med, dersom de sammenlignet med politiet i hjemlandet så mente de at politiet i Sverige var bedre, men sammenlignet de med hvordan de mente de svenske politiet forholdt seg til majoritetsbefolkningen, så mente de at det svenske politiet var diskriminerende. Denne studien viste at unge med minoritetsbakgrunn fra utsatte områder hadde et nyansert syn på politiet. Et hovedfunn var likevel at det å bli stoppet av politiet fordi du var assosiert med et bestemt nabolag, ble oppfattet som dypt urettferdig, selv om politiet opptrådte høflig (Wästerfors & Alm 2019). Flere av disse studiene viser at et underliggende premiss i møtet mellom unge og politiet er den generelle bevisstheten om at noen nabolag oppfattes som utsatte. Dette påvirker relasjonen mellom de unge og politiet, og illustrerer at de unge er sensitive for håndtering fra politiet som plasserer dem i kategorien «å komme fra et utsatt nabolag».

I en studie fra Sverige var forskere med politiet på patruljearbeid, og brukte deltagende observasjon for å undersøkte om kontakten mellom politiet og unge menn med minoritetsbakgrunn i utsatte boområder kunne være preget av konflikt (Petterson 2012, 2013). En konklusjon som trekkes fram, er at politiet kan jobbe strategisk med å minske konfliktene mellom dem selv og ungdommene, blant annet i måten de møter unge på, og når det gjelder anklagelser unge kommer med mot politiet om at de blir trakassert. Studien viser også at møter mellom politiet og unge er en forhandlingssituasjon. Maskulinitet og etnisitet/rase kan brukes til å etablere en kontakt med politiet i utsatte boområder, men i tillegg være faktorer som bidrar til å bryte denne kontakten – gjerne i samme situasjon. Situasjoner kan også raskt utvikle seg enten i positiv eller negativ retning (Petterson 2013).

En norsk studie drøfter hvordan ulike motivasjoner og oppfatninger av politiets rolle kan føre til at politiet opptrer ulikt i sitt møte med «ubetydelige» kriminelle som rusmisbrukere, tiggere eller etnisk minoritetsungdom. Politifolk som kunne klassifiseres som «lov og orden og spenningssøkende», så på det «å jage og fange tyver» som sin motivasjon for å være politi. Denne kategorien politifolk tenderte til å utvikle en form for trøtthet og kynisme i møte med de nevnte kriminalitetstypene, fordi møtene gjerne var preget av rutine, og fordi mange av møtene innebar beskyldinger om rasisme rettet mot dem og av truende adferd fra disse gruppene. Politi som oppga at deres motivasjon var mer en form for «sosialarbeider» og var motivert av muligheten til å hjelpe andre, var tilbøyelige til å få positive tilbakemeldinger fra offentligheten, og mindre tilbøyelige til å utvikle lav motivasjon i sitt politiarbeid (Sollund 2008).

Studiene av ulike møter mellom politiet og unge, viser at dette er komplekse møter. Strukturelle forhold som rasisme, oppfatninger om at unge som bor i bestemte

nabolag er mer kriminelle, og at politiet har prioriteringer om å patruljere visse områder av byen, påvirker de unges oppfatninger av dem. Men møtene er også preget av mellommenneskelige forhold, som hvordan politiet klarer å gå inn i situasjoner og forhandle med de unge. Norske forskere har argumentert for at politiet må drive forebyggende arbeid, framfor å jobbe reaktivt med for eksempel gjengkriminalitet eller pop-up-kriminalitet. Dersom det oppstår en situasjon, så må politiet allerede ha en relasjon med de unge (Sørlie & Larsson 2019).

Oppsummering

Det har vært en nedgang i registrerte lovbrudd de siste årene. Det er et spørsmål om nedgangen er reell. En bekymring er at digitalisering fører til nye former for kriminalitet, som ikke samme grad blir anmeldt eller oppdaget. Digitalisering av ungdomskriminaliteten har blant annet ført til at politiet frykter en økning i omfanget av det de omtaler som pop-up-kriminalitet, og til en større uforutsigbarhet i hvem som begår kriminalitet, hvordan og hvor den begås. En konsekvens av digitalisering av ungdomskriminaliteten kan være at fokuseringen på for eksempel gjenger med en bestemt geografisk tilhørighet blir mindre viktig framover, da digital kommunikasjon kan føre til at kriminelle nettverk dannes på en annen måte enn gjennom nabolag, vennskap og familie. Det finnes imidlertid lite eller ingen forskning på i hvilken grad digitaliseringen vil endre ungdomskriminaliteten, hvor rask endringen kommer til å skje, eller hvilken betydning det har for kriminalitet i utsatte boområder.

Kvalitative studier som omhandler møtet mellom unge med minoritetsbakgrunn og politiet, peker på at disse møtene kan være preget av en form for mild trakassering, hvor de unge mener at de blir stoppet på bakgrunn av kjennetegn som klesstil, at de henger ute, at de er etniske minoriteter og at de kommer fra bestemte nabolag. Denne formen for mistenkeliggjøring av unge fra politiets side legger føringer på hvordan dialogen mellom unge og politi forløper og utvikler seg. Forskere har pekt på at ungdomskriminalitet bør bekjempes gjennom forebyggende arbeid, hvor politiet treffer og har en løpende dialog med de unge.

9 Områdesatsinger

Et av funnene fra litteraturgjennomgangen ovenfor er at det hviler en dobbelthet på oppvekst i utsatte boområder i byer. Dette er nabolag som ofte er preget av sosiale problemer og mange beboere med lav inntekt, dårligere tilknytning til arbeidslivet, mer trygdebruk og høy innvandrerandel. Samtidig viser litteraturen at innbyggere ikke kun er passive «ofre» for sitt nabolag, men i mange sammenhenger utvikler strategier for å møte stigmaet av å komme fra et utsatt boområde som er påført fra utsiden.

I begrepet «utsatte boområder», som dette prosjektet handler om, ligger det allerede en iboende bekymring for at å vokse opp i disse områdene kan utgjøre et sosialt problem, et problem som best løses med tiltak. En viktig diskusjon blir dermed å avgjøre hva slags typer av intervensjoner som er effektive for å motvirke utenforskap knyttet til det å vokse opp i bestemte nabolag.

To hovedtiltak blir gjerne skissert:

(1) Å utvikle og tilpasse den ordinære (universelle) velferdspolitikken. Universelle tiltak i denne sammenheng betyr at de er rettet mot hele den norske befolkningen og ikke bare innbyggere ett sted.

(2) Å utvikle målrettede tiltak mot bestemte geografisk avgrensede områder i et forsøk på å motvirke negative sider ved å vokse opp akkurat der.

I praksis er det imidlertid glidende overganger mellom de to tiltaksområdene, universelle og områderettede tiltak, og slik politikken har vært praktisert i de store byene de siste årene, er det snakk om et både og – altså at områdesatsingene eksisterer sammen med, men også samspiller med, den ordinære (universelle) velferdspolitikken.

Samspillet mellom universelle tiltak og områderettede tiltak kan skje på ulike måter. Områdesatsinger kan for eksempel gå inn å understøtte og forbedre de ordinære tjenestetilbudene, blant annet gjennom å styrke kvaliteten på bestemte tjenester eller ved å legge til rette for bedre tverretatlig i enkelte bydeler. Områdesatsinger kan også, gjennom såkalte områdeløft (se nedenfor), etablere konkrete tiltak i et bestemt byområde. Dette kan være alt fra å anlegge en ny park, sette opp en lekeplass eller forbedre kollektivtilbudet i området til målrettede tiltak for barn og unge som etablering av bibliotek med leksehjelp, teste ut forøk med et 11. skoleår, eller kjøre opp skiløyper og opprette boder for gratis utlån av vintersportsutstyr.

Områdeinnsatser

Områdeinnsatser er tiltak, gjerne begrenset i tid, og formålet er å bedre levekår og trivsel i geografisk avgrensede boområder, typisk i byer. Det har vært vanlig å gjennomføre områdeinnsatser i byer i både Europa og USA de siste tiårene. I Norge og Skandinavia er områdeinnsatser stort sett finansiert gjennom det offentlige, mens i andre byer i Europa og USA kan det variere hvordan innsatsene finansieres. Innretningen av områdeinnsatsene kan videre variere etter problemforståelser og valg av løsninger (Damvad 2015).

Oslo er den kommunen i Norge med lengst erfaring i å jobbe med områdesatsinger. Groruddalsatsingen med start i 2007 er den mest omfattende og lengstlevende av områdesatsingene i Norge, men det finnes flere områdesatsinger i Oslo. I tillegg er det også egne innsatser i andre norske byer Drammen, Bergen, Trondheim og Stavanger. I denne gjennomgangen legger vi størst vekt på å gjøre rede for innsatsen i Oslo.

Oslo kommune definerer en områdeinnsats som «en tidsavgrenset og helhetlig ekstrainnsats i et geografisk avgrenset område med sammensatte utfordringer».[13] I Oslo ligger ansvaret for gjennomføringen av områdesatsninger hos bydelene, som skal være samfunnsutviklere lokalt, mens det overordnede ansvaret ligger hos byrådet. I tillegg skal befolkningen trekkes aktivt inn i ulike prosesser.

I områdesatsingen i Oslo brukes begrepet «utsatt lokalområde». Med dette menes et område med sammensatte utfordringer – både fysiske og sosiale, og det kan dreie seg om alt fra stor trafikkbelastning, nedslitte uteområder, mangelfullt tjenestetilbud, stor grad av inn- og utflytting, ustabile sosiale nettverk, opplevelse av utrygghet og mangel på gode møteplasser for innbyggerne. I tillegg ligger det en klar levekårskomponent i områdesatsingene og i forståelsen av utsatt lokalområde – det handler om en innsats rettet mot de områdene av byen med høyest konsentrasjon av levekårsutfordringer – som høy grad av barnefattigdom, lav grad av sysselsetting og høy grad av trangboddhet.[14] Mens alle bydeler har et ansvar for å være pådrivere for en god, lokal samfunnsutvikling, er områdesatsingene rettet mot noen utvalgte bydeler, nettopp begrunnet i et behov for å bedre levekårene i enkelte deler av byen.

Det finnes ikke en bestemt tidsavgrensning for områdesatsingene. Og de kan være av ulik varighet, men typisk er dette satsinger som strekker seg over flere år. Groruddalssatsingen, når den er gjennomført, vil ha en varighet på to tiår (fra 2007 til 2026) og er rettet mot et område med 142 000 personer fordelt over fire bydeler (Alna, Bjerke, Grorud og Stovner). Områdesatsingene kan omfatte svært mange ulike tiltak innenfor en rekke ulike områder. Groruddalsatsingen for 2017–2026 har tre ulike delprogrammer: oppvekst og utdanning, sysselsetting, nærmiljø. Oslo kommune samordner de ulike delprogrammene på tvers av ulike områdeinnsatser i byen (Oslo kommune 2019).

Områdeinnsatsene må ses i sammenheng med kommunens helhetlige områdepolitikk. I Oslo kommune er det satt opp tre mål for områdepolitikken for hele byen: 1) å etablere et system for å følge med på utviklingen i alle lokalområder i Oslo, 2) å gjennomføre helhetlige og koordinerte innsatser i særlig utsatte lokalområder og 3) å motvirke en framtidig negativ utvikling i andre etablerte eller nye boligområder. Det er særlig delmål 2 som direkte knyttes an til områdeinnsatsene. Det grunnleggende prinsippet for områdesatsingene er med andre ord at de skal være tuftet på en koordinering av flere kommunale virksomheter innenfor et geografisk område. Det å jobbe helhetlig, og på tvers av ulike sektorer, er dermed et underliggende prinsipp. Denne måten å jobbe på skal fungere som et supplement til de ordinære tjenestene i området, og ikke erstatte eller finansiere allerede eksisterende kommunale oppgaver som barnehage, utdanning og fritidsaktiviteter.

En av de mest omtalte tiltakene som har inngått som en del av områdeinnsatsene, er gratis kjernetid i barnehagen. Blant annet har tiltaket vært prøvd ut i en lengre

[13] https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/slik-bygger-vi-oslo/groruddalssatsingen/, lest 4.11.2019

[14] https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/byutvikling/omradesatsingene-i-oslo/omradepolitikken-i-oslo/#toc-1, lest 4.11.2019

periode i bydel Alna. En viktig målsetning var å få flere til å benytte seg av barnehagetilbud ved å tilby refusjon for foreldrebetaling. Barnehagedeltagelse ble ansett som et viktig tiltak for å styrke barnas språkferdigheter i norsk før skolestart. I tillegg var det et mål å styrke norskopplæring blant mødre, og på sikt få mødre i jobb. Det ble organisert mødregrupper hvor man snakket norsk, og hvor også NAV var til stede for å informere om arbeid. I tillegg til refusjon av utgifter til barnehage, ble det i de første forsøkene også gjennomført mer oppsøkende tiltak enn de ordinære besøkene på helsestasjonen, hvor ansatte i bydelen banket på hos foreldre som ikke hadde barn i barnehagen for å informere om tilbudet. De tidlige forsøkene med gratis kjernetid i barnehagen er et godt eksempel på hvordan områdesatsing har ført til innovasjon i kommunal tjenesteutvikling, hvor ulike tiltak ble testet ut – som samarbeid på tvers av etater, involvering av ulike brukergrupper og ulike metoder og virkemidler, økonomiske insentiver, informasjon og oppsøkende tiltak. Senere har gratis kjernetid blitt nasjonal politikk, men noen av de opprinnelige elementene, som oppsøkende virksomhet, har ikke blitt gjort nasjonale (Oslo kommune 2014).

Områdeløft

En områdesatsing kan inneholde flere områdeløft. Områdeløft retter seg mot et relativt lite geografisk område, som en delbydel, og hver områdesatsing har gjerne flere områdeløft. Gjennom områdeløftene har man i Oslo utviklet en egen metodikk, basert på at løftene skal være kunnskapsbaserte, tverrsektorielle og gjennomføres i samarbeid mellom lokalbefolkningen og statlige og private aktører. Gjennom denne metodikken er målet å styrke bydelenes samfunnsutviklingsrolle, samt å styrke kommunens evne til å jobbe helhetlig på tvers av sektorer og fagområder.[15] Samordning og metodeutvikling er med andre ord viktig i områdeløftene, som igjen betyr at noe av premisset for de større områdesatsingene er å utvikle gode arbeidsmåter for hvordan stat og kommune sammen kan møte utfordringene i bestemte områder i byen. En svært viktig del av områdeløftene er dermed å legge til rette for et tverretatlig utviklingsarbeid. Områdeløftene legger opp til innovasjonsarbeid, og deler av områdesatsingene tilegnes prosjekter med en høy grad av nybrottsarbeid eller en form for «eksperimentering» innenfor tjenesteproduksjon.

Det er en bred sammensetning av prosjekter som innenfor en større ramme av en områdesatsning, har blitt gjennomført som områdeløft. I den første delen av Groruddalsatsingen ble det gjennomført åtte områdeløft, både fysiske og sosiale. Av sosiale tiltak har det vært satset på å lage møteplasser for innbyggerne, og områdeløft har blant annet bidratt til å etablere kafeer, lokale festivaler og bibliotek. Eksempler på fysiske oppgraderinger i forbindelse med områdeløftene er bygging av lekeplasser, oppgradering av fellesarealer, bygging av gangbruer, etablering av idrettsanlegg, etablering av parker og oppgradering av kulturminner (f.eks. restaurering av Akergårdene), samt etablering av turveier langs Akerselva og åpning av bekker og fossefall (Hovinbekken, Leirfossen). I tillegg har områdeløftene spilt på lag med andre deler av områdesatsingen, hvor det blant annet har vært etablert parker, grøntområder og turstier mange steder i Groruddalen. Det har også vært samarbeid mellom de fysiske områdeløftene og allerede planlagt rehabilitering av blokker, for eksempel på Furuset. Slik har private rehabiliteringsprosjekter spilt på lag med offentlig finansierte områdeløft. De fysiske oppgraderingene har også gitt relativt raske og synlige resultater av områdeinnsatsene.

[15] https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/byutvikling/omradesatsingene-i-oslo/omradepolitikken-i-oslo/#toc-1 lest 4.11.2019

Innsatser rettet mot barn og unge

Barn og unge er en viktig målgruppe for områdeinnsatsene, men satsingene er også rettet mot andre, og har som mål å øke sysselsettingen, bedre folkehelsen, øke samfunnsdeltagelsen og få til et mer inkluderende bomiljø, samt å legge til rette for kriminalitetsforebyggende arbeid (Prop. 1 S (2019–2020): 245).

Når det gjelder områdeinnsatsen i Oslo kommune, er det et eget delprogram for oppvekst og utdanning, hvor målet er å sikre flere en god oppvekst og at flere fullfører videregående utdanning. En viktig del av dette programmet er muligheten for å søke om midler til å teste ut ulike prosjekter. Mange av midlene går til utviklingsarbeid innen kommunale tjenester, men også organisasjoner, foreninger og nabolag kan søke om midler i samarbeid med kommunen.

Eksempler på prosjekter som har blitt tildelt midler på denne måten i Groruddalssatsingen, er «Fundament», som er et prosjekt med gjennomføring av et 11. skoleår, og «Bestå», som er et eksamenskurs for elever som etter første år på yrkesfag fikk karakter 1 eller «ikke bestått» i matematikk eller naturfag. Andre eksempler er språkdidaktikk for lærere og robotstøttet språkopplæring i barnehagen. Dette illustrerer noe av bredden av tiltak som testes ut, og som bidrar til at områdesatsingen, ikke minst gjennom områdeløftene, får et preg av å være laboratorier i velferdsstaten.

I tillegg til områdeinnsatsene foregår det også en hel rekke innsatser rettet mot barn og unge, både nasjonalt og lokalt. Eksempler på andre innsatser spesifikt rettet inn mot barn og unge er 0–24-samarbeidet, hvor fem ulike direktorater har gått sammen for å styrke den tverrfaglige innsatsen rettet mot utsatte barn og unge og deres familier. Et annet eksempel er SLT, samordning av lokale rus- og kriminalitetsforebyggende tiltak. Andre eksempler er nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom og ulike oppfølgingsfunksjoner til unge, som for eksempel forsøk med NAV-veiledere og minoritetsrådgivere i skolen. Dette betyr at områdeinnsatsene både supplerer og blir supplert av andre tiltak innenfor velferdstjenesteområdet, og at det kan være vanskelig å lage klare grenseoppganger mellom de ulike innsatsene og tiltakene. Et gjennomgående tema i mange av disse tiltakene er at de går på tvers av ulike etater og forvaltningsnivåer, og at det et uttalt mål å tilby bedre tjenester ved å unngå den såkalte «silotenkningen» – og ved å styrke samordningen i tjenestene.

Evaluering av områdeinnsatsene

Som nevnt ovenfor er områdeinnsatser, i hvert fall slik de har vært brukt i Oslo, omfattende programmer som går over et relativt langt tidsrom og som retter seg mot flere sider av et lokalområde. Å gjennomføre evalueringer av slike store innsatser kan være en utfordrende oppgave, og det kan være vanskelig å gi et klart og entydig svar på hvor godt innsatsene virker. Et aspekt ved evalueringer av områdesatsninger er å kunne vurdere egnetheten til denne typen tiltak – er områdeinnsatser et egnet virkemiddel til å løse de problemene de er tenkt å løse. I den grad problemer i visse boområder skyldes strukturelle problemer knyttet til lønnsdannelse, helse, fattigdom og boligmarked, kan det tenkes at universelle tiltak kan være vel så treffsikre virkemidler som en geografisk avgrenset områdeinnsats. Dersom problemene derimot klart henger sammen med den lokale konteksten, vil områdesatsinger ha mer for seg (Damvad 2015). Det er ofte vanskelig å gi et klart og entydig svar på dette spørsmålet.

Andre metodiske utfordringer knyttet til evalueringer av områdeinnsatser kan være diskusjoner om valg av indikatorer som skal benyttes for å måle effekt av tiltak, og hvorvidt det er mulig å skaffe egnede data for å måle effektene av tiltakene. I tillegg vil det være diskusjoner om valg av evalueringsmetoder – skal man gå langt inn i evalueringen av enkelttiltak, skal evalueringene vurderes mer helhetlig? I tillegg

kan det være uenighet om hvilken effekt man skal se av innsatsen før det kan kalles en suksess, hvor raskt en effekt kan måles etter at et tiltak er igangsatt, eller hvilken varighet tiltaket kan forventes å ha.

Et gjennomgående argument mot områdesatsinger har vært at de virker unødvendig stigmatiserende for personene som bor på de såkalt utsatte boområdene, og at innbyggerne ikke alltid kjenner seg igjen i det dysfunksjonelle bildet som tegnes av hjemstedet deres (for Sverige Dahlstedt 2018; for Danmark Jensen & Christensen 2012; for Norge Furseth 2014). I tillegg er det noen som mener at de heller ikke kan gjenfinne ved hjelp av registerstudier særlig stor betydning av hvor unge vokser opp, på deres videre livssjanser, og at det således ikke finnes et godt nok empirisk grunnlag for å ha egne områdesatsinger. På den andre siden finnes forskning som til en viss grad positivt støtter opp under områdesatsinger, at disse kan bidra til å bygge opp under nabolagspatriotisme og ytterlige styrke trivselen til innbyggere i enkelt utsatte bomiljøer (Brattbakk mfl. 2017).

Et annet forhold er selve begrunnelsen for å gjennomføre områdesatsinger. En kritikk mot områdesatsinger er at fenomener som fattigdom ikke vil være avgrenset til bestemte geografiske områder, og at man gjennom slike satsinger derfor ikke når alle i målgruppen. Dette poenget kan være særlig relevant i norsk kontekst hvor det er vist en større spredning i bosetningen av etniske minoriteter enn i sammenlignbare land (Rogne mfl. 2019). Et annet motargument er at dersom man lykkes med å forbedre levekårene og yrkesdeltagelsen til innbyggere i utsatte boområder, risikerer man at disse flytter ut, og at nye beboere med lav sosioøkonomisk status flytter inn (Damvad 2015). Dette er i noen grad tilfellet på Grønland i Oslo, hvor stedsanalyser viser at opptil en tredjedel av beboerne var på flyttefot i perioden 2013–2015, noe som fører til stor utskifting av innbyggerne i nærmiljøet (Brattbakk mfl. 2015:20). På denne måten kan levekårsproblemer opprettholdes i et område, selv om man lykkes med å hjelpe enkeltpersoner. Dersom man i motsatt tilfelle ønsker å oppnå mer blandede områder ved å få mer ressurssterke grupper til å flytte inn i et område, må ressurssvake grupper flytte ut, og man risikerer å bare flytte problemer til andre områder (Damvad 2015).

En sluttevaluering av første del av Groruddalssatsingen viste en sprikende vurdering av helhetlig måloppnåelse av innsatsen. For eksempel var det høyere måloppnåelse i satsingen på det fysiske området. Det vil si at man langt på vei hadde lyktes med å gjøre fysiske oppgraderinger i utsatte boområder, i form av parker, oppgradering av fellesområder og etablering av lekeplasser og idrettsplasser. Beboerundersøkelser viser at beboere i Groruddalen opplever å ha bedre tilgang til grøntområder i lokalmiljøet, samtidig kunne det ikke gjennom disse undersøkelsene dokumenteres at de fysiske tiltakene hadde ført til mer friluftsliv i Groruddalen. Lekeplassene og turveiene ser imidlertid ut til å fungere godt som møteplasser i de etablerte boområdene (Agenda Kaupang mfl. 2016). Effekten av områdeinnsatsen var ikke like tydelig når det gjaldt målet om bedre livskvalitet og samlet sett bedre levekår for folk i Groruddalen. Den samme rapporten konkluderte samtidig med at evalueringer av enkelttiltak som for eksempel gratis kjernetid i barnehagen, hadde fungert svært godt. Det ble også dokumentert positive resultater for barn og unge, som at flere minoritetsbarn gikk i barnehagen etter innsatsen enn før, og at dette ser ut til å ha bedret skoleresultatene for barn. Det har også vært en nedgang i frafall fra videregående skole. Samtidig kunne ikke evalueringen gi svar på om effektene ville vedvare etter at innsatsen er avsluttet (Agenda Kaupang mfl. 2016).

«Getto-listen» i Danmark

Både Danmark og Sverige har egne områdesatsninger i sine byområder, men det er ikke en oppgave å gjøre rede for disse her. Det er imidlertid interessant å peke på noen av de vesensforskjellene som er mellom Norge på den ene siden og Danmark og Sverige på den andre. En slik forskjell er at begge nabolandene har utviklet egne offisielle lister over utsatte boområder. Danmark var først ute, og danske myndigheter lanserte den såkalte «gettolisten» i 2010, med den hensikt å identifisere sosialt utsatte områder og hindre utviklingen av såkalte parallellsamfunn. Listen har siden den først ble lansert, blitt oppdatert jevnlig og inneholdt i 2018 i alt 30 utvalgte byområder. Dette er en utvidelse av det antallet som først ble lansert. Noen områder er i perioden tatt ut av listen, og andre har kommet til. I 2014 ble navnet på listen endret til «sosialt utsatte områder», på grunn av fordommene knyttet til getto-konseptet. Etter revideringen i 2014 bruker ikke myndighetene offisielt betegnelsen «getto» lenger (Jensen & Frørup 2017).

Forenklet baseres utvelgelsen av områder seg på fem kriterier, hvorav tre må være oppfylt for at et område skal havne på listen:

- en høy andel av beboere uten arbeid eller utdanning
- en høy andel med høyeste utdanning på folkeskolenivå (grunnskole)
- en høy andel innbyggere med lav inntekt
- en høy andel beboere som er dømt for kriminelle forhold
- mer enn halvparten av beboerne fra ikke-vestlige land eller etterkommere etter disse[16]

Forskere i Danmark mener at lanseringen av en «gettoliste» har bidratt til å polarisere debatten omkring utsatte boområder, og at den har bidratt til å forsterke følelsen av utenforskap og til å trekke opp et skarpere skille mellom «oss» og «dem».[17] [18]

Det er utviklet flere områdeprogrammer med tiltak for å forbedre forholdene i de utsatte boområdene på den danske listen, som er sammenlignbare med områdesatsingene i Norge. Til forskjell fra Norge er det en uttalt målsetning i Danmark at utsatte boområder, eller gettoene, skal fjernes. Danmark har også gått lenger enn Norge og Sverige i å utvikle sanksjonerende tiltak, som at straffeutmåling er høyere for kriminalitet begått i et utsatt boområde. Det foreligger dessuten planer i Danmark om at man i ytterste konsekvens kan rive boligblokker for å bryte opp uønskede bomiljøer og for å flytte kriminelle.

Kvalitativ forskning fra Danmark har funnet at innbyggerne i disse områdene ikke nødvendigvis har en opplevelse av at deres nærmiljø er farlig eller truende, men at trusselen heller kommer utenfra i form av at storsamfunnet stigmatiserer bestemte nabolag gjennom å kalle dem «utsatte» (Jensen & Christensen 2012).

[16] Listen er tatt fra nettutgaven til DR publisert 9.5.2018, lest 3.10.2019 https://www.dr.dk/nyheder/politik/se-listen-disse-boligomraader-er-nu-paa-ghettolisten.
[17] http://www.boligsocialnet.dk/aktuelt/2017/12/forskere-ghettolisten-stigmatiserer/, lest 16.10.2019.
[18] https://www.dr.dk/nyheder/indland/hvorfor-bruger-vi-egentlig-begrebet-ghetto-om-boligomraader-i-danmark, lest 16.10.2019.

«Millionprogrammet» og utsatte boområder i Sverige

I Sverige er diskusjoner om og tiltak rettet mot utsatte boområder knyttet til den svenske historikken bak boligbyggingsprogrammet «millionprogrammet» som pågikk mellom 1965 og 1975, hvor målet var å bygge én million boliger i løpet av et tiår. Programmet resulterte i storstilt utbygging i utkanten av en rekke større svenske byer. Byområdene ble planmessig satt opp med boligblokker, grøntareal, butikker, skoler og offentlig transport i nærheten. Allerede på begynnelsen av 1970-tallet økte imidlertid antallet tomme leiligheter i disse boområdene. Ressurssterke familier flyttet ut, og de som ble igjen, var ofte personer med svakere økonomiske ressurser og ofte familier med innvandrerbakgrunn.

Gjennom de siste 40 årene har det vært en rekke ulike tiltak og innsatser rettet mot de boområdene som oppstod som en følge av millionprogrammet. Innsatsene har vært ulike, avhengig av hva som til enhver tid har blitt oppfattet som det problemet som burde løses. På 1970-tallet var problemforståelsen knyttet til innbyggernes arbeiderklassebakgrunn og lave utdanningsnivå, og tiltakene gjenspeilet dette i form av utdanning og arbeidsrettede tiltak. Fra 1980-tallet ble migrasjon, kulturelle forskjeller og etnisk segregering den diskursen problemene i disse boområdene ble forstått ut fra. Utover 2000-tallet har oppvekst i disse boområdene i økende grad vært forbundet med forestillingen om den voldelige immigrantforstadsungdommen som en representant for disse boområdene (Dahlstedt & Lozic 2017).

De siste årene har det vært lagt særlig vekt på kriminalitetsproblematikken i disse urbane byområdene i Sverige. Dette har blant annet resultert i at det svenske politiet har utarbeidet en liste over «utsatte områder». Den første listen ble offentliggjort i 2015 og inneholdt i alt 53 usatte boområder, fordelt på 22 ulike byer, hvorav 15 områder ble karakterisert som særlig utsatte (Polisen 2015).

I en svensk kontekst er et «utsatt område» geografisk avgrenset og kjennetegnet av at innbyggere har lav sosioøkonomisk status, og at kriminelle har en påvirkning på lokalsamfunnet gjennom for eksempel trusler, utpressing, offentlige voldshandlinger, åpen narkotikahandel eller utagerende misnøye mot samfunnet. I Sverige har man også gjort et skille mellom «utsatt boområde» og «særlig utsatt boområde», hvor sistnevnte er kjennetegnet av at det finnes et særlig problematisk kriminelt miljø i området i form av systematiske trusler og voldshandlinger mot vitner og anmeldere som gjør det vanskelig eller nærmest umulig for politiet å fullføre sine oppdrag i disse områdene. Særlig utsatte boområder er i tillegg i en viss grad kjennetegnet av å ha parallellsamfunn, ekstremisme, personer som drar fra områdene for å delta i konflikter utenlands, og høy konsentrasjon av kriminelle (Polisen 2015).

I forbindelse med lanseringen av listen over utsatte boområder har det også vært utviklet nye områdeinnsatser, og ressurser har vært allokert for å forbedre forholdene i disse områdene. Det er for tiden pågående prosjekter som evaluerer effekten av disse tiltakene ledet an av Malmö högskola.

Oppsummering

Områderettede innsatser er et mye brukt virkemiddel. I de skandinaviske landene har innsatsen fulgt ulike epoker siden 1970-tallet, og nåværende områdesatsinger vektlegger særlig sammensatte innsatser hvor en rekke tiltak og tjenester koordineres i ulike boområder.

Oslo har lang erfaring med områdeinnsatser, og den største områdesatsingen, Groruddalssatsingen, startet i 2007 og pågår fram til 2026. Det er også egne områdeinnsatser i flere andre norske byer: Drammen, Bergen, Trondheim og Stavanger.

Områdeinnsatsene er tidsavgrensede tiltak rettet mot et geografisk avgrenset område med et høyt innslag av sammensatte levekårsutfordringer. To viktige målsetninger med områdeinnsatser i Oslo har vært å supplere og bygge opp under eksisterende tjenestetilbud i utvalgte bydeler, og å utvikle gode arbeidsmetoder for å samarbeide på tvers av ulike etater, blant annet gjennom innovasjonsarbeid.

I Oslo har man gjennom Groruddalssatsingen utviklet en bestemt metodikk innenfor områdesatsingen, kalt områdeløft. Områdeløft er gjennomføring av utvalgte, konkrete tiltak i bestemte utsatte boområder, hvor man gjennom velferdsinnovasjon tester ut ulike måter å forbedre tjenestetilbudet på.

Det kan være krevende å evaluere effektene av områdesatsninger, da de i svært stor grad samspiller med det eksisterende tjenestetilbudet og den generelle velferdspolitikken. Evalueringer av den første delen av Groruddalssatsingen har vært blandede. Tiltak for å ruste opp fysiske forhold har vært vurdert som vellykket, og flere møteplasser for beboerne har blitt etablert. Måloppnåelsen var ikke like tydelig når det gjaldt forhold som forbedrede levekår for personer i området. Samtidig har flere av områdeløftene innenfor Groruddalsatsingen blitt vurdert som svært vellykkede. Det har også blitt vurdert som et positivt utfall at det ser ut til å være en økning av barn med innvandrerbakgrunn i barnehagen, og at den økte barnehagedeltagelsen har hatt positive konsekvenser for senere skoleprestasjoner.

Det finnes ikke noe klart svar i forskningslitteraturen på om universelle velferdstiltak rettet mot hele befolkingen eller mer områderettede innsatser er den beste politikken for å forbedre livssjanser og muligheter for innbyggere i boområder med høy grad av levekårsutfordringer og fattigdomsproblematikk. Forskningslitteraturen er dog nokså entydig på at områdeinnsatser må leve som ambivalente politikker – hvor de på den ene siden kan bidra positivt for innbyggere i områder med store utfordringer, men hvor de på den andre alltid vil være forbundet med en risiko for å ytterligere stigmatisere de områdene de er ment å hjelpe. Hvordan områdesatsinger presenteres og omtales i offentligheten, er dermed ikke uvesentlig.

Danmark og Sverige har valgt å utarbeide offisielle lister over utsatte boområder etter bestemte kriterier i særlig grad basert på kriminalitet, levekårsutfordringer og innvandring. Dette har ikke blitt gjort i Norge. Erfaringer fra Danmark og Sverige kan imidlertid tyde på at det vil være en konflikt mellom at listene kan framstå som nyttige redskaper for ulike etater som politi og andre myndigheter som et utgangspunkt for å fordele ressurser, prioritere innsats og overvåke utviklingen i ulike byområder, og at listene kan skape ytterligere splid og stigmatisering og en forsterking av «utsatte boområder.

10 Avslutning

I denne rapporten har vi gått igjennom forskning på årsaker til og konsekvenser av utenforskap, med et særlig blikk på utenforskap blant unge i utsatte boområder, med hovedvekt på Norge, men med innslag fra de andre skandinaviske landene. Problemstillingen vi har søkt å besvare, har vært denne:

Hvilke årsaker finnes til utenforskap blant unge i utsatte boområder, og hvilke konsekvenser av oppvekst i utsatte boområder finnes det for unge?

En løs definisjon på «et utsatt boområde» er at det er et avgrenset geografisk område i en by eller en forstad, hvor en høy andel av innbyggerne har store levekårsutfordringer, hvor det er mange innvandrere, og hvor det kan være utfordringer med utenforskap i form av høy arbeidsledighet, høyt frafall fra skole, lav grad av organiserte fritidsaktiviteter, og kriminalitet. I disse områdene kan det også være utfordringer med utenforskap forstått som manglende tilhørighet og sosialt fellesskap. Basert på et omfattende søk i fire forskningsdatabaser samt en mer kvalitativ tilnærming til kunnskapsbidrag, har vi omtalt forskning som omhandler både objektivt utenforskap (forstått som manglende deltagelse) og subjektivt utenforskap (manglende tilhørighet).

En hovedkonklusjon fra kunnskapsoversikten er at det er vanskelig å gi *ett* klart svar på hva som kan forklare at utenforskap oppstår blant personer i utsatte boområder. At enkelte boområder er kjennetegnet av en befolkningssammensetning med generelt lavere levekår, trenger ikke å bety at sammenhengen mellom å vokse opp i utsatte boområder og opplevd utenforskap er kausal. Det trenger altså ikke være stedet eller nabolaget som *produserer* utenforskap. Mest sannsynlig er det ikke stedet alene, men et samspill mellom boområde og en rekke andre faktorer, som sosioøkonomisk bakgrunn, lav inntekt, lav utdanningsbakgrunn, lav arbeidstilknytning, høy grad av trygdebruk og mange med innvandrerbakgrunn, der ulempene sammen kan forsterke hverandre på en uheldig måte.

Slike sammensatte problemer beskrives gjerne i forskningslitteraturen som gjenstridige problemer eller umedgjørlige problemer, som typisk kjennetegnes av at de involverer flere sektorer, at det er vanskelig å dele opp problemene i avgrensede ansvarsområder og at ingen enkelt aktørs eller etats innsats er tilstrekkelig for å løse problemet (Hansen mfl. 2019; Difi 2014, Ulferstad 2011). Å sørge for at alle barn og unge i utsatte boområder får en trygg og god oppvekst, kan vurderes som et gjenstridig problem. Målsetningen er ambisiøs, og for å nå den kreves komplekse løsninger og innsats fra mange ulike ansvarsområder. Bruken av områdesatsinger kan ses som et svar på å løse et slikt gjenstridig problem. Ambisjonene til områdesatsingene er nettopp å utvikle og forbedre tjenesteapparatet, blant annet gjennom å legge til rette for bedre samordning på tvers av ulike etater og ansvarsområder, og ved å bruke områdeløft som en metodeinnovasjon, hvor ulike velferdstiltak kan testes ut. For å få til det, krever det at en bryter med «silotenkningen» som ofte finnes i offentlige tjenester.

I denne kunnskapsoversikten har vi gjennomgått tidligere forskning som ser på både *generelle årsaker* til utenforskap blant unge og på forhold som er mer spesifikt knyttet til unge i *utsatte boområder*. Nedenfor vil vi gjengi punktvis de viktigste konklusjonene fra denne kunnskapsoppsummeringen.

Hovedfunn

Statistiske mål av inntektsforskjeller, barnefattigdom og levekår er viktige indikatorer for generelle utfordringer knyttet til utenforskap. Å ha innblikk i utviklingen av disse målene er viktig bakgrunnskunnskap for å forstå utviklingen for unge i utsatte boområder. Statistikken viser at barnefattigdommen har økt i Norge siden tusenårsskiftet og fram til i dag – fra ca. 3 til 10 prosent. Inntektsforskjellene mellom barnefamilier har også økt. Familier med små barn, familier med dårlig tilknytning til arbeidsmarkedet, enslige forsørgere og familier med innvandrerbakgrunn kommer dårligst ut på statistikker over barnefattigdom og utvikling i inntektsulikhet siden år 2000. Det er også slik at de høyeste andelene fattige barnefamilier bor i avgrensede geografiske områder i Oslo. Slik er det en viktig link mellom innvandrerstatus, fattigdom og utsatte boområder i byer.

Studier viser at dårlige levekår ofte hopes opp, slik at samme person opplever flere ulemper på én gang. Visse grupper i befolkningen er mer utsatt for å oppleve sammensatte levekårsutfordringer, blant annet enslige forsørgere, sosialhjelpsmottakere og personer med innvandrerbakgrunn.

I kunnskapsoversikten viser vi til forskning som dokumenterer sammenhenger mellom å oppleve fattigdom og foreldres psykiske helse, som igjen kan påvirke barns helse. Sammenhengene mellom fattigdom, levekårsutfordringer og barns og unges psykiske helse og muligheter innenfor utdanning og arbeid, er et område som med fordel kunne vært viet større oppmerksomhet i forskningslitteraturen.

I rapporten viser vi at fullføring av videregående skole er en viktig forebyggende faktor for alle unge, uavhengig av hvor i landet de bor. Lite av forskningen på frafall omhandler spesifikt unge som bor i utsatte boområder. Vi har likevel valgt å inkludere forskning på årsaker til og konsekvenser av frafall fra videregående skole i denne kunnskapsoversikten. Hovedårsaken er at vi vet at fullføring av videregående opplæring er sentralt for å sikre positivt livsutfall, og omtales ofte som den viktigste arenaen å mestre for å hindre framtidig utenforskap. Vi vet at det øker risikoen for å være uten arbeid, for å få dårligere helse og for å ende opp uten partner eller barn. Videre viser studier at å fullføre videregående opplæring reduserer sannsynligheten for å være i fengsel fem år etter oppnådd utdanning (Bertrand mfl. 2019). Unge som ikke fullfører videregående opplæring, har som regel høyt fravær fra tiende klasse og svake karakterer fra ungdomsskolen, de kommer ofte fra familier med lav sosioøkonomisk bakgrunn, de er oftere gutter, innvandrere og unge med psykiske problemer (særlig eksternaliserende).

Samtidig vet vi at nabolaget skolen er plassert i kan ha betydning for hvordan en selv klarer seg i skolen. Det er for eksempel vist at det er lettere å få gode karakterer på skolen dersom en går på en skole der mange av foreldrene til elevene har høyere utdanning eller inntekt.

Men i tillegg til at skolen er viktig som buffer mot framtidig objektivt utenforskap, vil subjektiv opplevelse av tilhørighet her og nå også ha mye å si for unges ønske om å fullføre videregående opplæring. Selv om flere har antatt at skoler i utsatte boområder gjerne preges negativt av området den er plassert i, viser nyere forskning fra Sverige at unge i utsatte boområder opplever skolen som ekstra trygg, nettopp fordi

nabolaget en bor i ikke oppleves så trygt (Stattin mfl. 2019). Det betyr at i områder der flere befinner seg i en slags risikoposisjon for objektivt utenforskap, blir det viktig at skolen jobber aktivt med å få elevene til å føle seg subjektivt inkludert.

I tillegg til at skolen er viktig for barn og unge, er også deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter vesentlig for å forebygge framtidig utenforskap, både objektivt og subjektivt. Barn og unge som deltar i organiserte fritidsaktiviteter, trives ofte bedre både på skolen og i nabolaget, og de utvikler gjerne sosiale, psykologiske og fysiske evner (Jacobs, Wahl-Alexander & Mack 2019). Klasseforskjellene i rekruttering har imidlertid økt de siste årene (Strandbu mfl. 2017), og vi vet at unge med innvandrerbakgrunn, særlig jentene, deltar i lavere grad enn unge uten innvandrerbakgrunn (Eriksen & Frøyland 2017).

I denne kunnskapsoppsummeringen har vi også gått mer inn på forskning som omhandler nabolagseffekter. Disse studiene utnytter eksisterende registerdata og søker å isolere effekten av nabolag versus forhold som familiebakgrunn og yrkesdeltagelse på utfallsmål som unges framtidige inntekt, helse eller trygdebruk. Studier fra både Norge og Sverige viser sprikende funn med tanke på om nabolaget kan sies å være en årsak til framtidige utfall for unge, eller ei. Sagt på en annen måte, det er uklart om nabolaget er en mekanisme som skaper utenforskap, eller om det er andre levekårsrelaterte faktorer, som familiebakgrunn, foreldres yrkesaktivitet, inntektsforskjeller trygdebruk og helse, som kan forklare unges dårligere utfall i utdanning og arbeidsliv innenfor bestemte geografiske områder. Noen studier finner en klar effekt av nabolag, mens andre studier heller mer mot at det er sosial bakgrunn og andre levekårsforhold, og ikke trekk ved nabolaget, som har størst betydning. En grunn til at studier konkluderer ulikt, er at de bruker ulike utvalg og metodiske tilnærminger. Noen studier benytter metoder som kontrollerer for blant annet seleksjonseffekter, og kan påberope seg en større grad av å måle kausale sammenhenger. Framtidig forskning bør i større grad undersøke betydningen av ulike utvalg, metoder og mål for å forstå effekten av nabolag på sosial ulikhet. I tillegg bør det gjennomføres studier av nyere og mer oppdaterte registerdata.

Selv om nabolagseffektforskningen ikke entydig konkluderer med at nabolaget i seg selv produserer utenforskap, finnes det en kvalitativ forskningslitteratur som er opptatt av hvordan det å bo i et område som omtales som utsatt, påvirker opplevelsen av subjektivt utenforskap, og i siste instans også kan bidra til å skape et objektivt utenforskap. I denne litteraturen har begrepet teritoriell stigmatisering (Wacquant 2008) stått sentralt. Forskningen har vært særlig opptatt av å avdekke hvilke strategier unge som lever i utsatte boområder i byer, benytter når de vokser opp i et nabolag som er påført et stigma. Forskningen finner at ungdom (ofte med innvandrerbakgrunn) møter stigmaet med ulike «motreaksjoner». Problemet er at i noen tilfeller kan disse motreaksjonene bidra til å forsterke utenforskap. Forskningen på dette området illustrerer hvordan unges identitet og nærmiljø veves sammen, og viser noen av dilemmaene minoritetsungdom i utsatte nabolag står overfor, og der det ikke finnes noen «nøytral» posisjon som du kan unnslippe til.

Flere av de kvalitative studiene viser også til hvordan staten bidrar til å bekrefte og forsterke stigmatiseringen av boområder og nabolag. Gjennom at samfunnet utvikler nabolagsprogrammer – og i både Sverige og Danmark konkrete lister over utsatte boområder – opprettholdes inntrykket av at dette er dårlige områder å leve i.

I kunnskapsoppsummeringen har vi også pekt på at politiet i Oslo er bekymret for at voldelig gjengkriminalitet skal utvikle seg på Oslos østkant, og for en liten gruppe av unge, gjengangskriminelle. Sistnevnte gruppe er gjerne kjent av både politiet og

annet hjelpeapparat, på forhånd. En annen utfordring politiet trekker fram, er hvordan økt digitalisering og digital kommunikasjon kan komme til å endre ungdomskriminaliteten framover. Rask informasjonsdeling og nye former for digital sosial kontroll kan på sikt utvikle nye, og mer flyktige former for kriminalitet, og gjøre kriminalitetsbildet mindre oversiktlig. Digitalisering er et utviklingstrekk som kan føre til at linken mellom bosted og kriminalitet blir mindre aktuell i framtiden, at kriminelle nettverk vil oppstå mer på bakgrunn av digital kommunikasjon (at man finner likesinnede på nettet) og i mindre grad være knyttet til nabolag, vennskap og familie. Det er relativt lite kunnskap om omfanget av en slik utvikling, eller hvilken betydning digitalisering vil ha for ungdomskriminaliteten generelt, og i utsatte boområder spesielt..

Et av hovedtiltakene rettet mot å forbedre levekårene og muligheten for unge i utsatte boområder har vært områdesatsinger. Oslo har lang tradisjon med dette, og en av de store satsingene, Groruddalssatsingen, startet allerede i 2007. Flere norske byer bruker nå områdesatsinger som virkemiddel. For eksisterende områdesatsinger i Oslo er samarbeid på tvers av ansvarsområder og tjenester et hovedanliggende. Dette er i tråd med andre innsatser rettet mot utsatte barn og unge, som for eksempel 0–24-satsingen. I områdesatsingene er det et gjennomgående tema å drive god levekårspolitikk, og å sikre de unge gode oppvekstsvilkår. Slik er det mulig å tolke de områderettede innsatsene i den norske konteksten først og fremst som et supplement til den eksisterende velferdspolitikken, hvor innsatsen i første rekke understøtter de velferdstjenestene som allerede er der, framfor å ha et preg av å være «noe annet» enn den ordinære velferdspolitikken. Et viktig poeng i områdesatsingene er at de ulike tjenesteapparatene skal samordnes til beste for de unge. Samtidig er det ikke enighet i forskningen om hvorvidt tiltak rettet mot utsatte boområder fungerer etter hensikten.

Konklusjon

Denne rapporten viser at forskningen peker på at de største risikofaktorene for utenforskap blant unge i utsatte boområder, ser primært ut til å handle om generelle levekårsutfordringer, og sekundært om egenskaper knyttet til selve boområdet. Samtidig har vi pekt på at oppveksten til barn og unge som vokser opp i utsatte boområder vil preges av stedet der de bor. For det første vil det bety noe for oppvekstmiljøet når befolkningen på et sted preges av store levekårsutfordringer. De fleste barn og unge lever liv i tett tilknytning til nabolaget de bor i. Selv om det er vanskelig å isolere effekter av nabolaget på for eksempel de unges skoleprestasjoner, gjennomføringsrate eller kriminalitetsadferd, så vil skolen, fritidsaktivitetene og vennene deres befinne seg på stedet der de bor. Akkurat hvor mye det betyr at området unge vokser opp i er preget av at jevnaldrende oftere enn andre kommer fra familier med relativt store utfordringer, vet vi ikke så mye om. Det vi vet er at unge som vokser opp i utsatte boområder, kan oppleve det som vanskelig at storsamfunnet definerer området som «utsatt». Stigma knyttet til stedet de vokser opp, produserer ofte selvforståelse og motreaksjoner blant de unge som bor der. Hvordan storsamfunnet omtaler disse stedene, ser derfor ut for å ha en selvstendig, negativ, betydning.

Utviklingen vi har sett de siste årene med økt segregering, mer økonomisk ulikhet og en oppblomstring av kriminalitet, vet vi fra særlig internasjonal forskning at kan bidra til en svekkelse av opplevd tilhørighet, samhold og tillit. Både innad blant befolkningen i de utsatte boområdene, og mellom mennesker som bor i ulike nabolag.

Sagt på en annen måte kan det tenkes at disse tendensene fører til et svekket felles-
skap, en svakere sosial kohesjon.

Referanser

Agenda Kaupang, Proba samfunnsanalyse & Civitas (2016). *Sluttevaluering av Groruddalssatsingen. Hovedrapport.* Oslo kommune, Byrådsavdelingen for byutvikling.

Agergaard, S. (2011). Development and appropriation of an integration policy for sport: how Danish sports clubs have become arenas for ethnic integration. *International journal of sport policy and politics, 3*(3), 341-353.

Ahn, S. & Fedewa, A. L. (2011). A meta-analysis of the relationship between children's physical activity and mental health. *Journal of pediatric psychology, 36*(4), 385-397.

Albæk, K., Asplund, R., Barth, E., Lindahl, L., Strøm, M., & Vanhala, P. (2019). *Better Late Than Never? How Late Completion Affects the Early Careers of Dropouts.*

Andersen, B. (2014). *Westbound and Eastbound. Managing Sameness and the Making of Separations in Oslo*. (PhD), Universitetet i Oslo.

Andersen, B., Nygaard, M. O., Dalseide, A. M., Mæhle, Y. M., Breistrand, H., Ruud, M. E. & Brattbakk, I. (2018). *Fellesskapets utfordringer på Bjørnerud. Sosiokulturell stedsanalyse av Bjørnerud i Bydel Søndre Nordstrand*. AFI Rapport 4:2018.

Andersen, L. H., Dustmann, C. & Landersø, R. (2019). *Lowering Welfare Benefits: Intended and Unintended Consequences for Migrants and their Families*. The Rockwool Foundation Research Unit. Study Paper No. 138.

Andersen, M. B. (2017). *En opplæring for alle? En litteraturstudie om elevers begrunnelse til frafall i videregående opplæring*. Masteroppgave. Universitetet i Oslo.

Andersson, E. K. & Malmberg, B. (2018). Segregation and the effects of adolescent residential context on poverty risks and early income career: A study of the Swedish 1980 cohort. *Urban Studies, 55*(2), 365.

Andersson, M. (2003). Immigrant youth and the dynamics of marginalization. *Young, 11*(1), 74-89.

Atkinson, A. B. (1998). *Social exclusion, poverty and unemployment*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, CASEpaper (4).

Bakken, A. (2016). Endringer i skoleengasjement og utdanningsplaner blant unge med og uten innvandringsbakgrunn. Trender over en 18-årsperiode. *Tidsskrift for ungdomsforskning, 16*(1), 40-62.

Bakken, A. & Elstad, J. I. (2012). *For store forventninger. Kunnskapsløftet og ulikhetene i grunnskolekarakterer,* NOVA Rapport 7:12.

Barstad, A. (2016). *Hopning av dårlige levekår. En analyse av Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013.* Rapport 32/2016. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Barstad, A. (2017). Om opphopning av dårlige levekår: Syk, fattig og ensom? *Samfunnsspeilet* 2, 2017. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Barth, E., Keute, A. L., Schøne, P., von Simson, K. & Steffensen, K. (2019). NEET Status and Early Versus Later Skills Among Young Adults: Evidence From Linked Register-PIAAC Data. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-13.

Bertrand, M., Mogstad, M. & Mountjoy, J. (2019). *Improving Educational Pathways to Social Mobility: Evidence from Norway's "Reform 94"*. NBER Working Paper No. 25679.

Bettinger, E., Ludvigsen, S., Rege, M., Solli, I. F. & Yeager, D. (2018). Increasing perseverance in math: Evidence from a field experiment in Norway. *Journal of Economic Behavior & Organization, 146*, 1-15.

Bjørkli, E. S. (2018). *Andel barn i barnehage øker fortsatt*. Oslo: SSB URL: https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/andel-barn-i-barnehage-oker-fortsatt.

Bratsberg, B., Nyen, T. & Raaum, O. (2017). Fagbrev i voksen alder. *Søkelys på arbeidslivet, 34*(01-02), 24-43.
Bratsberg, B., Raaum, O. & Røed, K. (2012). Educating children of immigrants: Closing the gap in Norwegian schools. *Nordic Economic Policy Review, 1*(2012), 211-253.
Bratsberg, B., Raaum, O. & Røed, K. (2014). Immigrants, labour market performance and social insurance. *The economic journal, 124*(580).
Brattbakk, I. & Hagen, A. L. mfl. (2015). *Hva nå, Tøyen? Sosiokulturell stedsanalyse av Tøyen Bydel i Gamle Oslo.* AFI-rapport 8:2015.
Brattbakk, I. mfl. (2017) *På sporet av det nye Grønland. Sosiokulturell stedsanalyse av Grønland i Bydel Gamle Oslo.* AFI-rapport 04:2017.
Brattbakk, I. & Wessel, T. (2013). Long-term Neighbourhood Effects on Education, Income and Employment among Adolescents in Oslo. *Urban Studies, 50*(2), 391-406.
Brattbakk, I. & Wessel, T. (2017). Nabolagets effekt: Hva er problematisk med geografisk ulikhet? I J. Ljunggren (red.), *Oslo. Ulikhetens by* (s. 339-358). Oslo: Cappelen Damm.
Brattbakk, I., Andersen, B., Hagen, A. L., Ruud, E., Ander, E., Breistrand, H. & Dalseide, M. (2017). *På sporet av det nye Grønland.* Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
Brochmann, G. & Hagelund, A. (2011). Migrants in the Scandinavian welfare state. *Nordic Journal of Migration Research, 1*(1), 13-24.
Brochmann, G. & Kjeldstadli, K. (2008). *A history of immigration: the case of Norway 900-2000*: Oslo: Universitetsforlaget.
Brugård, K. H. & Falch, T. (2013). Post-compulsory education and imprisonment. *Labour Economics, 23*, 97-106.
Brännström, L. (2012). Neighbourhood effects on young people's future living conditions: Longitudinal findings from Sweden. *International Journal of Social Welfare, 21*(4), 325-337.
Bråten, B., Drange, N., Haakestad, H. & Telle, K. (2014). *Gratis kjernetid i barnehager*. Fafo-rapport 2014: 44.
Busch, V., Loyen, A., Lodder, M., Schrijvers, A. J., van Yperen, T. A. & de Leeuw, J. R. (2014). The effects of adolescent health-related behavior on academic performance: a systematic review of the longitudinal evidence. *Review of Educational Research, 84*(2), 245-274.
Bäckman, O., Jakobsen, V., Lorentzen, T., Österbacka, E. & Dahl, E. (2011). *Dropping out in Scandinavia. Social exclusion and labour market attachment among upper secondary school dropouts in Denmark, Finland, Norway and Sweden.* Arbetsrapport 2011:8, Institute for Futures Studies.
Bøe, T. (2014). Socioeconomic status and child mental health: the role of parental emotional well-being and parenting practices. *Child Psychol*, *42*(5), 705-715.
Bøe, T. (2015). *Sosioøkonomisk status og barn og unges psykologiske utvikling: Familiestressmodellen og familieinvesteringsperspektivet.* Oslo: Helsedirektoratet.
Bøe, T., Serlachius, A., Sivertsen, B., Petrie, K. J. & Hysing, M. (2017). Cumulative effects of negative life events and family stress on children's mental health: the Bergen Child Study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *53,* 1-9.
Campbell, C. (2015). High school dropouts after they exit school: Challenges and directions for sociological research. *Sociology Compass, 9*(7), 619-629.
Carlsson, Y. & Haaland, T. (2006). *Foreldredeltakelse i flerkulturelle idrettslag-en kartlegging*. NIBR-notat 2006:123. Oslo: NIBR.
Chinga-Ramirez, C. (2015). *Skolen ser ikke hele meg! En narrativ og postkolonial studie av sosial ulikhet i den videregående skolen gjennom minoritetselevers erfaringer med å være.* Doktoravhandling, Universitetet i Trondheim NTNU.
Comte (2012). *Fotball og frivillighet. Foreldredeltagelse i Groruddalen*. Norges Fotballforbund: Comte analysebyrå.
Cools, S., Hardoy, I. & von Simson, K. (2018). *Sosial bakgrunn, utdanning, arbeid og stønader til personer under 30 år med nedsatt arbeidsevne*. Rapport 2018:12, Institutt for samfunnsforskning.

Dahlstedt, M. (2018). *Förortsdrömmar. Ungdommar, utanförskap och viljan till inkludering* Linköping Studies in Social Work and Welfare 2018:3. Linköping University.
Dahlstedt, M. & Lozic, V. (2017). Managing urban unrest: problematising juvenile delinquency in multi-ethnic Sweden. *Critical and Radical Social Work, 5*(2), 207-222.
Damvad (2015). *Effekt- og resultatverktøy for Områdeløft. Utarbeidet for Husbanken.* Rapport, Damvad.
Difi (2014). *Mot alle odds. Veier til samordning i norsk forvaltning*. Difi-rapport 2014:07.
DiMaggio, P. & Garip, F. (2012). Network Effects and Social Inequality. *Annual Review of Sociology*, *38*, 93-118.
DiPrete, T. A. & Jennings, J. L. (2012). Social and behavioral skills and the gender gap in early educational achievement. *Social Science Research, 41*(1), 1-15.
Drange, N. & Telle, K. (2015). Promoting integration of immigrants: Effects of free child care on child enrollment and parental employment. *Labour Economics, 34*, 26-38.
Eimhjellen, I. (2016). *Innvandrarar si deltaking i norsk frivilligliv: Nye tal og metodiske utfordringar*. Rapport 2016:3, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
Ek, R. & Nilsson, A. (2014). Urbana förändringsprocesser, sociala risker och social utsatthet. I Ek, R. mfl. (red.), *Att laga revor i samhaldsväven*. Malmö: Malmö University Publications in Urban Studies (MAPIUS) 18.
Ekeland, E., Heian, F. & Hagen, K. B. (2005). Can exercise improve self esteem in children and young people? A systematic review of randomised controlled trials. *British journal of sports medicine, 39*(11), 792-798.
Ekholm, D. (2013). Research on sport as a means of crime prevention in a Swedish welfare context: A literature review. *Scandinavian Sport Studies Forum,* (4), 91-120.
Ekholm, D. (2018). Idrott som en lösning på sociala problem: Framträdandet av en kunskap och praktik i skärningspunkten mellan idrotts-och socialpolitik. *Idrottsforum. org*, 1-28.
Elstad, J. I. & Stefansen, K. (2014). Social Variations in Perceived Parenting Styles among Norwegian Adolecents. *Child Indic Res*, 7, 649-670.
Engzell, P. (2019). Aspiration Squeeze: The Struggle of Children to Positively Selected Immigrants. *Sociology of Education, 92*(1), 83-103.
Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2016). *Barnefamilienes inntekter, formue og gjeld*. Rapport 2016/11. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2017). *Ett av ti barn tilhører en husholdning med vedvarende lavinntekt.* Oslo: Statistisk sentralbyrå.
Eriksen, I. M. & Frøyland, L. R. (2017). *Levende drabantbyer: Ungdoms deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter i flerkulturelle lokalsamfunn*. Rapport 2017:1, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
Eriksen, I. M., Sletten, M. A. & von Soest, T. (2017). *Stress og press blant ungdom: Erfaringer, årsaker og utbredelse av psykiske helseplager.* NOVA Rapport 6/2017.
Evensen, M., Lyngstad, T. H., Melkevik, O. & Mykletun, A. (2016). The role of internalizing and externalizing problems in adolescence for adult educational attainment: Evidence from sibling comparisons using data from the Young HUNT Study. *European Sociological Review, 32*(5), 552-566.
Falch, T. & Strøm, B. (2013). Kvalitetsforskjell mellom videregående skoler? *Tidsskrift for samfunnsforskning, 54*(04), 438-462.
Falch, T., Borge, L.-E., Lujala, P., Nyhus, O. H. & Strøm, B. (2010). *Årsaker til og konsekvenser av manglende fullføring av videregående opplæring.* Rapport 2010:3, Senter for økonomisk forskning AS.
Falch, T., Johannesen, A. B. & Strøm, B. (2009). *Kostnader av frafall i videregående opplæring*. Rapport, Senter for økonomisk forskning AS.
Fangen, K. (2010). Social exclusion and inclusion of young immigrants. Presentation of an analytical framework. *Young, 18*(2), 133-156.
Fekjaer, S. N. (2007). New differences, old explanations Can educational differences between ethnic groups in Norway be explained by social background? *Ethnicities, 7*(3), 367-389.
Feliciano, C. & Lanuza, Y. R. (2017). An immigrant paradox? Contextual attainment and intergenerational educational mobility. *American Sociological Review, 82*(1), 211-241.

Fløtten, T. S. H., Inger Lise. (2018). *Fra deltakelse til mestring. Evaluering av nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom*. Fafo-rapport 2018:04.
Follesø, R., Thommesen, H., Solstad, A., Sandvin, J., Hutchinson, G., Tveraabak, M. & Halås, C. (2011). *Gi viljen en mulighet! Sluttrapport Ungdom i Svevet 2007-2010.* Rapport: 2011:12, Universitetet i Nordland.
Friberg, J. H. (2016). *Assimilering på norsk. Sosial mobilitet og kulturell tilpasning blant ungdom med innvandrerbakgrunn*. Fafo-rapport 2016:43.
Friberg, J. H. (2019). Does selective acculturation work? Cultural orientations, educational aspirations and school effort among children of immigrants in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (2019), 1-20.
Friberg, J. H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll*. Fafo-rapport 2019:01.
Frostad, P., Pijl, S. J. & Mjaavatn, P. E. (2015). Losing all interest in school: Social participation as a predictor of the intention to leave upper secondary school early. *Scandinavian Journal of Educational Research, 59*(1), 110-122.
Frøyland, L. R. & Gjerustad, C. (2012). *Vennskap, utdanning og framtidsplaner. Forskjeller og likheter blant ungdom med og uten innvandrerbakgrunn i Oslo*. NOVA Rapport 6/2012.
Furseth, I. (2014). Hijab street fashion og stil i Oslo. *Sosiologisk tidsskrift* (01), 6-27.
Gelman, A. & Imbens, G. (2013). *Why ask why? Forward causal inference and reverse causal questions.* NBER Working paper 19614.
Hagelund, A. (2007). 'But they are Norwegians!' Talking about culture at school. *Ethnography and Education, 2*(1), 127-143.
Haller, M. B., Sohjell, R., Saarikkomäki, E., Kolind, T., Hunt, G. & Wästerfors, D. (2018). Minor harassments: Ethnic minority youth in the Nordic countries and their perceptions of the police. *Criminology & Criminal Justice*, 1–18.
Hammarén, N. (2014). Identities at Stake: Young Adult Migrants and Strategies for Resisting Future Unemployment. *Young, 22*(3), 203-225.
Hansen, I. L., Jensen, R. S. & Fløtten, T. (2019). *0-24-samarbeidet. Et kunnskapsgrunnlag.* Fafo-notat 2019:21.
Hansen, M. N. (2010). Change in intergenerational economic mobility in Norway: conventional versus joint classifications of economic origin. *The Journal of Economic Inequality, 8*(2), 133-151.
Havnes, T. & Mogstad, M. (2011). No child left behind: Subsidized child care and children's long-run outcomes. *American Economic Journal: Economic Policy, 3*(2), 97-129.
Heckman, J. J. (2000). Policies to foster human capital. *Research in economics, 54*(1), 3-56.
Hegna, K. (2013). Ungdom med innvandringsbakgrunn etter overgangen til videregående opplæring. *Tidsskrift for ungdomsforskning, 13*(1), 49-79.
Hegna, K., Dæhlen, M., Smette, I. & Wollscheid, S. (2012). «For mye teori» i fag-og yrkesopplæringen–et spørsmål om målsettinger i konflikt? – Europeiske utdanningsregimer og den norske modellen. *Tidsskrift for samfunnsforskning, 53*(02), 217-232.
Hermansen, A. S. (2017a). Age at arrival and life chances among childhood immigrants. *Demography, 54*(1), 201-229.
Hermansen, A. S. (2017b). Et egalitært og velferdsstatlig integreringsparadoks? *Norsk sosiologisk tidsskrift, 1*(01), 15-34.
Huttunen, K., Pekkarinen, T., Uusitalo, R. & Virtanen, H. (2019). Lost Boys: Access to Secondary Education and Crime. *IZA Institute of Labor Economics* DP No. 12084, 1-45.
Hyggen, C. (2015). *Unge utenfor utdanning og arbeid i Norden: Utfordringer, innsatser og anbefalinger* Rapport 2015:536, Nordisk ministerråd.
Højgaard, L. & Søndergaard, D. M. (2011). Theorizing the Complexities of Discursive and Material Subjectivity: Agential Realism and Poststructural Analysis. *Theory & Psychology, 21*(3), 338-354.
Høst, H. (2016). Praksisbrev i arbeidslivet–et vellykket tiltak mot frafall. I K. Reegård & J. Rogstad, (red.), *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring – hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres (s.* 173-198). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Imsen, G. & Volckmar, N. (2014). The Norwegian School for All: Historical Emergence and Neoliberal Confrontation. I U. Blossing, G. Imsen & L. Moos (red.), *The Nordic Education Model: 'A School for All' Encounters Neo-Liberal Policy* (s. 35-55). Dordrecht: Springer.
Jacobs, J. M., Wahl-Alexander, Z. & Mack, T. (2019). Strategies for Gaining Access to Deliver Sport Programs with Highly Vulnerable Youth. *Journal of Youth Development, 14*(1), 155-164.
Jacobsen, C. (2011). *Islamic traditions and Muslim Youth in Norway (10)*. Leiden NV: Brill.
Jensen, N. R. & Frørup, A. K. (2017). Aspirations of young people living in disadvantaged areas in Denmark. I H. U. Otto, V. Egdell, J. M. Bonvin, R. Atzmuller (red.), *Empowering Young People in Disempowering Times* (s. 232–248). UK: Edward Elgar Publishing.
Jensen, S. Q. (2011). Othering, identity formation and agency. *Qualitative studies, 2*(2), 63-78.
Jensen, S. Q. & Christensen, A.-D. (2012). Territorial stigmatization and local belonging: A study of the Danish neighbourhood Aalborg East. *City, 16*(1-2), 74-92.
Johansson, T. & Hammarén, N. (2011). The art of choosing the right tram: Schooling, segregation and youth culture. *Acta Sociologica, 54*(1), 45-59.
Jury, M., Smeding, A., Stephens, N. M., Nelson, J. E., Aelenei, C. & Darnon, C. (2017). The experience of low-SES students in higher education: Psychological barriers to success and interventions to reduce social-class inequality. *Journal of Social Issues, 73*(1), 23-41.
Kavli, H. C. (2007). *En felles fritid? Livet etter skoletid blant barn og unge i Oslo*. Fafo-rapport 2007:22.
Kindt, M. T. (2017). Innvandrerdriv eller middelklassedriv? Foreldres ressurser og valg av høyere utdanning blant barn av innvandrere. *Norsk sosiologisk tidsskrift, 1*(01), 71-86.
Kindt, M. T. (2018). Right choice, wrong motives? Narratives about prestigious educational choices among children of immigrants in Norway. *Ethnic and Racial Studies, 41*(5), 958-976.
Kirkeberg, M. I., Dzamarija, M. T., Bratholmen, N. V. L. & Strøm, F.. (2019). *Norskfødte med innvandrerforeldre – hvordan går det med dem? Demografi, utdanning, arbeid og inntekt*. Rapport 2019: 21, SSB.
Kirkness, P. & Tijé-Dra, A. (2017). Introduction: Exploring urban tainted spaces. I P. Kirkness & A. Tjie-Dra, *Negative Neighbourhood Reputation and Place Attachment* (s. 1-8). Routledge.
Krange, O. & Strandbu, Å. (2004). *Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002.* NOVA Rapport 16/2004.
Kravdal, Ø. (2017). Large and growing social inequality in mortality in Norway: The combined importance of marital status and own and spouse's education. *Population and Development Review 43*(4), 645-665.
Kulbrandstad, L. A. & Dewilde, J. (2016). Nyankomne barn og unge i den norske utdanningskonteksten. *Nordand: Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning, 11*(2), 13-33.
Lauglo, J. (1999). Working harder to make the grade: Immigrant youth in Norwegian schools. *Journal of Youth Studies, 2*(1), 77-100.
Leirvik, M. S. (2014). *Mer enn klasse: betydningen av "etnisk kapital" og "subkulturell kapital" for utdanningsatferd blant etterkommere av innvandrere.* Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
Leirvik, M. S. (2016). «Medaljens bakside»: Omkostninger av etnisk kapital for utdanning. *Tidsskrift for samfunnsforskning, 56*(02), 167-198.
Ljunggren, J. & Andersen, P. L. (2015). Vertical and horizontal segregation: Spatial class divisions in Oslo, 1970–2003. *International Journal of Urban and Regional Research, 39*(2), 305-322.
Mahoney, J. L. & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of adolescence, 23*(2), 113-127.
Markussen, E. (2010). *Frafall i utdanning blant 16-20-åringer i Norden.* Rapport 2010:517, Nordisk ministerråd.
Markussen, E. (2016a). De' hær e'kke nokka for mæ. I K. Reegård, & J. Rogstad (red.), *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring* (s. 154-172). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Markussen, E. (2016b). Forskjell på folk! I K. Reegård, & J. Rogstad (red.), *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring* (s. 22-61). Oslo: Gyldendal Akademisk.
Markussen, S. & Røed, K. (2018). The Golden Middle Class Neighborhood: Trends in Residential Segregation and Consequences for Offspring Outcome. *IZA discussion paper series* no 11684, 1-52.
Markussen, S. & Røed, K. (2019). Economic mobility under pressure. *Journal of the European Economic Association*, 1–42.
Markussen, E. & Seland, I. (2012). *Å redusere bortvalg – bare skolenes ansvar? En undersøkelse av bortvalg ved de videregående skolene i Akershus fylkeskommune skoleåret 2010-2011*. Rapport 6/2012, NIFU.
Mitchell, C. (2010). The Push and Pull between Religion and Ethnicity: The Case of Loyalists in Northern Ireland. *Ethnopolitics, 9*(1):53–69.
Mullainathan, S. & Shafir, E. (2013). *Scarcity: why having too little means so much*. London: Allen Lane.
Muller, L. (2010). *Fritidsklubben – en arena for rusforebygging*. Notat 2010:01, Rusfag.
Music, V. & Godø, H. T. (2011). Skolemotivasjon, anerkjennelse og gatekultur i klasserommet. *Tidsskrift for ungdomsforskning, 11*(2), 3-24.
Norberg-Schulz, M. & Østhus, S. (2018). *Geografiske forskjeller i inntekts-mobilitet i Norge*. Rapport 2018:31, Samfunnsøkonomisk analyse.
NOU 2011: 7. *Velferd og migrasjon - den norske modellens framtid*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
NOU 2015: 8. *Fremtidens skole — Fornyelse av fag og kompetanser* Oslo: Kunnskapsdepartementet.
NOU 2019: 2. *Fremtidige kompetansebehov II — Utfordringer for kompetansepolitikken*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
NOU. 2019: 3. *Nye sjanser – bedre læring — Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp* Oslo: Kunnskapsdepartementet.
OECD (2015). *Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills*. Paris: OECD.
OECD (2018). *Investing in Youth: Norway*. Paris: OECD.
Oslo kommune (2014). *Innsatser i utsatte byområder. Erfaringer fra Groruddalssatsingen.*
Oslo kommune (2019). *Delprogram Oppvekst og utdanning. Handlingsprogram 2019.* Utdanningsetaten i Oslo.
Oslo politidistrikt (2018). *Barne- og ungdomskriminaliteten i Oslo*. Rapport basert på data fra 2018. Salto-rapport.
Pedersen, W. (2008). Deltakelse i ungdomsorganisasjoner og bruk av rusmidler. *Tidsskrift for ungdomsforskning, 8*(1), 49-65.
Pedersen, W. (2015). *Bittersøtt: nye perspektiver på rus og rusmidler* (3). Oslo: Universitetsforlaget.
Petterson, T. (2012). *Att balansera mellan kontroll och kontakt: lokala polisers arbete med ungdomar*. Lund: Studentlitteratur.
Petterson, T. (2013). Belonging and Unbelonging in Encounters Between Young Males and Police Officers: The Use of Masculinity and Ethnicity/Race. *Critical Criminology, 21*(4), 417–430.
Polisen, N. (2015). *Utsatta områden - sociale risker, kollektiv förmåga och oönskade händelser*. Rapport 2015, Nationella operative avdelningen.Portes, A. & Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The story of the immigrant second generation*. Berkeley: University of California Press.
Portes, A. & Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 530*(1), 74-96.
Prop. 1 S (2019–2020). Kunnskapsdepartementet.
Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy 6*(1), 65-78.
Putnam, R. D. (2016). *Our kids: The American dream in crisis*. New York: Simon and Schuster.

Rambøll (2018). *Tilrettelagte opplæringstilbud for minoritetsspråklig ungdom*. Rapport 2018, Rambøll.
Reegård, K. & Rogstad, J. (2016). *De Frafalne: om frafall i videregående opplæring-hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
Rege, M., Solli, I. F., Størksen, I. & Votruba, M. (2018). Variation in center quality in a universal publicly subsidized and regulated childcare system. *Labour Economics, 55*, 230-240.
Rege, M., Størksen, I., Solli, I. F., Kalil, A., McClelland, M., Braak, D. t., Carlsen, M. (2019). Promoting Child Development in a Universal Preschool System: A Field Experiment. *CESifo Working Paper No. 7775,* 2-37.
Regjeringen.no. (2019). Flere barn skal få mulighet til å ha fritidsaktiviteter. Revidert nasjonalbudsjett 2019. URL: https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/flere-barn-skal-fa-mulighet-til-a-ha-fritidsaktiviteter/id2644890/.
Reisel, L., Hermansen, A. S. & Kindt, M. T. (2018). Norway: Ethnic (in)equality in a uniform education system. I P. Stevens & A. G. Dworking (red.), *The Palgrave Handbook of Race and Ethnic Inequalities in Education* (Vol. 2). Palgrave Macmillan.
Rogne, A. F., Andersson, E. K., Malmberg, B. & Lyngstad, T. H. (2019). Neighbourhood Concentration and Representation of Non-European Migrants: New Results from Norway. *European Journal of Population*, 1-13.
Rosten, M. G. (2017). Territoriell stigmatisering og gutter som "leker getto" i Groruddalen. *Norsk sosiologisk tidsskrift [elektronisk ressurs], 1*(1), 53-70.
Rozek, C. S., Ramirez, G., Fine, R. D. & Beilock, S. L. (2019). Reducing socioeconomic disparities in the STEM pipeline through student emotion regulation. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 116*(5), 1553-1558.
Raaum, O., Rogstad, J., Røed, K. & Westlie, L. (2009). Young and out: An application of a prospects-based concept of social exclusion. *The Journal of Socio-Economics, 38*(1), 173-187.
Raaum, O., Salvanes, K. G. & Sørensen, E. Ø. (2006). The Neighbourhood is Not What it Used to be. *The Economic Journal, 116*(508), 200-222.
Sandberg, S. & Pedersen, W. (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
Seeberg, M. L. (2003). *Dealing with Difference: Two classrooms, two countries.* Doktoravhandling. Universitetet i Oslo.
Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor (2018). *Kunnskapsoversikt. Ungdoms deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter - omfang og betingelser.* Notat.
Sernhede, O. (2002). *Alienation is my nation: hiphop och unga mäns utanförkskap i Det Nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.
Shakar, Z. (2017). *Tante Ulrikkes vei*. Oslo: Gyldendal.
Skevik, G. A. (2016). Fra Castberg til Solberg: Aleneforsørgernes vekst og fall i norsk sosialpolitikk. *Sosiologisk tidsskrift, 24*(4), 303-326.
Sletten, M. A. & Hyggen, C. (2013). *Ungdom, frafall og marginalisering*. Temanotat. Norges forskningsråd.
Solbue, V. (2014). *Dialogen som visker ut kategorier: En studie av hvilke erfaringer innvandrerungdommer og norskfødte med innvandrerforeldre har med videregående skole. Hva forteller ungdommenes erfaringer om videregående skoles håndtering av etniske ulikheter?* Doktoravhandling. Universitetet i Bergen.
Solhjell, R., Saarikkomäki, E., Haller, M. B., Wästerfors, D. & Kolind, T. (2019). «We are Seen as a Threat»: Police Stops of Ethnic Minorities in the Nordic Countries. *Critical Criminology, 27*(2), 346–361.
Spernes, K. (2014). Skolens betydning for den lave andelen av ungdom med innvandrerbakgrunn i lærerutdanningen. *Tidsskrift for ungdomsforskning, 14*(2).
SSB.no (2019). Gjennomføring i videregående opplæring. URL: https://www.ssb.no/vgogjen.
Stattin, H., Svensson, Y. & Korol, L. (2019). Schools can be supporting environments in disadvantaged neighborhoods. *International Journal of Behavioral Development 43*(5), 383-392.

Staver, A. B., Brekke, J-P. & Søholt, S. (2019) *Scandinavia's segregated cities – policies, strategies and ideals.* NIBR report 18:2019. Oslo Met.
Steinkellner, A. (2017). Hvordan går det med innvandrere og deres barn i skolen? Innvandrere i Norge: 2017. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
Strandbu, Å., Gulløy, E., Andersen, P. L., Seippel, Ø. & Dalen, H. B. (2017). Ungdom, idrett og klasse: Fortid, samtid og framtid. *Norsk sosiologisk tidsskrift, 1*(02), 132-151.
Strømsnes, K. & Wollebcek, D. (2010). The strange coexistence of passive memberships and high social capital in Scandinavia. *Nordic Associations in a European Perspective 1*(0), 151-169.
Støren, L. A. & Helland, H. (2009). Ethnicity differences in the completion rates of upper secondary education: how do the effects of gender and social background variables interplay? *European Sociological Review, 26*(5), 585-601.
Størksen, I., Ellingsen, I. T., Wanless, S. B. & McClelland, M. M. (2015). The influence of parental socioeconomic background and gender on self-regulation among 5-year-old children in Norway. *Early Education and Development, 26*(5-6), 663-684.
Synnes, R. M. (2019). *Ungdom i migrantmenigheter. En studie av forhandlinger om religion, etnisitet og kjønn.* Doktoravhandling. Universitetet i Agder.
Sætre, M., Hofseth, C. & Kjenn, B. L. (2018). *Trender i kriminalitet 2018–2021. Digitale og globale utfordringer.* Oslo Politidistrikt 2018.
Sørli, V. L. & Larsson, P. (red.) (2019). *Politireformer. Idealer, realiteter, retorikk og praksis.* Oslo: Cappelen Damm akademisk.
Thorshaug, K. & Svendsen, S. (2014). *Helhetlig oppfølging: Nyankomne elever med lite skolebakgrunn fra opprinnelseslandet og deres opplæringssituasjon.* Rapport 2014, NTNU Samfunnsforskning AS.
Thrana, H. M. (2016). Ungdommens forklaringer på hvorfor de ikke fullfører videregående opplæring. I K. Reegård & J. Rogstad (red.), *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring* (s. 89-111.) Oslo: Gyldendal Akademisk.
Toft, M. & Ljunggren, J. (2016). Geographies of class advantage: the influence of adolescent neighborhoods in Oslo. *Urban Studies, 53*(14), 2939.
Ulfrstad, L. M. (2011). *Velferd og bolig. Om boligsosialt (sam-)arbeid.* Kommuneforlaget.
Umblijs, J., von Simson, K. & Mohn, F. A. (2019). *Boligens betydning for annen velferd: en gjennomgang av nasjonal og internasjonal forskning.* Rapport 2019:01, Institutt for samfunnsforskning.
Underlid, K. (2005). *Fattigdommens psykologi: oppleving av fattigdom i det moderne Noreg.* Det Norske Samlaget.
Vestel, V. (2004). *A community of differences: hybridization, popular culture and the making of social relations among multicultural youngsters in" Rudenga", East side Oslo.* NOVA Rapport 15/2004.
Vestel, V. & Hydle, I. (2009). Fritidsklubb – kvalifisering og rusforebygging. NOVA Rapport 15/2009.
Vinthagen, S. & Lilja, M. (2007). Resistance. I E. K. Andersson & K. G. Herr (red.), *Encyklopedia of Activism and Social Justice.* Thousand Oaks: SAGE.
von Simson, K. (2015). Explaining upper secondary school dropout: new evidence on the role of local labor markets. *Empirical Economics, 48*(4), 1419-1444.
von Simson, K. (2016). Frafall i yrkesfag blant jenter og gutter: arbeidsmarkedets betydning. I K. Reegård & J. Rogstad (red.), *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring* (s. 62-88) Oslo: Gyldendal Akademisk.
von Simson, K. & Umblijs, J. (2019). *Boforhold og velferd.* Rapport 2019:02, Institutt for samfunnsforskning.
Wacquant, L. (2008). *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality.* Cambridge: Polity Press.
Wiborg, Ø. N. & Hansen, M. N. (2009). Change over time in the intergenerational transmission of social disadvantage. *European Sociological Review, 25*(3), 379-394.
Wästerfors, D. & Alm, V. B. (2019). 'They are harsher to me than to my friend who is blonde'. Police critique among ethnic minority youth in Sweden. *Journal of youth studies.*

Ødegård, G. & Fladmoe, A. (2017). *Samfunnsengasjert ungdom: Deltakelse i politikk og organisasjonsliv blant unge i Oslo.* Rapport 2017:02*,* Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
Ødegård, G., Bakken, A. & Strandbu, Å. (2016). *Idrettsdeltakelse og trening blant ungdom i Oslo: Barrierer, frafall og endringer over tid.* Rapport 2016:02, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
Øia, T. (2007). *Ung i Oslo. Levekår og sosiale forskjeller.* NOVA Rapport 6/2007.
Aasland, S. G. (2019). *Det trengs en landsby. Hvordan familie, skole og nabolag påvirker våre barns fremtid*. Oslo: Les Publica.
Åslund, O., Grönqvist, H., Hall, C. & Vlachos, J. (2018). Education and criminal behavior: Insights from an expansion of upper secondary school. *Labour Economics, 52*(0), 178-192.

Vedlegg 1

Nedenfor er en oversikt over søkestreng og antall treff, basert på en rapport om søkehistorikk utarbeidet av NUPI. Kun søkestreng fra siste søk og antall treff det generte, er gjengitt.

NORART er en liten database (ca. 605 200 poster) med norske og nordiske tidsskriftsartikler. Artiklene indekseres av Nasjonalbiblioteket, et arbeid som tar noe tid, slik at ingen treff fra 2019 kom med. En del termer ga ingen treff sammen med termene «unge voksne» og «ungdom». Termen «utenforskap» ga ikke meningsfulle treff i NORART.

Søkestreng NORART	Antall treff
((unge? OR ungdom) AND (levekår? OR ?status))	18
(innvandr? OR utenfor?) and norartemne=(ungdom OR unge voksne)	40
((segregering OR etnis?) AND (bo? or lokalmiljø or nabolag?)) and norartemne=(ungdom OR unge voksne)	5
utsatt? and norartemne=(ungdom OR unge voksne)	14

ORIA er katalogen for norske universitets- og fagbibliotek. Det ble gjennomført mange søk i basen med litt ulike kombinasjoner av søkestrenger. Det ble en god del dubletter, slik at tallene nedenfor kun er omtrentlige angivelser.

Søkestreng ORIA	Antall treff
Emne=unge voksne OR ungdom AND Alle felt= bo* OR hjem* OR område* AND tiltak OR innsatser OR evaluering AND innvandr* OR etnis* OR minoritet*	13 (17)
Emne=unge voksne OR ungdom AND Alle felt= utenforskap OR utsatt* OR deltagelse	140
Emne=unge voksne OR ungdom AND Alle felt= utenforskap OR utsatt* AND familie OR hjem AND levekår OR ulikhet	51
Alle felt="Territorial stigmatization" OG Alle felt= Norway OR Sweden OR Denmark OR Scandinavia	69
Alle felt inneholder "unge voksne" OR ungdom* OG Alle felt inneholder segregering OG Alle felt inneholde Levekår OR status	14
Alle felt inneholder "unge voksne" OR ungdom* OG Alle felt inneholder utenforskap OG Alle felt inneholde Levekår OR status	13
Alle felt inneholder "unge voksne" OR ungdom* OG Alle felt inneholder etnisk* OG Alle felt inneholder Levekår OR status osv	63
	10
Alle felt inneholder "living area" OR neighborhood OR urban OR housing OG emne inneholder Norway OR Sweden OR Denmark OR Scandinavia OG alle felt inneholder Segregation	71

ISI Web of Science er en vitenskapelig database med tidsskriftsartikler og noen konferanseartikler. Basen har mange nordiske tidsskrifter og var dermed relevant i dette søket.

Søkestreng ISI WoS	
TOPIC: (young adults OR youth*) AND TOPIC: (social exclusion OR marginalisation*) ANDTOPIC: (Norway OR Sweden OR Denmark OR Scandinavia)	34
TOPIC: (living area OR neighborhood OR urban) ANDTOPIC: (young adults OR youth*) ANDTOPIC: (Norway OR Sweden OR Denmark OR Scandinavia)	37
TOPIC: (Territorial stigmatization) ANDTOPIC: (Norway OR Sweden OR Denmark OR Scandinavia)	3
TOPIC: (living area OR neighborhood OR urban) AND TOPIC: (Norway OR Sweden OR Denmark OR Scandinavia)	56

Google Scholar er en vitenskapelig database over tidsskriftsartikler, men inneholder også rapporter og bøker. Basen har et videre innhold enn ORIA, og det ble forsøkt å få mer informasjon fra Sverige og Danmark i søkene her. Det er visse begrensninger i søkemulighetene i databasen, blant annet er det færre felt å spesifisere og avgrense søk med sammenlignet med de andre databasene.

Søkestreng Google Scholar	Antall treff
"territorial stigmatization" +youths AND (sweden OR denmark OR norway OR scandinavia OR norden)	48
utenforskap levekår skole OR fritid OR kriminalitetsforebygging OR idrett OR utdanning "unge voksne" -master -masteravhandling	27
denmark+youths+exclusion+OR+participation+OR +sports+OR+marginalization+OR+housing+OR +neighborhood+%22Ethnic+minority+youth+%22+-master+-masteravhandling+-medicine+-medical	28
allintitle: youth sweden Ethnic OR minority OR exclusion OR sports OR marginalization OR housing OR neighborhood -language -master -masteravhandling -medicine -medical	11

Unge i utsatte boområder – en kunnskapsoversikt

I dette notatet går vi igjennom forskning på årsaker til utenforskap blant unge i utsatte boområder i Skandinavia. Notatet er basert på foreliggende kunnskap om hva som skaper ulikhet.

Vi ser på følgende områder: sosial bakgrunn, inntekt og levekår, utdanning og utenforskap, og ulikhet i utdanning langs etniske skillelinjer. Videre går vi inn på utenforskap i fritid og sosial deltagelse, konsekvenser av å vokse opp i utsatte nabolag, og kriminalitet og utenforskap. Avslutningsvis ser vi på områdesatsinger som tiltak.

Prosjektet «Unge i utsatte boområder» er finansiert av IMDi. Sluttrapporten vil bygge på empiriske datainnsamlinger blant unge i utsatte boområder og tjenesteapparatet, og den vil legges frem i 2020.

Fafo

Borggata 2B
Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-notat 2019:24
Bestillingsnr. 10314